

KÖNYVSZEMLE

The Oxford Handbook of Names and Naming [Oxford kézikönyv a nevekről és a névadásról]

Szerkesztő: CAROLE HOUGH. Oxford University Press, Oxford, 2016. 771 lap.

DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001>

1. A névkutatás reprezentatív, nemzetközi szerzőgárdával készült összefoglaló kézikönyveinek típusa új, angol nyelvű munkával gyarapodott az Oxford University Press nyelvészeti kézikönyvsorozatának köszönhetően. A műfaj úttörő vállalkozása az 1990-es évek közepén két nagy formátumú, tekintélyes kötetben (+ mutatókötet), a Walter de Gruyter gondozásában megjelent háromnyelvű (német, angol, francia) kiadvány volt (EICHLER et al. Hrsg. 1995–1996). Ezt a munkát követte egy évtizeddel később a BaarVerlag által kiadott, szintén vaskos német nyelvű kézikönyv (BRENDLER–BRENDLER Hrsg. 2004).

A most megjelent mű ugyancsak széles nemzetközi szerzőgárdával dolgozik: 46 tematikus (al)fejezetét összesen 43 szerző jegyzi. Szerkesztője a Glasgow-i Egyetem névtan-professzora, CAROLE HOUGH, aki DARIA IZDEBSKA közreműködésével végezte el feladatát. A kötet szerzőinek többsége a nemzetközi névkutatás színterén jól ismert, illetve a Nemzetközi Névtudományi Társaság (ICOS) életéből és konferenciáiról is ismerhető szakmai szereplő. A kötet háttérét ugyanakkor elsősorban a – szűkebb értelemben vett – nyugat-európai és észak-európai onomasztika biztosítja. A szerzők meghatározó része valamely angliai, skóciai vagy svédországi egyetem munkatársa, s mellettük több holland, dán, finn stb. kutató kapott helyet a kötetben. Európa déli és keleti felének névkutatóit ugyanakkor nem találjuk meg a fejezetek szerzői közt, illetve a szláv és a német nyelvterületen is virágzó onomasztika képviselőit is alig. A kontinensen túlról néhány észak-amerikai, afrikai, illetve egy ausztráliai kutatót találunk még a felkért közreműködők listájában. Név szerinti említésüktől az alábbiakban a kötet jellege, illetve a szerzők nagy száma miatt tekintek el.

A szerzők zöme valamely egyetemhez, kisebb részben kutatóintézethez vagy egyéb közintézményhez kötődő szakember. Legtöbbször nyelvészként foglalkoznak névkutatással (is), de más tudományterületek szakembereit is megtalálhatjuk közöttük. A tudományos fokozattal rendelkezők mellett az Edinburgh-i Egyetem egy doktorandusza is helyet kapott a kötetben, hogy a pszeudonimákról (az álnevek tág értelemben vett kategóriájáról) szóló fejezetet elkészítse. A mai nemzetközi névkutatás intézményi és tudományterületi háttérének tagoltságát ez az összkép is jól jellemzi.

2. A kötet rövid Előszava (vii) a téma, illetve a szakterület kézikönyvbéli megközelítésmódját vetíti előre. Kiemeli, a tulajdonnév nyelvi univerzálé, mely több tudományterület számára releváns kutatási területet s a szélesebb közönség számára is érdekes témákat

kínál, így a kézikönyv ezeket a szempontokat egyaránt igyekszik figyelembe venni. Fókuszában a névkutatás alapvető kérdéskörei – s egyúttal a metodológia – állnak. Az egyes részművek bemutatását – a kötet egészében: a nyelvek és kultúrák széles köréből vett – példák, kisebb esettanulmányok sora kíséri.

A kézikönyv Bevezetése (1–23) egyszerre régi és új diszciplínaként szól a tulajdonnevek vizsgálatáról. Előrebocsátja, hogy a kötet fő fejezeteinek struktúráját egyrészt a nevek típusai, másrészt a névkutatás interdiszciplináris kapcsolatrendszere határozta meg. A névtan fő területeit többé-kevésbé a szakterület tudománytörténetének logikáját követve igyekszik sorra venni, egyes névtani kérdések ugyanakkor – a dolog jellegéből adódóan – több fejezetben is, más-más szempontból ismételtelen felbukkanhatnak. A kézikönyv nem egyetlen névtani iskola, irányzat szerinti tárgyalásra vállalkozik, így a lehetséges megközelítések különbözőségei is képviselve vannak benne. A Bevezetés mindezeket túl a fő fejezetek tartalmát foglalja össze, ismerteti röviden és előzetesen az érdeklődő olvasóval.

3. A névelmélet alapkérdései képezik a kézikönyv I. fejezetét, 3 alfejezetben (15–66).

A tulajdonnevek grammatikáját tárgyaló alfejezet kognitív, illetve konstrukcionista megközelítésben foglalkozik témájával. A tulajdonnevet a leginkább prototipikus nominális kategóriának tekintik, s nyelvtani jellemzőit nyelvfüggetlen módon igyekszik bemutatni. Az áttekintés egy vázlatos és vállaltan szelektív névtipológiával egészül ki, melynek leginkább prototipikus kategóriáját a személynévben határozza meg a szerző. A tipológiai áttekintésben helyet kapnak olyan kevésbé prototipikus – más kutatók által, avagy más megközelítésben nem a tulajdonnevekhez sorolt – típusok is, mint a hónapok, számok nevei, a nevezéktan problémái, sőt egyes betegségek megnevezései.

A tulajdonnevek jelentésének közismerten problematikus kérdéseiről szóló alfejezet a nevek jelentésnélküliségének vagy jelentéssel bíró voltának, a denotációnak és konnotációnak, a lexikális és a tulajdonnévi jelentésnek a kérdéseit tárgyalja egymást követően, különböző nézetek felvillantásával. A további lehetséges jelentéstartalmak sorából a tulajdonnevek kategoriális, asszociatív és emotív jelentésére tér ki. Az elmondottakat az alfejezet szerzője egy svéd helynév elemzésével példázza.

Külön alfejezetet szán a kötet a tulajdonnevek diszkurzív, illetve interakcionális szerepének, a mindennapokban való megjelenésének a tárgyalására. Témáját több szakterület – antropológia, pragmatika, (kritikai) diskurzuselemzés, szocioonomasztika (szociológia, szociolingvisztika), interakcionális onomasztika (konverzációelemzés, interakcionális nyelvészet) – szempontjából mutatja be, részletesebben kitérve a kapcsolódó módszertani kérdésekre is.

4. A kézikönyv II. fejezetét a helynévtan témaköre alkotja, 8 alfejezetben (67–166).

A fejezet – a kötet célkitűzéseivel összhangban – a helynévkutatás módszertanának kérdéskörével indít. Az alfejezet szerzője a helynévtörténet kutatójának érdeklődésével és a skót helynévkutatás tanulságaiból merített példákon keresztül mutatja be témáját. Ezt a módszertani szempontú bevezetést követő alfejezetek pedig a helynevek főbb típusait veszik sorra.

A településneveket a helynevek kategóriájának prototipikus képviselőjeként tárgyalja a kötet. A leíró és nem leíró jellegű helynevek típusaira bontva mutatja be témáját, majd a településnevek történeti és nyelvtörténeti tanúságtételéről értekezik az alfejezet hátralévő részében. További alfejezetek szólnak a kézikönyvben a legrégebbiről fennmaradt

tulajdonnevek típusairól: a víznevek, illetve a hegynevek kategóriájáról, azok nyelvi jellemzőiről, egyéb kérdéseiről. Míg a tájnevekről nem esik külön szó a kötetben, önálló alfejezetet kapnak – a magyar névtani látókör számára váratlanul, de egy nemzetközi kézikönyvben jól érvelhető módon – a szigetek nevei. Ezek témakörét nyelvtörténeti, migrációtörténeti, geopolitikai és mentalitástörténeti szempontokból tárgyalja a kötet. További alfejezetek szólnak a külterületi – s a korábban már bemutatott helynévtípusokba nem sorolható – helynevek kérdéseiről, illetve az utcanevek problematikájáról. Az előbbi alfejezeten belül ismét találunk a kapcsolódó módszertani kérdésekre fókuszáló részt, az utóbbi alfejezetben pedig sajátos módon egy speciális kérdéskörbe: az afrikai utcanév-változtatások témakörébe kapunk részletesebb betekintést.

A helynévtani fejezet utolsó alfejezete rendhagyó a korábbiakhoz képest, ugyanis egy konkrét helynévadási módnak: a helynevek átvitelének, illetve az analógia névalkotásbeli szerepének a bemutatására vállalkozik a kötetben. Témáját a jelenség módszeres tipológiai áttekintésével együtt tárgyalja.

5. A helynévtani fejezetet természetesen a másik alapvető névtípus kérdésköre, azaz a személynévtan követi a kötetben; a kézikönyv III. fejezete, 7 alfejezetben (167–291).

A fejezet a személynévrendszerek témakörét tárgyaló alfejezettel indul. 15 különböző nyelv, illetve ország személynévrendszeréről olvasható itt – 14 alkalmi közreműködő bevonása révén – rövid, egy-másfél oldalas áttekintés. (Köztük a magyarról is, jelen recenzió szerzőjének összefoglalásában.) Az alfejezet szerzőjének célja ezek alapján a különböző személynévrendszerek közötti hasonlóságok és különbségek felmérése volt. A rövid áttekintések érdekesek, a hozzájuk kapcsolódó vizsgálat azonban módszertani szempontból kérdéses. A maori és a zulu személynévrendszer – valamint az Ószövetség névanyagának – erős elkülönülése a többihez képest ugyanakkor nem számít meglepőnek.

A következő alfejezetek a személynévek főbb típusait veszik sorra. Ezek élén az európai egyénnévanyag történeti változásainak főbb korszakait és a névválasztások jellemző motivációit tárgyaló alfejezet áll. Ezt követi a családnevek történetének, egyes nyelvek és országok családnév kutatásának, továbbá néhány kurrens családnév kutatási irányoknak (nemzetközi összehasonlító vizsgálatok, családnév földrajz, nagy adatbázisok számítógépes elemzése) a bemutatása. A következő alfejezet a ragadványnevek és becenevek kategóriáját együttesen, sok szempontú áttekintésben tárgyalja. E témakörök tárgyalásának domináns nyelvi-kulturális háttere változó: hol Észak-Európának, hol Nagy-Britanniának, hol az indogermán nyelveknek a névanyagára irányul nagyobb figyelem.

E személynévtípusok bemutatása mellett az etnonimák (nép- és népcsoportnevek) is önálló alfejezetet kapnak a kézikönyvben, hangsúlyozva, hogy tulajdonnévi státuszuk vitatható és vitatott, ám problematikájuk mindenképp a tulajdonnevekéhez tekinthető hasonlóan. A házassági nevek témaköre önállóan nem jelenik meg a kézikönyvben, az álnevek problematikája pedig – ide értve többek közt a nickneveket is – egy későbbi, a szociolingvisztika témaköreit tárgyaló nagy fejezetben kerül majd sorra.

A személynévtani fejezet két utolsó alfejezete az antroponomasztika és egy-egy további szakterület összefüggéseit mutatja be. Egyikük a személynév kutatásnak az antropológiai elméletek szempontjából való lehetséges megközelítéseit tárgyalja. Másikük e szakterületnek – elsősorban a családnév kutatásnak – és a genealógiának a kapcsolatára irányítja a figyelmet. (Ezek az alfejezetek egyébként a névtan tudományközi kapcsolataival foglalkozó VI. fejezetben is helyet kaphattak volna.)

6. A két alapvető tulajdonnévi kategória bemutatását egy, azok vizsgálatához képest jelentős lemaradásban lévő terület, az irodalmi névtan témaköre követi: a kézikönyv IV. fejezete, 5 alfejezettel (293–367).

Az írói nevek kutatásának elméleti alapjait összegezni hivatott, bevezető jellegű alfejezet a tulajdonnevek jelentésére vonatkozó, egymással versengő elméletek tárgyalására épül, elsősorban szemiotikai jellegű, a nevek asszociatív szerepét hangsúlyozó megközelítéssel.

A következő két alfejezet a tulajdonnevek különböző típusú művekben való használatát mutatja be. Egyikük különböző műnemek és műfajok, s egyúttal különböző korszakok írói névhasználatára, valamint a vizsgálatok lehetőségeire és nehézségeire fordítja figyelmét. Anyagát elsősorban angol és német művekből meríti. A másik alfejezet teljes egészében a dalszövegekben előforduló nevek kérdéskörével foglalkozik, két 20. század végi dalszöveg részletes elemzésével együtt. (A tárgyalásmód logikája itt érdekes módon megbicsaklik: a szűkebb fókuszú, azaz a dalszövegek neveivel foglalkozó alfejezet megelőzi a szélesebb spektrumú alfejezetet a kötetben.)

Az utolsó előtti alfejezet az írói nevek kutatásának korpusznyelvészeti, pontosabban digitális bölcsészeti – a tipikusabb kvalitatív vizsgálatok mellett a kvantitatív jellegű – kutatások lehetőségeire hívja fel a figyelmet. Az utolsó alfejezet pedig egy nyelv írói névadásának, konkrétan az angol írói névadás történetének vázlatos, egyes korszakokra vonatkozó áttekintését tartalmazza.

7. A kézikönyv V., Szocioonomasztika című fejezete 7 alfejezetben tárgyalja a névkutatás e meglehetősen fiatal, ugyanakkor egyre inkább feljövőben lévő részterületének témáit (369–464).

A bevezető alfejezet egyrészt e részterület fogalmáról, előzményeiről, módszertani kérdéseiről ad röviden számot. Másrészt több jellemző kutatási irányáról, eredményéről számol be, így a helynév-kompetencia, a helynévhasználat szituatív változatossága, a keresztnévdivat, valamint a tulajdonnevekkel kapcsolatos köznapi vélekedések és attitűdök témaköre, azaz a népi névtan (*folk onomastics*, a magyar terminushoz vö. *népi nyelvészet*) területéről.

Elméleti igényű áttekintést, metodológiával kapcsolatos tartalmakat, s a további kutatásokra vonatkozó iránymutatást egyaránt találunk a következő alfejezetekben. A név és identitás témakörét sokoldalúan és módszeresen bemutató alfejezet a személyneveket állítja a középpontba, míg a nyelvi tájkép vizsgálatával foglalkozó alfejezet elsősorban a helyneveket. Az utóbbi rész a nyelvi tervezés, nyelvpolitika problémakörével is érintkező témaként jelenik meg a kötetben.

E témakörök közelebbi-távolabbi rokonaiként is értelmezhető a további két alfejezet. Egyikük a helynevekhez fűződő egyéni vagy csoportos, érzelmi vagy gyakorlati háttérű asszociációk, viszonyulások kérdéskörét tárgyalja. Másikuk a személynevek témaköréhez kapcsolódik, bár lazábban, tekintve, hogy a megszólítások szemantikai alapú tipológiáját és az angol nyelvi megszólítások vázlatos történeti áttekintését tárgyalja.

A kézikönyv szocioonomasztikai fejezetében kapott helyet a pszeudonimák témaköre is. A vonatkozó alfejezet a tág értelemben vett álnevek (nevezhetnénk talán *helyettesítő nevek*-nek is) több szempontú tipológiáját mutatja be, részletesebben kitérve a felhasználói nevek (*nicknevek*) sajátosságaira. A fejezet a kereskedelmi nevekről szóló alfejezettel zárul: e neveknek a történetéről, nyelvi szerkezetéről, szemantikájáról, funkcióiról, a globális gazdasággal és kereskedelemmel való összefüggéseiről kaphatunk itt vázlatos képet a kötetből.

Amint ebből a rövid áttekintésből is kitűnhet, e fejezet napjaink igen termékeny és lendületesen fejlődő névtani részterületéről ad számot, annak kutatási irányait szembe-tűnően reprezentálva a kötetben. Az itt bemutatott témakörök – egy hagyományosabb, avagy következetesebb szerkesztési koncepció esetén – a kézikönyv más fejezetei közt is eloszthatók lettek volna. Egyes témái a helynévtani vagy személynévtani fejezetben, más témái a névtan és más tudományterületek kapcsolatait, illetve az egyéb névtípusok tárgyalását célzó fejezetekben is megtalálták volna helyüket. E témakörök összekapcsolása, önálló nagy fejezetbe való rendezése a szocioonomasztika iránti kiemelt figyelmet, e részterület immár elnyert presztízsét jelzik számunkra.

8. A kézikönyv legterjedelmesebb, VI. fejezete – a kiadvány szemléletét jellemző módon, illetve a névkutatás alapvető interdiszciplinaritásából fakadóan – a névtan és más tudományterületek kapcsolatának kérdéseit tárgyalja, 10 alfejezetben (465–602).

A számba vett szakterületek száma – mint arra maga a kötet is utal – természetesen tovább növelhető lenne, ugyanakkor az itt bemutatott paletta is elég reprezentatív és változatos képet tár az érdeklődő elé. Az alfejezetek kötetbeli sorrendjét itt – a korábbi, tartalmi szempontú elrendezésektől eltérő módon – már a betűrend szabja meg. (Ennek oka bizonytalanság, amely ki nem mondott szerkesztői koncepció, mely feltehetőleg nem kívánta az egyes diszciplínákat rendszerezni vagy rangsorolni, avagy így törekedett a tudományterületi kapcsolatrendszer egyfajta lexikonszerű feldolgozására.) Áttekintésükben én azonban egyfajta tematikus logika mentén haladok tovább.

Több alfejezet tárgyalja egyéb tudományok között a névtan és egyes nyelvészeti diszciplínák kapcsolatait. A nyelvhasználat (névhasználat) dimenzióit kutató területek közül itt kap helyet az időbeliséget vizsgáló nyelvtörténet és a térbeli változatosságot tanulmányozó dialektológia. (A társadalmi, pontosabban szociokulturális változatosság témaköre a fentebb tárgyalt, szocioonomasztikai fejezetben kapott külön kiemelt figyelmet.) A nyelvtörténeti alfejezetben a tulajdonnévi adatok mikro- és makrolingvisztikai tanúságtételéről, a nyelvi változások szempontjából sajátos jellegéről, a névvé válás és a névrendszerek fejlődésének problematikájáról, valamint a névetimológia kérdésköréről esik szó. A dialektológiai – inkább általános, illetve tudománytörténeti jellegű – alfejezet szerzője a nyelvi változatok és változatosság szó- és névkincsét is érintő kérdéseivel indítja témáját, melyet követően a névtan és a dialektológia kapcsolatának múltjára, illetve jelenére és jövőjére fordítja figyelmét, a névtani dialektusok problematikájával zárva témáját. További alfejezet foglalkozik a kötetben a nyelvi kontaktusok névtani vonatkozásaival: a kontaktushelyzetek típusaival, a névkölcsönzések, illetve az adaptáció különböző módjaival – konkrétan a helynevek esetében, illetve egy 17. századi észak-amerikai svéd kolónia (Nova Suecia) nevével részletesebben is példázva. Az említett nyelvészeti diszciplínák mellett egy alkalmazott nyelvészeti terület: a lexikográfia kap még önálló alfejezetet a kötetben, melynek központi témája a személynévi és helynévi forrásanyag problematikája, illetve növekvő fontossága az angol (és a skót) lexikográfiában. Ezt szemléletes példákkal is igazolja a szerző a korábbra való datálás, máshonnan nem ismert szavak adatalása és a korábbi szómagyarázatok felülvizsgálatának lehetőségei szempontjából – azaz, gyakorlatilag csatlakozva a névtan és nyelvtörténet kapcsolatait tárgyaló alfejezet témájához.

A névtan hagyományosan leggazdagabb, nyelvészetben túlmutató kapcsolatrendszerének minden bizonnyal a történettudományhoz fűződik. Az ennek témakörét tárgyalni hivatott

alfejezet azonban kifejezetten szűkre veszi nézőpontját: Anglia helyneveinek történeti rétegeit, korszakait veszi sorra módszeresen, fordított kronológiai rendben, a legkorábbi rekonstruálható időkhöz visszamenően. Hasonlóképpen – ám itt már teljes joggal – a helyneveket állítja figyelmének középpontjába a régészeti alfejezet szerzője, a névtan és a régészet kétirányú kapcsolatának, kölcsönös segédtudományi szerepének bemutatásával. Névtan és antropológia összefüggéseiről – a fentebb már említett módon – a kötet személynévtani fejezetében esett szó, ezért ezt a kapcsolatot ezen a ponton kell csak hiányolnunk. E fejezetben névtan és vallás összefüggéseinek témája kerül elő, bár csak egy inkább esettanulmánynak tekinthető – bár érdekes – alfejezet erejéig, mely az írországi korai kereszténység konkrét helynévi nyomait veszi sorra.

A fejezet további három diszciplínát tárgyal a névtan kapcsolatai szempontjából.

A földrajztudomány kapcsán természetesen a helyneveknek van különösebb jelentősége, melyek a korabeli vagy a korábbi földrajzi viszonyok kifejezői lehetnek. A vonatkozó alfejezet e szempontok tárgyalásán túl külön figyelmet szán a korszerű technológiai megoldások alkalmazásának.

A név és jog összefüggéseivel foglalkozó, különösen tartalmas alfejezet ugyanakkor elsősorban a személynevekkel kapcsolatos – az emberi jogok problematikáját is érintő – kérdéseket tárgyalja, bár utal mellettük a kereskedelmi nevek és a helynevek vonatkozó kérdéseire is. Különböző országok joggyakorlatának konkrét példáira építve, elsősorban a jellemző tendenciákra, jelenségekre irányítja a figyelmet; a nevekkel kapcsolatban felmerülő problémákat a nevek „konfliktuspotenciáljának” szempontjából értelmezve.

A névkutatás és a (kognitív) pszichológia érintkező területéről viszont csupán egyetlen konkrét problémát: a tulajdonnevek előhívásának kérdését taglalja a vonatkozó alfejezet szerzője. Ennek az egyéb információk, illetve más szavak előhívásához képest nehezebb voltát a tulajdonnév lényegi és egyéb jellemzőivel magyarázza.

Az egyes alfejezetek változatossága ezt a fejezetet tehát különösen eklektikussá teszi, nem feltétlenül indokolt módon, mértékben. Az alfejezetek irányultsága többféle: a névtan és a további szakterületek kapcsolata hol inkább egyirányú, segédtudományi megközelítésben tűnik fel, hol pedig – és nekünk ez a tanulságosabb – kölcsönös, kétirányú viszonyként, illetve a közös kutatási kérdésekre fókuszáló módon. Egyes alfejezetek nagyobb ívű áttekintést kívánnak adni témájukról, legalábbis a fő irányokra utaló módon, más alfejezetek inkább egy-egy szűkebb kérdéskörrel példázzák a lehetőségeket. Van, ahol a szerző a szakterület jellegéből indokolható módon szűkíti figyelmét valamely konkrét névfajtára; máshol ezt inkább kutatói érdeklődéséből, hozzáértéséből vélhetjük magyarázhatónak. Néhány alfejezet ugyanakkor több nagy névtípusra is kitér, de legalábbis utal az interdiszciplináris kapcsolatok szempontjából.

9. A kézikönyv utolsó, tematikailag szükségszerűen vegyes, VII. fejezetét az egyéb nevek témaköre alkotja, 6 alfejezet erejéig (603–660).

Az alfejezetek, azaz az itt tárgyalt névtípusok száma növelhető lett volna. A fejezetnek a kötet előszavában is vállalt célja azonban a különböző névadási stratégiák illusztrálása, a közülük való válogatás volt. Bár a számba vett névtípusok többé-kevésbé fejlődéstörténeti sorrendbe lettek volna állíthatók, a kötet ezek közreadásánál is a betűrend szerinti tárgyalásmódot választotta.

Itt kapott helyet az egyik legősibb, bár hagyományosan meglehetősen csekély szakmai figyelmet kiérdemlő tulajdonnévtípusként az állatnevek témaköre. Az alfejezet az

adott keretek közt vázlatos, ám széles körű áttekintésre vállalkozik: történeti és leíró szempontból is szól a névtípusról, s külön a haszonállatként tartott, a házikedvenc, valamint az állatkerti állatok névadásáról.

Egy másik alfejezet témáját a csillagászati elnevezések alkotják: a csillagképek, csillagok, bolygók és üstökösök nevei, történeti és modern kori névadásuk jellemzői.

A lakóháznevek szűkebb fókusszal: a kisebb magánházak elnevezései révén, a tulajdonos névadásának vizsgálata kapcsán tűnnek fel a kötetben. A háznevek funkciói, típusai, a házszám és a névtábla kérdései is megjelennek, ezúttal afrikai példákra alapozva.

A legnagyobb teret a közlekedési járművek nevei kapják, ezekkel három, különböző szerzők által írt alfejezet is foglalkozik a kötetben. Közülük a legkorábbi típust a hajók nevei képviselik, s ehhez illően történeti ívű áttekintést kapunk róluk, több jellemző motívációs típusra és történeti időszakra kitérve, különböző országokból származó példákkal. A gőzmozdonyok és vonatok neveit tárgyaló alfejezet a nevek által sugallt jelentéstartalmak tipológiáját és a kapcsolódó névadási módokat ismerteti. A légi járművek neveivel foglalkozó alfejezet pedig katonai és civil repülőgéptípusok, illetve egyedi példányok elnevezéseit – azaz márkanéveket és tárgyneveket – egyaránt érintve tárgyalja témáját.

10. A kézikönyv járulékos részei a kötet elején és végén találhatóak. A kötet elején, a tartalomjegyzék után kapott helyet az ábrák listája (xiii–xiv), a rövidítésjegyzék (xv–xvi), továbbá az alfejezetek szerzőinek bemutatása (xvii–xxiii). A kötet végén találjuk az össze-sített irodalomjegyzéket (661–756), a tárgymutatót (757–767), valamint a nyelvek mutatóját (769–771). Ez utóbbiak önmagukban is bizonyos tájékoztatást adnak arról is, hogy a magyar nevek, illetve ezek kutatása mi módon van képviselve a kötetben.

A közel százlapos bibliográfiában egyetlen kifejezetten magyar névtani munka szerepel: KÁLMÁN BÉLA A nevek világa című munkájának angol változata (KÁLMÁN 1978). Magyar névkutatótól további egy tétel: BÖLCSKEI ANDREA egy, angol településnevekkel kapcsolatos tanulmánya kapott még helyet a jegyzékben.

A kézikönyv tartalmát valamiképpen jellemzik a tárgymutató legfrekvenciáltabb címszavai is. Ezek a közszói címszavak közül (itt és alább a magyar megfelelőikkel közölve): *családnév(kutatás)*, *etimológia*, *identitás*, *névváltoz(tat)ás*, *politika(i)*, *szimbolikus jelentés*; a tulajdonnévek közül: *Anglia*, *Skócia*, *USA*. A leggazdagabb bokrosított utaló címszót – a *név* különböző szókapcsolataival mellett – a *jelentés* hasonló kifejezései kapták. Az egyetlen szaktudományi szerzői név ugyanitt – tiszteleti okokból is, és a bibliográfiában számos tétellel szereplően – az angol (illetve a skót) névtudomány kiemelkedő alakjává, W. F. H. NICOLAISENÉ.

A nyelvek mutatójában a leghangsúlyosabb tételek az angol, német, francia, latin, svéd; mellettük több tucatnyi egyéb nyelv(család) szerepel a listában. A magyar a nyelvek mutatója szerint a következő témakörök kapcsán kerül elő a kötetben: a személynév-rendszerek témájánál (a magyar személynevekről szóló alfejezet révén, 178–179); a 18–19. századi keresztnévújítás vonatkozásában (egy általános jellegű mondattal); a családnév-kutatás magyar szakirodalmáról szólva (ti. KÁLMÁN 1978 említésének köszönhetően); végül pedig egy svájci névjogi eljárás kapcsán (567), melyben egy Zürichben bejegyzett *Szechenyi* családnév írásmódját javíttatta ki egy kérelmező az eredeti *Széchenyi*-re.

Mindezek alapján megállapíthatjuk: bár a magyar névkutatás nemzetközi jelenléte valóban sokat erősödött az utóbbi években-évtizedben (l. FARKAS 2015: 37–40), azonban a nyugat- (és észak-)európai látókörben, szakmai tematikában összességében kevésbé

van jelen. A konkrét kötetben ugyanakkor így is több figyelmet kap, mint – Ausztria kivételével – a szomszédos országok nyelve, illetve azok névanyaga.

11. Az ismertetett kézikönyv átfogó képet igyekszik adni napjaink névtani ismereteinek fő területeiről. Anyaga elsősorban az európai – különösen az észak- és nyugat-európai – névkutatás eredményeire épül, illetve fókuszál, több ponton – de nem módszeresen – tekintve az Európán kívüli világra is. Szemléletét az interdiszciplináris megközelítésmód határozza meg, s a nagyfokú nyitottság az újszerű kutatási kérdések és területek iránt. Természetesen megtalálhatók benne a hagyományos nyelvtörténeti érdeklődéshez kötődő ismeretek is, ám például az etimológia a vártnál talán csekélyebb mértékben szerepel a lapjain. A szocioonomasztikai fejezet kiemelt helyzete és tematikája, illetve a más tudományterületekkel való kapcsolatokat taglaló fejezet az említett irányultságot különösen jól mutatják. Az alkalmazott névtan fogalma önmagában nem emeltetik ki a kiadványban – elsősorban azonban az imént említett fejezetek számos vonatkozásban képviselik ennek lehetőségeit is.

Az egyes témakörök tárgyalásmódja, a különböző alfejezetek belső struktúrája, tartalmi felépítése – mint az ezen ismertetésből is kiderülhet – igen változatos a kötetben. A szerkesztői koncepció láthatólag elsőrendűen a kézikönyvben érintendő területeket, s kevésbé azok bemutatásmódját határozta meg. Ebben a szerzők meglehetősen szabad kezét kaptak, az egyes alfejezetek terjedelmi szempontból azonban egymáshoz képest arányosak. A kötetet mindemellett, többféle értelemben is a gyakorlatiasság jellemzi. Több témakör esetében kapnak külön figyelmet a kutatómódszertan kérdései, több alfejezet bevezetése igyekszik áttekinteni és tisztázni a vonatkozó terminológiát, s jól használhatók a kötet végi mutatók is.

A kézikönyv nem csupán – sőt talán inkább: nem is elsősorban – a névkutatás szakemberei, hanem más tudományterületek művelői, illetve a témakörök iránt érdeklődők számára készült, s kínál bőséges bevezetést, iránymutatást és tájékozódást a tulajdonnevek vizsgálatának élő, változatos és érdekes módon bemutatott területéhez.

Hivatkozott irodalom

- BRENDLER, ANDREA – BRENDLER, SILVIO Hrsg. 2004. *Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik*. Lehr- und Handbücher zur Onomastik 1. Baar-Verlag, Hamburg.
- EICHLER, ERNST et al. Hrsg. 1995–1996. *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d'onomastique*. HSK. 11.1–2. Walter de Gruyter, Berlin – New York.
- FARKAS TAMÁS 2015. A nemzetközi névkutatás és magyar kapcsolatai. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 23–47.
- KÁLMÁN, BÉLA 1978. *The World of Names. A Study in Hungarian Onomatology*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

FARKAS TAMÁS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

**Name and Naming. Sacred and Profane in Onomastics.
Proceedings of the Fourth „Name and Naming”
International Conference on Onomastics. September 5–7, 2017.
[Név és névadás. Szent és profán a nevekben. A IV. „Név és Névadás”
Nemzetközi Névtani Konferencia előadásai. 2017. szeptember 5–7.]**

Szerkesztő: OLIVIU FELECAN. Editura Mega – Editura Argonaut,
Cluj-Napoca, 2017. 1255 lap.¹

1. 2017 szeptemberében, néhány nappal a Debrecenben megrendezett XXVI. Nemzetközi Névtudományi Kongresszus (XXVI International Congress of Onomastic Sciences) után újabb nemzetközi találkozóon gyűltek össze a névtudományi szakemberek: a romániai Nagybánya immár negyedik alkalommal adott helyet a Name and Naming konferenciának. A konferencia átfogó témája ezúttal is egy, a szakembereket hosszú ideje foglalkoztató kérdéskör volt: miként jelenik meg a szentség és a profanitás dimenziója a nevekben. A konferencián elhangzott előadások írott változatát közreadó kötetben az előszót nem számítva éppen száz tanulmány kapott helyet, melyek mintegy fele román, majd harmada angol, a fennmaradó része pedig olasz, német, francia, illetve spanyol nyelvű, s valamennyi íráshoz egységesen angol nyelvű absztrakt kapcsolódik. A kötetben való eligazodást az utolsó lapokon angol, román és francia nyelvű tartalomjegyzék is segíti. Az igen terjedelmes, több mint 1200 oldalas konferenciakötetet – ahogyan ezt már megszokhattuk – ismét örömtelien rövid idő alatt sikerült publikálni, s a kiadvány elektronikus formában is elérhető.² (A témakörben azóta egy további – szintén nagybányai kötődésű tanulmánykötet – is készült: OLIVIU FELECAN ed., *Onomastics between Sacred and Profane*. Vernon Press, Malaga, 2019 [2018].)

2. A tanulmányok öt nagy fejezetbe rendeződnek, ezen belül a szerzők nevének betűrendje szerint következnek az írások. Az alábbiakban én magam viszont elsősorban a jellemzőbb kutatási irányokat, tematikus összefüggéseket igyekszem bemutatni a nagyobb egységeken belül, néhány írást kiemelve.

2.1. Az első, névelméleti részben három munka kapott helyet. DAIANA FELECAN (19–34) a szent (valós és kontextuális szentség) és a profán dimenziójának a névadással kapcsolatos elméleti kérdéseit járja körül. GRANT W. SMITH (35–44) a nevek jelentésének problematikájához szól hozzá, s a kérdést a filozófia, illetve a logika irányából megközelítő elméletektől eltérően fontosnak tartja, hogy a jelentés nem pusztán a nyelvi szerkezet

---

¹ Az ismertetés a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának, valamint az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-2018-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült, az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében.

² https://onomasticafelecan.ro/iconn4/iconn4_proceedings.php

szintjén ragadható meg, s nem csupán mint a megismerhető világ rögzült struktúrája értelmezhető. Véleménye szerint a denotáció mellett legalább ilyen fontosak a nevek jelentése kapcsán az asszociációk, ezek ugyanis szintén szerepet játszanak abban, hogy a beszédpartner ki tudja jelölni a referenst a mentális térben. WILLY VAN LANGENDONCK (45–50) a családnevek funkcionális-szemantikai kategorizálásának problematikájával foglalkozik, s egy új tipizálási lehetőséget vázol, melyben a nevek két nagy csoportját különíti el: a névviselő és a külső valóság közötti kapcsolatra utaló nevek, illetve a névviselő valamely külső vagy belső tulajdonságára utaló nevek.

2.2. A legtöbb tanulmány a Szent és a profán a személynévkutatásban (Sacred and profane in anthroponymy) című egységben kapott helyet. Köztük többségben vannak az egy meghatározott szűkebb terület személynévanyagát több szempontból – köztük a szent és a profán dimenziójának a nevekben való megjelenését is – vizsgáló írások. IOANA AUGUSTA COSMA (74–91) például a nagybányai egyetem hallgatóinak neveit elemzi, VALI NASTASIA GANEA (157–164) pedig az erdélyi Szalóca völgyének családneveit vizsgálja. MARIA-MARA IGNAT (175–185) a máramarosi Kővár vidékére jellemző keresztnévadási gyakorlatot, DOMNIȚA TOMESCU (404–416) pedig a középkori (15–17. századi) moldvai és havasalföldi személynévadást mutatja be. Hasonló írások más nyelvterületek névanyaga kapcsán is készültek: YOLANDA GUILLERMINA LÓPEZ FRANCO (224–233) a franciaországi Montpellier keresztnéveit vizsgálja, míg ELISABETTA ROSSI (342–357) a 16. századi Piemont személynévanyagát. Ezek az írások jó alapul szolgálhatnak későbbi összevető vizsgálatokhoz. Más tanulmányok területi megkötés nélkül érvényesítik a konferencia központi témájaként szolgáló szempontot: ALEXANDRA SORINA IONESCU (209–223) román politikusok ragadványneveit vizsgálja, míg CORINA CRISTOREANU (92–103) az online játékokban használt felhasználóneveket elemzi. IOANA DAVID (104–116) a román nyelv állandósult kifejezéseiben szereplő tulajdonnevek kapcsán mutatja be, hogy miként jelentkezik a szent és a profán dimenziója.

ANNA TSEPKOVA (417–430) a profánítás nevekben való megjelenését egy sajátos elméleti keretben értelmezi: a bahtyini karneváleméletből kiindulva a ragadványnévadás lényegét a konvencionális személynévadás szabályainak felrúgásában látja. A név tehát a hivatalos rend, a hierarchia elleni lázadás, a valóság tagadásának eszköze, mely a karneváli nevetésen keresztül érvényesül. Elméletét a novoszibirszki ragadványneveken keresztül ismerteti.

A szakemberek arra is kíváncsiak voltak, hogy egy-egy történelmi esemény, politikai vagy vallási fordulat hogyan hatott a személynévadásra. CAMELIA ȘTEFAN (381–392) azt kutatja, hogy a kereszténység hogyan alakította át a középkori Skandinávia névadási gyakorlatát, ALDA ROSSEBASTIANO (332–341) pedig a francia forradalom névadásra gyakorolt hatását ismerteti. NADIA-NICOLETA MORĂRAȘU (249–271) a moldvai Bákó modern kori névanyagát vizsgálja, s megállapítja, hogy más román nyelvű területekhez képest itt megőrződtek, és jóval lassabban változnak a kommunizmus idejét jellemző névadási minták.

Bizonyos értelemben ebbe a sorba illeszkedik FARKAS TAMÁS (137–146) tanulmánya is. A szerző előbb a magyar személynévadás történetének nagy korszakait (a leíró nevekkel jellemezhető korai időszakot, majd az egyházi nevek által uralt hosszú évszázadokat) tekinti át, s ezt követően a felvilágosodás, a romantika és a nemzeti öntudatra ébredés (a nemzet mint egyfajta új szentség) személynévadásra gyakorolt hatását ismerteti részletesen. Ebben az időszakban a középkori nevek felelevenítésével, új nevek, névformák létrehozásával,

illetve külföldi nevek magyar megfelelőjének a megalkotásával stb. számos névvel bővült a magyar keresztnévállomány, bár ezeknek csak egy része maradt tartósan használatban.

SLÍZ MARIANN (372–380) arra keresi a választ, hogy mi befolyásolja a különböző szentnévi eredetű keresztnévek gyakoriságát a 13–14. században: mely tényezők támogatják (pl. több szent viseli ugyanazt a nevet, a szent kultuszának királyi támogatása) és melyek gyengítik egy adott név elterjedését (pl. a név újszerűsége). ROXANA PAȘCA (301–316) pedig azt kutatja, mivel magyarázható, hogy míg bizonyos bibliai nevek a keresztény közösségek egy részében (pl. Romániában) tabunak számítanak, addig másutt (pl. hispán közösségekben) a gyakori nevek közé tartoznak.

JUSTYNA B. WALKOWIAK két cikkben (483–493, 494–504) is tárgyalja a vallási terminológia lengyel családnevekben való megjelenését. Problémafelvetéseinek és megállapításainak egy része ugyanakkor túlmutat a lengyel névanyagon: a papi pozíciót jelölő lexémák kapcsán például kérdésként merül fel a névadás motivációja, a katolikus Lengyelországban ugyanis a 'püspök', 'pap' jelentésű szavak – a cölibátus miatt – bizonyosan nem a névviselő foglalkozására utalva váltak családnevvé.

A szent és a profán problematikája mellett, illetve azzal részben átfedve egy másik jelentős kérdés, a név és identitás összefüggése szintén több tanulmányban is uralkodó elemzési szempont. ANAMARIA FĂLĂUȘ és LUMINIȚA TODVA (147–156) egy kanadai indián közösségeknek a névadási szokásait vizsgálja. Itt a név nem csupán az identifikáció eszköze, hanem az identitás fókuszpontja: a név maga a lélek, s ezt a szemléletmódot még a kereszténység sem tudta megváltoztatni. TAMÁS ÁGNES (393–403) a név és identitás kapcsolatának egy másik aspektusát vizsgálja: hogyan szolgált a név a zsidó identitás jelzőjeként és a humor eszközeként a 19. századi vicclapokban.

A névtudományban nemzetközi viszonylatban is viszonylag újnak, s egyelőre periferikusnak számít a nevek neurológiai, mentális aspektusának vizsgálata. Ehhez az interdiszciplináris területhez kapcsolódik ALEXANDRA SĂCUI munkája (358–371), melyben a Down-szindrómásoknál a tulajdonnevek elsajátítására alkalmazott technikákat ismerteti.

2.3. A harmadik nagy egységben a helynevekre fókuszáló tanulmányok kaptak helyet. Közülük több írás is azt mutatja, hogy a népi helynévadásban igen jellemző az ördög, illetve sátán alakjának megjelenése. BÁRTH M. JÁNOS (517–525) a SZABÓ T. ATTILA erdélyi helynévgyűjtését hozzáférhetővé és kutathatóvá tevő elektronikus adatbázisa alapján szemlélteti az *ördög* és az *angyal* szavaknak a névanyagban való megjelenését, s ebből kitűnik, hogy az előbbi sokkal gyakoribb. IUSTINA BURCI (544–559) a román helynevekben, ANNA OCZKO (667–672) a lengyel Kárpátok névanyagában igyekszik feltárni az ördög vagy sátán fogalmi körhöz kapcsolódó nevek kapcsán a névadás motivációját (a helyhez kötődő népmesei motívumok, az objektum alakja, veszélyes volta, eretnek rituálék).

Az írások másik csoportja az egyházi terminológiához kapcsolható neveket elemzi. YAROSLAV REDKA (681–694) a nyugat-ukrajnai névállományon belül, ALFONSO GERMANI (622–634) olasz, francia, spanyol, portugál és osztrák területekről gyűjtötte egybe a 'monostor', 'templom', 'oltár' stb. lexémát tartalmazó helyneveket. NICOLAE FELECAN (601–610) pedig arra keresi a választ, hogy bizonyos keresztény valláshoz kapcsolódó lexémákat, illetve más oldalról profán elemeket tartalmazó helynevek miért tűnnek el adott időszakban.

Szintén többen foglalkoznak a patrocíniumi helynevekkel. BÖLCSKEI ANDREA (534–543) azt mutatja be, hogyan kerültek át a magyarba az idegen nyelvű szentnévi eredetű helynevek,

milyen tényezők hathattak a fordítás, az adaptáció vagy a változtatás nélküli átvétel irányába. MICHEL A. RATEAU (673–680) a nem valós szentek nevét tartalmazó településneveket vizsgálja. (Ha teljesebb képet akarunk kapni a helynevek kapcsán, európai viszonylatban mindenképpen érdemes az e fejezetben helyet kapó tanulmányokat a fentebb hivatkozott *Onomastics between Sacred and Profane* második fejezetében helyet kapó írásokkal, valamint az *Onomastica Uralica* partocíniumi helynévadással foglalkozó 8. kötetével együtt olvasni; vö. VALÉRIA TÓTH ed., *Patrociny Settlement Names in Europe*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen–Helsinki, 2011.)

A kommunista/szovjet politikai ideológia (mint kontextuális szentség) nemcsak a személynevekre volt hatással: MARINA GOLOMIDOVA (635–645) az oroszországi városi terek, míg OLIVIU FELECAN (611–621) az erdélyi település- és utcanevek kapcsán mutatja ezt be, illetve azt is, hogy milyen változások történtek a posztszovjet névadási gyakorlatban. PATRICIA CARVALHINHOS, MARIA CÉLIA LIMA-HERNANDES és ADRIANA LIMA (575–593) a brazil vallásos helynevek szekularizálódását vizsgálja.

2.4. A negyedik egység a nyilvános tereken szereplő nevekre fókuszál. Ugyanakkor a NONNA SMIRNOVA (1048–1057), illetve TATIANA SOKOLOVA (1058–1070) írásainak tárgyát képező városi nevek bizonyos értelemben átmenetet képeznek a helynevek és más névfajták között. Mindkét kutató modern kori oroszországi névanyag vizsgálata során érvényesíti a szent és a profán dimenzióját, és tárja fel a deszakralizációs folyamatot. HALYNA MATSYUK (889–900) azt mutatja be, hogyan változott a nyelvi tájkép Ukrajnában az ország függetlenné válása után.

ADELINA EMILIA MIHALI (917–925), valamint a MIHAELA MUNTEANU SISERMAN – SABIN SISERMAN szerzőpáros (938–952) Máramaros templomneveit vizsgálják. Ezekből az írásokból megtudhatjuk, hogy mely szentek voltak a névadók, illetve hogy a patrocíniumi nevek több esetben is csak a hivatalos dokumentumokban voltak használatban, a mindennapokban világi nevet használtak.

A szentek nevei, illetve a szent és a profán dimenziója a gyógynövények neve kapcsán is vizsgálható. DELIA-ANAMARIA RĂCHIȘAN (989–1004) és MIHAELA MUNTEANU SISERMAN (926–937) egyaránt ezzel foglalkozik, némely növény neve ugyanis szentekhez, mártírokhoz kötődik. A szentek neve ugyanakkor marketingeszközként is felhasználható, amint azt a borok neve kapcsán SERGEY GORYAEV és OLGA OLSHVANG ismerteti (794–805). Ugyanakkor mind az élelmiszeripar, mind a hotelek névadása kapcsán területi különbséget is feltártak a kutatók e téren. Míg ugyanis az újlatin nyelvű országokban jellemző ez a fajta névadás, addig német nyelvterületen vagy Romániában nem, amint azt MARIE A. RIEGER (1016–1026), valamint BRIGITTE SEIDLER-LUNZER és HOLGER WOCHLE írásából (1034–1047) megtudhatjuk. Ez összefügghet más névfajták, köztük a patrocíniumi helynevek adásának, használatának elterjedésével. LUMINIȚA TODEA és RAMONA DEMARCSEK (1086–1094) tanulmányából pedig az is kiderül, hogy a modern kommunikációs technológiai termékek elnevezésében jelentős szerepük van a mitológiai neveknek.

2.5. Az utolsó egységben az irodalmi névadással foglalkozó írások kaptak helyet, melyekben szintén központi szempont a szent és a profán. ALESSANDRA CATTANI (1160–1169) Puskin egy művének neveit elemzi, GHEORGHE GLODEANU (1195–1200) Mircea Eliade prózájának névadását, VERONICA ONEȚ (1208–1218) a román tündérmesék helyneveit vizsgálja. HAJDÚ ANNA (1201–1207) Mario Vargas-Llosa Julia néni és a tollnok

című regényének a magyar fordításában szereplő hagionimák kapcsán ismerteti az alkalmazott fordítási technikákat. GHEORGHE CHIVU (1170–1179) a görög–latin kultúra isteneinek és istennőinek neveit elemzi.

3. Amint azt a vaskos konferenciakötet is jelzi, a nagybányai Name and Naming konferencia mára jelentős nemzetközi névtani fórummá vált, amelyen a román szakemberek (és ezzel együtt a román nyelvű előadások) nagy száma mellett is jelentős arányban vannak jelen más nemzetek névtudományának képviselői is. Az előadásként ismertetett kutatások, illetve a belőlük készült tanulmányok pedig nem csupán elméleti vagy módszertani szempontból, illetve a nemzetközi kutatási trendeket illetően lehetnek tanulságosak, hanem – amint azt esetenként jeleztem is – összevető vizsgálatok, nemzetközi projektek alapjául is szolgálhatnak a jövőben.

RESZEGI KATALIN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3284>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Socio-onomastics. The pragmatics of names

[Szocioonomasztika. A nevek pragmatikája]

Szerkesztők: TERHI AINIALA – JAN-OLA ÖSTMAN. Pragmatics & Beyond New Series

275. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2017. 231 lap.

DOI: <https://doi.org/10.1075/ll.00005.sco>

1. A tanulmánykötetben a Finnországban, Svédországban és Norvégiában élő – elsősorban anyanyelvükben különböző – csoportok névhasználatának kérdései kerülnek előtérbe, hangsúlyozva, hogy a névadás és névhasználat is fontos eszköze az identitás konstruálásának és fenntartásának, a csoporthoz tartozás kifejezésének. A tanulmányokban kiemelt szerepet kap a Finnországban kisebbségben élő svédek névhasználatára, de több vizsgálat kitér a gender alapú névadásra, a globalizáció és a média hatására is. A kötet alap gondolata, hogy a személy-, a hely-, a márka- és intézménynevek használata szoros összefügg a társadalmi szempontú pozicionálással, a névhasználat kutatásában tehát a szociolingvisztikai nézőpont új kérdéseket vet fel, és ezekre új válaszokat kínálhat.

2. A kötet tíz tanulmánya három nagyobb egységbe sorolható. Az első a szerkesztőpáros, TERHI AINIALA és JAN-OLA ÖSTMAN előszava (1–18), mely részletes áttekintést nyújt a szocioonomasztika előzményeiről és jelentőségéről. A névtani előzmények és alapfogalmak áttekintése a témában járatlanok számára is érthetővé teszi a kötet tanulmányait. A szerkesztők szerint az alkalmazott névtan problémáinak megoldásához a pragmatika szolgáltathatja a kulcsot. A névtani és pragmatikai kutatások metszetének előtérbe helyezését e területnek a névhasználattal kapcsolatos attitűdökben betöltött központi szerepével indokolják. A nevek dinamikus elemzése háttérbe szorítja a tipológiát és az etimológiát, ugyanakkor a szerkesztők leszögezik, hogy a történeti vetület vizsgálata

ezekben a kutatásokban is elengedhetetlen. A kötet által bemutatott kutatások módszerei is a szociolingvisztikához kötődnek: ezek a statisztikai adatokon túl a fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatok, az interjúk és a kérdőívek. A szociolingvisztikai vizsgálatok választ adhatnak olyan kérdésekre, mint például a helynevek változásai, a férfi-női névismeret különbségei, a keresztnévadás motivációi különböző csoportokban.

3. A kötet következő négy tanulmánya alkotja a második egységet, mely a Tradition, identity and transmission [’Hagyomány, identitás és ezek átadása’] címet viseli. Ezekben a személyneveknek és a helyneveknek az identitás megkonstruálásával kapcsolatos szempontjai kerülnek középpontba.

A kötet második tanulmányának szerzője, AUD-KIRSTI PEDERSEN négy helyszínen: Észak-Norvégiában két helyen, illetve Orkney-ban és Normandiában vizsgálja a helynevek változásait (21–44). A tanulmány a fonológiai, a szemantikai és a vegyes átvétel csoportjai szerint vizsgálja a nyelvi adatokat, és a nyelvváltás lejátszódásának fázisaival veti össze azokat. A szerző az elemzések alapján igyekszik általános megfigyeléseket tenni a helynevek változásainak történeti tendenciáit illetően.

A harmadik tanulmányban EMILIA ALDRIN a gyerekek keresztnévadásával kapcsolatosan cáfolja, hogy a névadás csak a társadalmi struktúrák reprodukálása lenne: a szülők a névválasztással és az ezzel kapcsolatos motivációjuknak az interjúkban történő megfogalmazásával saját identitásukat fejezik ki (45–68). Ez az identitás a legtöbb esetben a pároknál még meg is egyezik; ezt bizonyítja, hogy csoportos interjúk esetén egymás válaszait csak ritkán kérdőjelezik meg. A társadalmi pozicionálás tehát nem is elsősorban a születendő gyerekekre, hanem a névválasztási döntést meghozó szülőkre vonatkozatható. A névválasztáshoz kapcsolódó értékek skálázhatók: ilyen például a tradicionális–modern vagy az anyanyelvi–nemzetközi–külföldi orientáltság. Az önpozicionálással szemben a szülők életkora, iskolázottsága, életkörülményei csak minimális mértékben határozzák meg a választást. Az interjúrészek megmutatják, hogy a név kiejtése és írásmódja, a szülőknek a sport, az irodalom stb. iránti érdeklődése is befolyásolhatja a keresztnévadást.

A negyedik tanulmány két szerzője, GULBRAND ALHAUG és MINNA SAARELMA a keresztnévadást új aspektusból elemzi: a Norvégiában élő finn kisebbségek névadási jellemzőit vizsgálva a norvég statisztikai hivatal adatait dolgozzák fel (69–91). A szerzők a tisztán finn, illetve a finn–norvég vegyes házasságokból született gyerekek keresztnéveit három csoportba sorolják: a finn, a skandináv és az egyéb, kompromisszumos megoldást jelentő nevek közé. Ez utóbbi csoport dominanciáját magyarázza, hogy a szülők igyekeznek elkerülni a norvég és a finn identitás melletti egyértelmű elköteleződést, másrészt az internacionális nevek előretörése mindkét országban jelentős az utóbbi évtizedekben. Kompromisszumos megoldásként jelenik meg a két keresztnév egyidejű használata, mely Finnországban, valamint a norvégiai finn szülőktől származó gyerekeknél is jelentős. Az pedig, hogy azokban a vegyes házasságokban, amelyekben az anya a finn, sokkal nagyobb arányban adnak több nevet az újszülötteknek, mint ahol az apa, annak a bizonyítéka, hogy az anyák az apáknál nagyobb szerepet játszanak a névadásban.

A városnevek eredeti és megváltoztatott formában való átvételéről olvashatunk az ötödik tanulmányban (93–125). JARNO RAUOKKO részletes áttekintést ad arról, milyen helyzetekben történhet meg az eredeti városnév lefordítása. Az áttekintés gazdag európai példamagyarázatot sorakoztat fel a fordítások okainak magyarázatául. A kutatásban a kérdőív kitöltőinek két tulajdonnév közül kellett az általuk helyesebbnek vélt formát kiválasztaniuk,

és döntésüket meg is kellett indokolniuk. A kutatás rámutatott arra, hogy a tulajdonnevek különböző nyelvű változatai közti választást a média és a hétköznapi elnevezések is befolyásolják: ilyenek a *Beijing : Peking* választásban az olimpia sajtómegjelenései vagy a 'pekingi kacsa' adott nyelvű megnevezése. A globalizáció és az angol mint átvivő nyelv hatása ebben a kutatásban is megjelenik.

4. A kötet utolsó öt tanulmányát magába foglaló, *The variability of names* ['A nevek változatossága'] című rész a helynevek és az intézménynevek csoportonként eltérő motívációival foglalkozik. TERHI AINIALA és HANNA LAPPALAINEN például egy attitűdvizsgálat révén mutatja be Helsinki három megnevezésének használatát (129–153). A hivatalos városnév használata minden adatközlő számára evidens; neutrális jellege miatt nem lehet az önreprezentáció eszköze. A helsinki lakosság által egykoron létrehozott *Hesa* elnevezés ma inkább a városon kívül születettek körében gyakori, míg a svéd alapú *Stadi* a helsinki születésűek között jellemző. A tanulmány betekintést ad a 19–20. században Helsinkiben kialakult, egyfajta finn és svéd alapú pidzinként meghatározható finn slangi jellemzőibe. A különleges utcai nyelvhez Helsinkin kívül negatív attitűdök kapcsolódnak.

A Helsinkiben élő svéd anyanyelvűek helynévhasználatával foglalkozik MARIA VIDBERG (155–163). A finn fővárosban minden helynév fel van tüntetve a kisebbségben élő svéddek nyelvén is, ennek ellenére a svéddek gyakran használják a finn elnevezéseket. Ennek egyrészt gyakorlati okai vannak (pl. a finn név szélesebb körű ismertsége vagy rövidege), másrészt esztétikai, szemantikai tényezők is befolyásolják (pl. a szebbnek tartott forma vagy a svéd megfelelő negatív konnotációi). A használatban nem minden esetben érezhető a tudatosság, sőt jellemzően spontán módon jelennek meg a hibrid alakok. A szerző a téma kapcsán felhívja a figyelmet a kontextust is vizsgáló további kutatások szükségességére.

Szintén a finnországi svéddek névhasználatával foglalkozik a nyolcadik tanulmány (165–181). LEILA MATTFOLK a svéd többség lakta Närpes üzleteinek a névadási jellegzetességeit vizsgálja, történeti szempontokat is bevonva. Az 1970-es évekig angol nyelvű elnevezések nem jelentek meg, ma azonban jelentős a számuk. Ennek az oka a globalizációs folyamatok mellett az angolnak korábban is említett, a svéd–finn kapcsolatok nézőpontjából semleges jellege. A két fókuszcsoporthoz diskurzuselemzési vizsgálata arra mutatott rá, hogy az angol nyelv térnyerését a Närpesben élők nem érzik fenyegetőnek: az egyik válaszadó a személynevek szabadságával állítja párhuzamba az üzletek neveit is. A tanulmány korpusza (19 belvárosi üzlet neve) ugyanakkor viszonylag kicsinek tűnik.

Sokkal több adatból dolgozik VÄINÖ SYRJÄLÄ, a szintén intézménynévadással foglalkozó kilencedik tanulmány szerzője (183–202), aki két finn város, Kauniainen (svédül *Grankulla*) és Karjaa (svédül *Karis*) 2317, utcán lefotózott nyelvi adatából válogatja ki az üzletek neveit, és a nemzetközi elnevezéseket nem vizsgálva 72 nevet elemez. A finn többségű Kauniainenben inkább csak svéd elnevezéseket használnak, csak néhány esetben szerepel párhuzamosan finn és svéd név, míg a svéd többségű Karisban a párhuzamos elnevezések több mint harmada svéd, másik harmadát pedig más nyelvű. A cég típusa mint meghatározó szempont statisztikailag nem mutatható ki, de érezhető a kisebb, újabb cégek univerzalizásra törekvése, illetve a „félhivatalos” jellegű intézmények, például a gyógyszertárak esetében a kétnyelvű elnevezés általánossága. A korpusz nagysága lehetőséget teremtene a feliratok alapos rendszerezésére és részletesebb elemzésére is.

Egy másik jelentős finnországi kisebbség, a somáliaiak helynévhasználatával foglalkozik a kötet utolsó tanulmánya, TERHI AINIALA és MIA HALONEN tollából (203–226).

A Kelet-Helsinkiben található Meri-Rastila a város lakói között leginkább *Mogadishu*-ként ismert, utalva a városrész somáliai lakóira és Szomália fővárosára. Az elnevezés eredetét a szerző rasszista gyökerekhez köti, melyet azonban a vizsgált fiatal korcsoport tagjai, a Helsinkiben született somáliaiak már nem érznek. A média hatása ebben a tanulmányban is megjelenik: a *Mogadishu Avenue* című sorozat tette az elnevezés használatát általánossá. Míg a finn és a svéd gyerekek helynévhasználatában a szerzők csak kis különbségeket vélnek felfedezni, addig a somáliai eredetű elnevezéseknél az érzelmi kötődés nagy szerepet játszik. A szerzők ugyanakkor kiemelik a kutatásban az interjúkészítés során vétett módszertani hibát: a vizsgálat céljának felfedését, az adatközlők túlzott befolyásolását.

5. A kötetben ismertetett kutatások eredményei gyakran összeecsengenek, ugyanakkor a hasonló kutatási területek a névhasználat más-más aspektusait emelik ki. Többször hasonló tendenciák, motivációk figyelhetők meg a személynevek, a városnevek és az intézmények neveinek elemzésekor; több tanulmány interjúalanya utal is arra, hogy hasonló jogoknak, szabadságnak kell megjelennie a különböző névtípusokban. Ezen párhuzamok arra engednek következtetni, hogy az átfogó, nagy minta alapján készülő összegzések újabb eredményeket hozhatnak. A tanulmányok általában kis számú nyelvi adattal és adatközlővel dolgoznak, ezt azonban indokolja, hogy kisebb csoportok nyelvhasználatát vizsgálják, és annak is csak egy-egy aspektusát járják körbe, viszont azt részletes elemzéssel. Kiemelt szerepet kap a nyelvi adatok elemzése mellett az attitűdvizsgálat is a kötetben.

A finn, svéd és norvég névhasználat az adott nyelveken nem beszélők számára is jól érthető, követhető a tanulmányokban, ugyanis a szerzők a nyelvi adatok esetében magyarázatokkal ellátott, részletes fordításokat adnak meg. A lejegyzések bemutatásában a szerkesztők igyekeznek egységességre törekedni a kötetben, ez azonban teljes körűen nem mindig sikerül. A szerzők nagyrészt korábbi finn és skandináv eredményekre támaszkodnak, de a nemzetközi szakirodalmat is bevonják; ahol pedig a közös előismeret hiánya azt szükségessé teszi, részletesen bemutatják a korábbi eredményeket, a kisebb-ségek helyzetét is.

A tanulmányok szerzői gyökeresen új eredményeket nem mutatnak fel, ugyanakkor a magyar alkalmazott névtani, szocioonomasztikai vizsgálatokra is élénkítő hatást gyakorolhatnak újszerű témafelvetéseikkel és megfigyeléseikkel.

BENCZE NORBERT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7108-5329>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Rhetorics of Names and Naming [A nevek és a névadás retorikája]

Szerkesztő: STAR MEDZERIAN VANGURI. Routledge Studies in Rhetoric and Communication 28. Taylor & Francis, New York, 2016. 224 lap

1. Az alább bemutatandó tanulmánykötetben a javarészt amerikai egyetemeken oktató szerzők a névadás különböző perspektíváit járják körül, általában egy-egy kurrens téma

kapcsán (pl. Las Vegas közterület-elnevezései napjainkban vagy az észak-európai bevándorlók névadási gyakorlata). A szerkesztő jegyezte előszó (1–12) kifejti a kötetnek a korábbi névtani kutatásokhoz való kapcsolódását, és arról is értekezik, hogy a névtan miért szorult méltatlanul háttérbe az alkalmazott nyelvészet ágai között. A szerkesztő felidézi a névtani kutatások „kritikai fordulatát”, amikor az 1970-es években kultúranropológiai szempontból vizsgálták a névadást, felismerve azt, hogy a nevek tanulmányozása tulajdonképpen az emberi viselkedés vizsgálatát is jelenti. E fordulat eredményeképp két kutatási terület vált hangsúlyossá: egyrészt a csoportok névadása mint a hatalom megtartásának és kiterjesztésének az eszköze, másrészt ez vezetett a helynevek politikai motiváltságának vizsgálatához. Ahogy az előszó megállapítja, a névtan egyre inkább interdiszciplináris területté válik: antropológusok és geográfusok éppúgy folytatnak névtani kutatásokat, mint nyelvészek vagy irodalmárok. A kötet célja, hogy a névtani kutatómódszertant az alkalmazott retorika eszköztárával kiegészítve új kutatási területeket mutasson be.

A lazán egymáshoz kapcsolódó tanulmányok koherenciáját három tematikus egység biztosítja, amelyek a névhasználat és a névadás változatos funkcionalitását tükrözik: az identitás működése (Performing Identity), a vezető szerep megerősítése (Reinforcing Hegemony) és a kollektív emlékezet formálása (Creating Public Memory).

2. CYDNEY ALEXIS, SCOT BARNETT és ERIC LEAKE tanulmánya Las Vegas helynévadási gyakorlatába kalauzol (13–32). A kaszinóváros közttereit és intézményeit előszere-tettel nevezik el történelmi személyekről és helyszínekről, és ez a névadásban megjelenő historizáló gyakorlat egészen másképp formálja a turisták, illetve a városlakók kollektív tudatát. A szerzők számos példája közül érdemes kiemelni a *Paris Las Vegas* hotel nevét, amely egyszerre allúzió és szinekdoché. A tulajdonnév ugyanis referenciális erővel bír, ugyanakkor a rész-egész viszonyt is kifejezi. Egyszerre reprezentálja a történelmi Párizst és Las Vegas modernitását, és más-más érzetet kelt a külföldiekben és a helyiekben. A szerzők rámutatnak, hogy Las Vegas komplex helynévadási gyakorlata ma is működik, a sivatag felé terjeszkedő külvárosokban is kitapinthatók azok a historizáló dinamikák, amelyek a belvárosban jelen vannak.

Külön figyelmet érdemel JASON THOMPSON tanulmánya, amely George W. Bush amerikai elnök névadási szokásait vizsgálja (33–48). Az USA 43. elnöke ugyanis előszere-tettel ruházta fel szövetségeseit és ellenfeleit különböző bece- és ragadványnevekkel, sajátos megszólításokkal. Mint THOMPSON rámutat, Bush ezt hatalmi eszközként használta: a névadás egyrészt felsőbbrendűséget, dominanciát, a bennfentesség érzetét tükrözi, másrészt politikai célokat is szolgálhat, például relativizálhatja egy-egy közéleti esemény jelentőségét. Erre példaként a Katrina hurrikán idején a katasztrófavédelem vezetőjének kedélyeskedő megszólítását hozza, akit Bush *Mike Brown* helyett *Brownie*-nak (egyfajta süteménynek) nevez, ami THOMPSON szerint bagatellizáló erőként működött a számos áldozatot követelő természeti csapás médiainterpretációja során. THOMPSON munkája talán a kötet legvitathatóbb anyaga, ugyanis a kutató érezhetően nem tudott teljes mértékben eltávolodni a vizsgált személy és jelenség politikai beágyazottságától. Amikor a névadási gyakorlat motivációit térképezi fel, rendre olyan konklúziókat fogalmaz meg, hogy Bush arisztokratikus szocializációja, kiválasztottságtudata táplálja névadási attitűdjét. Részletesen kitér Bush implikált rasszizmusára is, amelyet névadási gyakorlatából vezet le.

LISA WOOLFORK figyelemreméltó írása olyan alkalmazott névtani jelenséget vizsgál, amely jelentős szociálpszichológiai-szociolingvisztikai vetülettel bír: az Egyesült

Államokban élő afrikai-amerikai lakosság különleges névadását, ennek társadalmi recepcióját térképezi fel, illetve ezt tágabb kontextusba helyezve a nevekhez kapcsolódó pre-koncepciókat kutatja (49–68). Munkájánál azért is érdemes elidőzni, mert bár e társadalmi csoport névadási szokásaira és a hozzájuk kapcsolódó társadalmi beidegződésekre fókuszál, eredményei felhasználhatók lehetnek a magyar társadalom roma hangzású nevekhez kapcsolódó attitűdjeinek a hazai kutatásában. A korábbi vizsgálatok arra világítottak rá, hogy a „fekete” hangzású neveket szokatlanak, idegennek találták a válaszadók. A szerző megállapításai szerint ennek oka, hogy a fehér bőrű lakosság által viselt nevek képezik azt a bázist, amelyhez képest bármilyen eltérést idegennek, szokatlanak éreznek a válaszadók. A tanulmány egy másik problémakört is megjelenít, az idegen hangzású nevek szándékos vagy szándékolatlan transzformációját a médiában. Erre precedensként Quvenzahné Wallis gyermekszínésznő esetét idézi fel, akit az Oscar-gálán többen nem a nevére szólítottak, hanem *Miss Q*-ként vagy *Annie*-ként, esetleg a női nemi szervet jelölő *cunt*-ként hivatkoztak rá. WOOLFORK szerint az ún. névszégnyítés (name shaming) abban az esetben is az emberi méltóság és a személyes integritás megsértése, ha az tudatlanságból, praktikus okokból, avagy parodisztikus célokból történik. A tanulmány konklúziója szerint a „fekete” hangzású nevekkal szembeni averzió az 1950-es évek óta változatlanul él az amerikai többségi társadalomban.

Az első egységet CHRISTINE DE VINNE tanulmánya (69–88) zárja, amely Dickens névadási szokásait vizsgálja. A tanulmány párhuzamot von a viktoriánus író regényeiben előforduló karakterek nevei és az általa szerkesztett közéleti hetilap írói álnevei között. Ahogy DE VINNE rámutat, Dickens az irodalmi munkáiban névadásaival a játékosságra, ötletességre törekedett, szórakoztatni és a közízlésnek megfelelni akart, a hetilap írói álnevei viszont a saját mindenhatóságát voltak hivatottak alátámasztani. A cikkek egy részét szignózta csak saját nevére, többet írói álneveken vagy társszerzővel együtt jelentetett meg, míg másoknál teljesen hiányzott a szerző nevének megjelölése. Jóllehet a lapnak számos munkatársa volt, Dickens (elsősorban a közéleti tematikájúak esetében) a cikkek témája, várható fogadtatása alapján önkényesen határozta meg, hogy az olvasó kihez-mihez kösse az írásokat.

3. ANGELA CLARK-OATES, DUANE ROEN és SHERRY RANKINS-ROBERTSON tanulmánya (89–101) nyitja a kötet második egységét. Az írás áttekintést nyújt a 19. század első felétől tömegessé váló migráció névadási vonatkozásairól: a tudatos névcseré jelenségét vizsgálja. Az új hazába érkező, elsősorban kelet-európai bevándorlók amerikai hangzásúra cserélték neveiket (a legtöbbször keresztnevüket), hogy elkerüljék az idegen hangzású nevekhez tapadó előítéletet. Ezeket erősítette fel a William McKinley elnök elleni merénylet, amit Leon Czolgosz, egy lengyel származású amerikai állampolgár követett el.

ROBIN SHOAPS és SARAH STANLEY azt vizsgálja – valójában nem névtani témát tárgyalva –, hogy a 'drón' elnevezés, illetve az ezt helyettesítő megnevezések körül milyen szemantikai és hatalmi harc húzódik az Egyesült Államokban (102–117). Míg a hadiipar a drónokat különböző rövidítésekkel, betűszókkal kódolja, illetve a drón-modellezéssel szakszerűen foglalkozó civilek is technikai eredetű rövidítéseket alkalmaznak, addig a teljességgel szabadidős tevékenységként drónozók szeretnék kivonni a *drón* elnevezést a média által alkalmazott denotációból. A háborús drónokat ugyanúgy nevezik, mint a hobbiból használt szerkezeteket, ami ellen a civilek több kampányt is indítottak.

JESSICA ROSE COREY az Amerikában intenzív feminista névtani diskurzusra kapcsolódik be munkájával (118–131). Tanulmányában arra fókuszál, hogy a jelenlegi, általa patriarchálisnak titulált kultúrában miért szűkebbek a nők döntési lehetőségei a névváltoztatás területén, különös tekintettel a házassági névváltoztatásra, és ehhez milyen attitűdök kapcsolódnak. A szerző rámutat, hogy egy felmérés szerint az Indianai Egyetem hallgatóinak a többsége vélte úgy, hogy a nőknek házasságkor meg kell változtatniuk a nevüket, jelentős részük ezt törvényileg is kötelezővé tette volna. A tanulmány konklúziója szerint a közvélekedés gyakran a nők önálló döntésének tulajdonítja a névváltoztatást, és nem veszi figyelembe azokat a társadalmi elvárásokat és patriarchális struktúrákat, amelyeknek szerinte a nőknek meg kell felelniük.

A fejezetet CHRISTIAN BERRY tanulmánya zárja (132–155). A szerző a krími tatárság sorsán keresztül igyekszik bemutatni, hogy egy kisebbség önrendelkezését és önmagáról való gondolkodását miként korlátozhatja a többségi társadalom retorikai fölénye. Ez megmutatkozik az orosz dominanciájú névadásban is: míg korábban a krímiek a *rodina* szót 'szülőföld' értelemben használták, és a Krím térségét értették alatta, addig a 60-as évektől orosz nyomásra 'születési ország', illetve 'állampolgárság' értelemben kezdték használni.

4. A harmadik egység első tanulmányát TIM JENSEN jegyzi (153–169). A szerző a különféle antiglobalista csoportokat összefoglaló *Anti-Globalization Movement* 'antiglobalizációs mozgalom' elnevezés kialakulását és külső, illetve belső kritikáit foglalja össze. A téma aktualitását a nemzetközi monetáris, kereskedelmi, illetve politikai szervezetek elleni tiltakozások, demonstrációk adják, amelyek a médiaérdeklődés homlokterébe helyezték az antiglobalizációs mozgalmat. Érdekes dilemmaként említi az *antiglobalizáció* szó általános érvényű használatát: ugyanis ez foglalja össze azokat a csoportokat, amelyek a piaci fundamentalizmus vagy a szabadkereskedelem dominanciája ellen lépnek fel, ugyanakkor azokat is, amelyek a globalizáció demokratikus formáit elfogadják.

ELIZABETH LOUWRY azt a szemantikai jelenséget vizsgálta tanulmányában, amikor egy élő személyről elnevezett termék neve önálló életre kel (170–181). A Heinz ételízésítőkön, illetve a Mrs. Pinkhamról elnevezett gyógykészítményeken keresztül mutatja be, hogy egy márka hogyan szakadhat el a névadó szellemiségétől, illetve hogyan találhat vissza hozzá. A tanulmány az elsősorban a tengerentúlon ismert Pinkham-növénykivonatok esetében a névadó feminista törekvéseinek visszatükröződését is bemutatja a termék jelenkori újramarkázása során.

DAVID BEDSOLE az internetes mémek világát emeli vizsgálatának fókuszába (182–195): azt tárja elénk, hogyan változott a *mém* szó jelentése. Míg ma a virálissá váló internetes jelenségeket értjük alatta (pl. animált kép, fénykép, szállóige), Richard Dawkins etológus a minden emberben jelen lévő kulturális információk csomagokkal azonosította, amelyek igyekeznek tovább örökíteni magukat. A kettő közti különbség az elterjedés okában kereshető: míg az internetes mémek eleve széles körű elterjesztésre készültek, addig Dawkins mémjei maguktól reprodukálódnak. BEDSOLE bevezeti a *teme* ('tém') elnevezést is a technológiai mémekre.

A kötetet záró tanulmányát KATHERINE BRIDGMAN írta (196–212), és az arab tavasz 2011-es egyiptomi eseménysorozatának digitális kommunikációjához kapcsolódik. Rámutat arra, hogy bár az ország lakosságának elenyésző része használta a Twitter-t 2011-ben, a diktatúra elleni szerveződést kódoló, illetve a rezsim megbuktatására buzdító #Jan25 korábban nem tapasztalt mozgósító erővel bírt, illetve a külföldi közvélemény figyelmét

ráirányította az egyiptomi történésekre. Tanulmánya érdekes számunkra is, hiszen a hazai alkalmazott nyelvészet csak a közelmúltban kezdett foglalkozni a hashtagekkel, noha a Twitteren túl már a Facebookon és az Instagramon is széles körben elterjedtek.

5. A kötet rendkívül érdekes, itthon érdemtelenül kevésbé kutatott névtani-retorikai problémakörökre fókuszál (bár nem csupán névtani témákkal foglalkozik). Érdemes amiatt is kézbe venni, mert kifejezetten aktuális társadalompolitikai, közéleti témákra koncentrálnak. A kritikai attitűd viszont megkívánt az olvasótól, ugyanis az idehaza kevésbé ismerős, de a tengerentúlon általános politikai korrektség és genderérzékenység kontextusába ágyazza a kutatásokat.

CONSTANTINOVITS MILÁN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0883-0485>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology

Szerkesztők: BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN. International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest, 2017. 189 lap. DOI: <https://doi.org/10.26546/5061110>

1. Az ICOS (Nemzetközi Névtudományi Társaság) és a Magyar Nyelvtudományi Társaság által megjelentetett kétnyelvű kötet a névtani terminológia standardizációjának (és egyben nemzetköziesítésének) fontos dokumentuma és eredménye. A kötet két részre tagolódik: az első, magyarul és angolul egyaránt olvasható rész (9–97) a névtani terminológiai standardizáció szükségességével, történetével és metodikájával foglalkozó előszókat és tanulmányokat tartalmaz, míg a második részben (99–189) a konkrét többnyelvű terminusjegyzékeket találjuk.

2. A kötet MILAN HARVALÍK-nak, az ICOS elnökének előszavával kezdődik (9–11, ill. 19–21). Ennek egyik fő megállapítása szerint a nemzetközi névtudományi kommunikációt gyakran akadályozza a terminológiai sokféleség. Ez nemcsak abban mutatkozik meg, hogy egyes névfajtáknak különböző elnevezései vannak, hanem abban is, hogy az egyes nyelvekben egymás mellett létezik a nemzeti nyelvű, illetve a nemzetközi (általában görög eredetű) terminuskészlet. A nemzetközi tudományos kommunikáció elősegítése céljából 2002-ben az ICOS nemzetközi névtani terminológiai útmutató elkészítését kezdeményezte. Ennek egyik eredménye a 2017-ben megjelent magyar és angol nyelvű kötet, amely több terminusjegyzéket egyesít magában.

A kötet megjelenését a Magyar Nyelvstratégiai Intézet (Manysi) is támogatta, amelynek igazgatója, TÓTH ATTILA üdvözlő előszót írt a kötethez (13–14, ill. 23–24). A kiadvány eredményeit nyelvstratégiai szempontból különösen értékesnek ítéli, az elvégzett munkára pedig a szaknyelvek innovatív fejlesztéseként tekint.

A szerkesztők előszavukban (15–16, ill. 25–26) hangsúlyozzák, hogy számos tudományterület nyerhet a névtani terminológia egységesítésével: többek között a fordítás-, a jog- és a földrajztudomány, a térképészet; sőt egyéb gyakorlati haszna is lehet, például a tömegkommunikáció és természetesen a közigazgatás terén. A nemzetközi standardizálási munkálatok eddigi eredményei két fontos többnyelvű terminusjegyzékben láttak napvilágot: az alapvető névtani terminusok ICOS által összeállított angol–német–francia nyelvű listájában (ezek az ICOS hivatalos nyelvei) és az ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoportjának (UNGEGN) földrajzi névi terminusgyűjteményében.

3. A terminuslistákat két, a névtani terminológiának, illetve maguknak a listáknak a történetéhez kapcsolódó tanulmány előzi meg, előbb magyarul, majd angolul. FARKAS TAMÁS írása (29–47, ill. 65–84) a nemzetközi és magyar terminológiai egységesítési törekvések történetét és főbb eredményeit mutatja be. Megállapítja, hogy a névtani terminológia rendszeres kimunkálásban „a német és a szláv nyelvű névkutatás bizonyult úttörő szerepűnek” (29). Az ENSZ először 1984-ben jelentett meg egy terminusgyűjteményt, amely a földrajzi nevekkel kapcsolatos szakkifejezéseket tartalmazta (az ENSZ hat hivatalos nyelvén). Az újabb egységesítési törekvések az ICOS-hoz köthetők: a 2002-es uppsalai kongresszuson kezdeményezett munkacsoport mára mintegy 70 terminust bemutató listát hozott létre (Lists of Key Onomastic Terms). A szerző kiemeli, hogy a tárgyalt kötetben közzétett magyar nyelvű változat az elsők között van a további nyelvek sorában (32). FARKAS TAMÁS beszámol többek között egy meg nem valósult névtani lexikon tervéről az 1970-es évekből (33), majd az azt követő évtizedek alkalomszerű és/vagy folyamatos terminológiai munkájáról, különösen a 2010 utáni szervezett terminológiai újítási folyamatairól (BÖLCSKEI ANDREA, FARKAS TAMÁS és SLÍZ MARIANN részvételével).

A másik tanulmány (49–61, ill. 85–97) a két nemzetközi névtani terminológiai jegyzék magyar változatainak elkészítését mutatja be. A szerző, BÖLCSKEI ANDREA elsőként az ICOS háromnyelvű (angol, francia, német) szójegyzékére utal vissza. Bár a két utóbbi az angol jegyzék alapján készült, nem egészen azonos szemléletet tükröz. Készítőiknek ugyanis nemcsak választaniuk kellett, hogy a nemzetközi vagy a nemzeti nyelvű terminust részesítsék-e előnyben a címszó kialakításkor, hanem helyenként a terminushíány és a terminustöbblet eseteit is kezelniük kellett. A szerző ezután bemutatja a magyar terminusok megadásának (helyenként megteremtésének), rendezésének elveit. A magyar terminusjegyzék elkészítésének munkálatai az ICOS 2014. augusztusi glasgow-i ülésén indultak, a jegyzék összeállítója – BÖLCSKEI ANDREA irányításával – OLÁH BENCE ATTILA egyetemi hallgató volt (KRE). Végül a szerző ismerteti, hogyan készült az UNGEGN-szójegyzék magyar változata. Felsorolja a folyamat legfontosabb állomásait, amelyek az 1980-as évek óta több segédkönyv kiadásán keresztül vezettek el a (folyamatosan bővülő) listákig. Az első magyar verzió 2013-ban készült el a Károli Gáspár Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén BÖLCSKEI ANDREA vezetésével, a terminológiai munka az ICOS-terminusjegyzéknél ismertetett elveket követte. Az angol nyelvű szójegyzék(ek) alapján készült magyar változat széles körű interdiszciplináris egyeztetésen esett keresztül – nyelvészek, földrajztudósok, informatikusok, közgazdászok stb. bevonásával.

4. A két bevezető tanulmányt a szójegyzékek követik. Az ICOS alapvető névtani terminusokat tartalmazó listájának magyar változata (101–111) 70 angol terminus magyar megfelelőit adja meg. A terminus értelmezését, használatát magyar nyelvű definíció,

illetve magyarázat könnyíti meg. A magyar terminusok megadásánál a készítő a bevett nemzeti nyelvű formát részesítették előnyben, pl. 05 *anthroponym: személynév (= antroponima)*. Több helyütt két magyar etimonú konkurens alakulat áll egymás mellett: 15 *deonymisation: köznevesülés, köznévvé válás*. A példák között felváltva találhatunk angol, illetve magyar nyelvűeket: 01 *allonym: névváltozat (= allonima)*, pl. *Joe a Joseph névváltozata; 63 street name: utcánév*, pl. *Broadway, Baker Street, Ady Endre utca, Váci utca; 22 first name: utónév*, pl. *Gyula, Csaba, Bence, Gyöngyvér*. A jegyzékben nemcsak teljes terminusok szerepelnek, hanem olyanok is, amelyek a magyarban fontos terminusrészek: 49 *onym: -onima*. Mivel a terminusjegyzék az angol kifejezések szerint van betűrendbe rendezve, a magyar nyelvű keresést a kétnyelvű jegyzékhez fűzött magyar–angol mutató (112–119) hivatott megkönnyíteni. Ezt követi az angol–magyar–német–francia ekvivalenciák mutatója (120–123), amely tulajdonképpen egy kis négy nyelvű szakszótár – immár definíciók és példák nélkül, csak a négy terminust (és adott esetben szinonimákat) tartalmazva.

A kötetben szereplő jegyzékek finoman megfogalmazott terminológiai javaslatokat tesznek a magyar névkutató közösség számára bizonyos terminusok alkalmazásával kapcsolatban, ugyanakkor teret engednek a terminológiai szinonimitásnak is, pl. 34 *metronym: anyanévi eredetű név (= matronimikum, metronimikon) [...]*, (Megjegyzés: a **matronimikon** forma használata nem javasolható). A jegyzék utal a nyelvek különböző tulajdonnév-felfogására is, pl. 31 *inhabitant name: lakossági név* (Megjegyzés: a magyarban és még néhány más nyelvben [...] a lakossági név nem számít tulajdonnévnek. Ugyanakkor a magyarban nem használatos terminusok is előfordulnak a jegyzékben, pl. 10 *choronym: koronima [...]* A magyarban a **koronima** terminus nem ismert [...]).

5. A kötet legterjedelmesebb részét az UNGEGN terminusjegyzékének magyar változata alkotja (125–176). A 375 angol terminus nemcsak névtudományi kifejezéseket tartalmaz, hanem a névstandardizálással, átírással, szélesebb értelemben a nyelvek különbözőségével kapcsolatos nyelvtudományi terminusokat is, pl. 070 *diglossia: kettősnyelvűség*, 073 *diphthong: kettőshangzó*, 122 *grapheme: graféma*. A jegyzékben emellett megtalálhatók informatikai, térképészeti szakkifejezések is, pl. 002 *address: cím*, az a *memória hely a számítógépen, ahol egy meghatározott információelem tárolódik*; 021 *batch-processing: kötegelt adatfeldolgozás*; 044 *coordinates, geographical: koordináták, földrajzi* stb. Az UNGEGN-szójegyzékhez is kapcsolódik a keresést könnyítő magyar alapú mutató (177–189).

6. A két- és többnyelvű jegyzékek minden bizonnyal sikerrel járulnak hozzá a magyar névtani terminológia standardizálásához, ugyanakkor segítik a nemzetközi névtani szakirodalomban történő eligazodást is.

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4680-105X>

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Újabb kötetek a magyar névkutatásról – angol nyelven

1. KATALIN RESZEGI, *The History of Onomastic Research in Debrecen* [A debreceni névtani kutatások története]. Publications of the Institute of Hungarian Linguistics University of Debrecen 92. Debrecen University Press, Debrecen, 2017. 78 lap. – 2. *A Survey of Historical Toponomastics* [Mutatvány a történeti helynévkutatás újabb eredményeiből]. Ed.: ÉVA KOVÁCS. Publications of the Hungarian Name Archive 44. Debrecen University Press, Debrecen, 2017. 151 lap. – 3. *Selected Bibliography of the Onomastics of the Hungarian Language 2000–2016* [A magyar névkutatás válogatott bibliográfiája 2000–2016]. Eds.: EDIT HLAVACSKA – ÉVA KOVÁCS. *Onomastica Uralica* 9. Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki, 2017. 160 lap.

1. A 2017-ben Debrecenben megrendezett 26. ICOS, azaz Nemzetközi Névtudományi Kongresszus alkalmából, a kongresszusra időzítve a – magát a nagyszabású rendezvényt is megszervező – Debreceni Egyetem névkutató közössége több olyan angol nyelvű kiadványt jelentetett meg, amelyek a magyar névkutatás (közel)múltját és eredményeit reprezentálják különféle műfajokban a nemzetközi szakmai közönség számára. (Az elsőként említendő két kiadvány borítóján ezzel összefüggésben a kongresszus logója is helyet kapott.) Az itt ismertetett kötetek – a kiadóiktól megszokott, példamutató módon – az interneten is megtalálhatók, szabadon letölthetők.

2. A debreceni névtani kutatások történetét áttekintő, RESZEGI KATALIN által írott, *The History of Onomastic Research in Debrecen* [A debreceni névtani kutatások története] című kisebb kötet három korszakra – egy rövid bevezetést követően, s egyúttal többekévébő kutatói generációkra – osztva mutatja be a témát, elsősorban az egyéni kutatói-publikációs teljesítmények szerint dolgozva fel anyagát.

Az első jellemző korszakot: az 1930-as, 1940-es évek időszakát (6–9) a népnyelvkutatás iránt magát elkötelező CSÚRY BÁLINT személye határozta meg. Szerepe elsősorban a szinkron helynévanyag és a szisztematikus helynévgyűjtés iránti figyelem felkeltésében, illetve tanítványai révén válhatott fontossá a későbbiek számára.

A második korszakot, melyet az 1950-es évektől az 1990-es évek közepéig számít a szerző (10–24), eleinte a magyarországi névkutatás általános visszaesése, majd új fejleményei és felívelése jellemzik. Részletesebb képet kapunk itt KÁLMÁN BÉLA munkásságáról, különösen *A nevek világa* című munkájáról, mely 1978-ban angol fordításban is megjelent, s így a magyar névtan alapismereteit közvetíthette a külföldi kutatók számára is. Sorra veszi a fejezet a debreceni kutatók által jegyzett, különösen gazdag tartalmú és szakszerű helynévgyűjteményeket, megjegyezve, hogy épp Hajdú-Bihar megye feldolgozása egykor lényegében elmaradt, így annak elvégzése aktuális, a közelmúltban ismét felvállalt és megkezdett feladatot jelent számukra. Több debreceni nyelvész névkutató munkásságát vázolja fel továbbá a szerző; messze nem kizárólagos, de legjellemzőbb tematikájukat a magyar helynévkutatás jelentette, illetve jelenti. A legmeghatározóbb közülük HOFFMANN ISTVÁN tevékenysége, melynek – miként a kötet is megfogalmazza – a debreceni névtani iskola, ahogyan azt ma ismerjük, a megalapozását köszönheti.

Részletesebben szól e fejezet HOFFMANN Helynevek nyelvi elemzése című, különösen fontos monográfiájáról, illetve az ebben kidolgozott helynévtipológiai modell egyre kiterjedtebb alkalmazásáról.

A debreceni névkutatás harmadik korszakát a doktori iskola megalapításától (1995) számítja, s a névtani kutatócsoport megalakulásával és tevékenységével kapcsolja össze a szerző (25–48). Mindenekelőtt röviden beszámol az itt végzett nagy jelentőségű tudomány-szervező munka főbb eredményeiről: a téma szempontjából meghatározó és ma is működő publikációs fórumok, kiadványsorozatok, illetve folyóirat, adatbázisok, valamint konferenciasorozat megindításáról, a kapcsolódó kutatási pályázatok jelentőségéről, egy nyelv- és névtörténeti akadémiai kutatócsoport felállításáról (25–27). Meglehetősen röviden szól ugyanakkor a debreceni kollégák nagyszabású aktuális vállalkozásáról, a magyar helynévanyag elektronikus közzétételét célzó helynévtár munkálatairól (26). A továbbiakban e szakmai közösség egykori, illetve mai tagjainak névtani munkásságát veszi sorra, az önálló kötetekre némileg nagyobb figyelmet fordítva. HOFFMANN ISTVÁN további tevékenységének tárgyalásával folytatja, majd időrendi sorrendben halad tovább, a doktori iskolából kikerült, jórészt már elsősorban névkutatóknak tekinthető ifjabb kollégák generációira térve át, a doktorjelöltek és doktoranduszok kutatásaival zárva a kortárs debreceni névkutatás áttekintését. A bemutatás az egyre bővülő szakembergárda mellett az egyre újabb eredmények és a kutatási paletta, tematika folyamatos gazdagodásáról ad számot az olvasónak.

A kötetet egy rövid utószó, valamint az igen bőséges, a mű terjedelmének egyharmadát kitevő bibliográfia zárja (51–78), mely nemcsak a szövegben hivatkozott tételeket, hanem a kötetben sorra vett szerzők számos további publikációját is felveszi anyagába. (A magyar nyelvű tételek címeit viszont nem adja meg fordításban, a kibővített bibliográfia így éppen a külföldi olvasókat kevésbé hatékonyan informálja.)

A kötet a debreceni névkutatás bemutatására koncentrálni annyiban is, hogy témáját csak igen korlátozottan kontextualizálja. A tágabb tudománytörténeti háttér, ide értve általában a magyar névkutatás egészét is, kevésbé jelenik meg benne, bár az – különösen a külföldi – olvasó számára célszerű viszonyítási pontokat jelenthetne. Ehhez éppen HOFFMANN ISTVÁNNak a kötetben is említett tudománytörténeti munkája (HOFFMANN 2003) képezhetne biztos alapot, kiegészíthetően a magyar névkutatás legutóbbi időszakát áttekintő tanulmánykötet (FARKAS–SLÍZ szerk. 2015) vonatkozó fejezeteivel (vö. 27). E fókuszáltság révén például GYÖRFFY GYÖRGY vagy KISS LAJOS alapművei sem szerepelnek a bibliográfiában, bár nevük egy-egy alkalommal feltűnik a szövegben (a HA. alapját képező történeti földrajz szerzőjeként, illetve a díj nevében; 25, ill. 49). Az intézmény(történet)i háttérrel is mérsékelten foglalkozik a szerző, s nem tér ki a szakmai közösség – láthatóan igen eredményes – oktató- és tehetséggondozó, utánpótlásnevelő munkájának kérdésére, mely egyébként szükségszerűen is szorosan kapcsolódik az egyetemi kutatóhelyen végzett tudományos tevékenységhez (vö. FARKAS 2015 továbbvezető irodalmát is). Az utóbbi vonatkozások, úgy vélem, bár nem szükségszerűen, de hasznosan egészíthették volna ki a kötetbeli áttekintést; ennek hiányában pedig egy kiemelt hivatkozással HOFFMANN jól hozzáférhető, a tágabb hazai tudománytörténeti háttérrel is felvázoló, angol nyelvű tanulmányához (HOFFMANN 2002) lehetett volna irányítani a kiadvánnyal megcélzott idegen nyelvű olvasóközönseget.

A kötet struktúráját jórészt meghatározó elrendezés, ti. az egyes kutatók munkássága szerinti – kézenfekvőként adódó, ám tematikusan egyúttal széttagoló – tárgyalásmód

mögött rajzolódnak ki így egyúttal a debreceni névkutatás egyes jellemző ívei, szakaszai, fejlődési irányai. Az önálló munkákban is kidolgozott témakörök közül említve néhányat: a történeti megyei helynév-monográfiák és helynévszótárak, a történeti helynévtípus-monográfiák, az egyes szórványemlékek helynévanyagának feldolgozásai, a névtan újabb részterületeit megnyitó monografikus munkák. (A jellemző témakörökhöz l. még az alább következőként ismertetendő kötet egyes fejezeteit.) Mindezekről, a gondosan tervező és tudatosan építkező, szorosan együtt dolgozó kutatói közösség eredményeiről ad képet összegző formában a kötet.

3. A Helynévtörténeti Tanulmányok 2004 óta jelenik meg, rendszerint évi egy számmal, s elsősorban a Debreceni Egyetem síkfőkúti kutatóházában megrendezett, a magyar névkutatás fontos konferenciasorozatát jelentő helynévtörténeti szemináriumok előadásainak biztosít publikációs fórumot. Az egyes kötetek hagyományosan teljes egészében magyar nyelven, azaz idegen nyelvű absztraktok nélkül láttak napvilágot. Ez a gyakorlat a legutóbbi, 2017. évi 13. számmal változott meg, innentől ugyanis az itt közreadott tanulmányok már viszonylag bőséges (kb. egy oldal terjedelmű) angol nyelvű tartalmi összefoglalóval jelennek meg. A korábban közreadott 12 kötet tanulmányaiból, pontosabban azok hasonló jellegű és terjedelmű összefoglalóiból adott közre – ilyen értelemben visszamenőlegesen – egy bőséges gyűjteményt A Survey of Historical Toponomastics [Mutatvány a történeti helynévkutatás újabb eredményeiből] címmel, KOVÁCS ÉVA szerkesztésével a Helynévtörténeti Tanulmányokat kiadó Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.

A kötet jó keresztmetszetét nyújtja a magyar nyelvű – a szerzői kört tekintve is elsősorban a Debreceni Egyetemen folyó – helynévtörténeti kutatások utóbbi egy-másfél évtizedének, némi betekintést kínálva ugyanakkor a hazai onomasztika más kérdésköreibe is. Anyagát 12 tematikus fejezetre osztja, ezzel is ráirányítva a figyelmet a jellemző kutatási irányokra, területekre, elméleti és gyakorlati kérdésekre, illetve a kapcsolódó kutatások változatosságára, interdiszciplinaritására és sokirányú tanulságaira e szintéren. Figyelemre méltónak és kiemelendőnek tartom, hogy a módszertani kérdések külön fejezetet kaptak a kiadványban. A kötetbeli fejezetek a következők: Az oklevelek mint a névtörténet forrásai; Helynévtani kutatások az oklevelekben; Névtan és történelem; A helynévtipológia kérdései; Helynévformánsok; Személynevek és helynevek; A helynevek területi változatossága; Nyelvi érintkezések és helynevek; Helynév-etimológiák; Hangtörténet, helyesírás-történet és helynevek; Szinkrón helynévkutatás; A helynévkutatás módszertani kérdései.

A kötet elkészítésének háttéréről, anyagáról az Előszó (11–12) tájékoztatja az olvasót. Az összeállítást a Helynévtörténeti Tanulmányok és a jelen munka megjelentetésének egyaránt keretétől szolgáló debreceni Magyar Névarchívum Kiadványai sorozat megjelent kötetének listája zárja (149–151), a kötetcímetek (eddig 43 tételt) angol fordításban is feltüntetve, ezáltal is az itt folyó szakmai munka fő irányairól és témaköreiről tájékoztatva a nem magyar anyanyelvű szakmai közönséget.

A kiadvány joggal keltheti fel az érdeklődést az azt kézbe vevő – akár külföldi, akár magyar – olvasóban az itt felvillantott kutatások iránt. Ezzel összefüggésben véleményem szerint hasznos lehetett volna egyúttal közreadni az eredeti, teljes tanulmány-szövegek lelőhelyét is (akár csak a kötet végén függelékként), az itt röviden bemutatott tanulmányokhoz könnyen továbbvezető, kiegészítő információként. A szóban forgó cikkeket ugyanakkor – természetesen, némi keresés után – a Helynévtörténeti Tanulmányok korábbi számaiban mind megtalálja az olvasó.

4. Az uráli nyelvek névkutatásának válogatott bibliográfiája az ezredfordulón indult *Onomastica Uralica* sorozat első (OU. 1a–1b) köteteiként jelent meg, s egyes nyelvek vonatkozásában a későbbi kötetekben is folytatódott (OU. 5, 7). A magyar névkutatás korábbi, 1999-cel záródó, válogatott bibliográfiáját (OU. 1b: 295–427) az *Onomastica Uralica* 9., HLAVACSKA EDIT és KOVÁCS ÉVA szerkesztésében megjelent kötete folytatja, anyagában a 2000–2016 közötti időszakot dolgozva fel a korábban kialakított rend szerint. A kötet terjedelme gyakorlatilag megegyezik a korábbi válogatott magyar névtani bibliográfiáival. Ez nem csupán 21. századi névkutatásunk gazdagságát és fejlődését, hanem az újabb bibliográfiai feldolgozás különös alaposságát és módszerességét is igazolja. A kötetben különböző műfajú közlemények szerepelnek, a personalia és a recenziók körét sem zárva ki az anyagból.

A bibliográfia tematikus fejezetei: Bibliográfiák (15); Általános névtan (17–26, ezen belül: Nevek általában, Névtan általában, Névtani intézmények és események, Névkutatók); Helynevek (27–88); Személynevek (89–138); Egyéb nevek (139–148); Alkalmazott névtan (149–154). Az egyes fejezetekbe a szakirodalmi tételek tematikus alapon lettek besorolva (néhány szakmunka több fejezetbe is), s azokon belül szerzői betűrendben szerepelnek. A kötetet, jól használható mellékletként, a szerzők névmutatója zárja.

A bibliográfiából kirajzolódó névsor önmagában is impozáns, a névkutatók derékhadát alkotó nyelvészek mellett más tudományterületek képviselőit is természetesen tartalmazza. Körükben egyébként azok a külföldi, idegen anyanyelvű névkutatók is helyet kaptak – bár szükségszerűen csak mutatóban –, akiknek névtani közleményük jelent meg magyar nyelven valamely magyar nyelvű szakmai fórumon (konkrétan a Névtani Értesítőben: HARALD BICHLMEIER, SARA L. UCKELMAN).

A kötet – elődjéhez, illetve az ebben az ismertetésben is említett további, a szakirodalmat szövegszerűen áttekinthető, értékelő művekhez hasonlóan – hasznos és gyakorlatias segédeszköze lesz a magyar névtan kutatásának.

5. Az itt bemutatott kötetek a debreceni és a magyar névkutatás eddigi, illetve újabb eredményeinek áttekinthetőségét és nemzetközi megismertetését szolgáló, hasznos segédkönyvek. Kiemelendő ugyanakkor, hogy melléjük egy olyan, háromszerzős monográfia is felsorakozott, mely elsőként törekszik angol nyelven átfogó és részletes képet adni a magyar helynevek rendszeréről és történetéről. A kötet szerzői: HOFFMANN ISTVÁN, RÁCZ ANITA és TÓTH VALÉRIA (2017), kiadója a német Buske Verlag. A műnek időközben a terjedelmesebb, magyar nyelvű megfelelője is napvilágot látott (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018). E két utóbbi kötet részletesebb bemutatására azonban már külön, folyóiratunk következő évfolyamában térünk vissza.

Hivatkozott irodalom

FARKAS TAMÁS 2015. A névtan a felsőoktatásban, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékén. In: BÁRTH M. JÁNOS – BODÓ CSANÁD – KOCSIS ZSUZSANNA szerk., *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. 358–367.

FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2015. *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest.

- HOFFMANN ISTVÁN 2002. The Last Thirty Years of Hungarian Toponomastics. In: NYIRKOS, ISTVÁN ed., *Onomastica Uralica 2. History of the Study of Toponyms in the Uralian Languages*. N. p., Debrecen–Helsinki. 199–244.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás 1958–2002*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 7. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.
- HOFFMANN, ISTVÁN – RÁCZ, ANITA – TÓTH, VALÉRIA 2017. *History of Hungarian Toponyms*. Buske, Hamburg.
- HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA 2018. *Régi magyar helynévadás*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- OU. = *Onomastica Uralica*. N. p. / Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki, 2000–.

FARKAS TAMÁS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

A nyelvföldrajztól a névföldrajzig VIII. A nyelvterület keleti peremén A 2017. május 30–31-i kolozsvári névföldrajzi tanácskozás előadásai

Szerkesztő: VÖRÖS FERENC. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Savaria University Press,
Kolozsvár–Szombathely, 2017. 198 lap

A nyelvföldrajztól a névföldrajzig elnevezésű konferenciasorozat nyolcadik állomása Kolozsvár volt. A konferenciakötet A nyelvterület keleti peremén alcímet viseli, és a benne szereplő kilenc tanulmány zöme illeszkedik is az alcím által megjelölt témához.

A szerkesztő, VÖRÖS FERENC előszavát követően (11–12) BENŐ ATTILA és LANSTYÁK ISTVÁN Névideológiák Erdélyben című írása nyitja a tanulmánykötetet (13–32). A szerzők bemutatják az egyes nyelvi ideológiák jellemzőit, mellékletként közlik azok meghatározásait. A névideológiák a nyelvi ideológiák részeként értelmezhetők; egyes nyelvi ideológiák sajátosan a névalkotáshoz, névadáshoz, névviseléshez, névhasználathoz, névváltoztatáshoz és névfordításhoz kapcsolódnak. Az elméleti alapvetés után a szerzők négy olyan, Romániában megjelent újságcikkről számolnak be, melyek a magyar–román kétnyelvű névtáblák ellen szólnak, s a nyelvi koercivizmus ideológiája érvényesül bennük. A szerzők kitérnek a romániai magyarok hozzáállására is, mely inkább a nyelvi liberalizmus ideológiáját tükrözi. A névtáblákkal kapcsolatos konfliktusok az ellentétes ideológiák eredményei, ezért a szerzők szerint fontos lenne tudatosítani a vitázó felekkel azt, hogy valójában nem konkrét kérdésekről szól a vita, hanem ideológiákról.

GERCSÁK GÁBOR a geográfus szemével vizsgálja a tájnévadás és tájtagolás kérdését, elsősorban az 1945–2015 közötti időszakra vonatkozóan (33–41). Ettől az időszaktól kezdve a földtudomány szakembereire új feladatok vártak, ugyanis az új államhatárok kialakulását figyelembe véve kellett megnevezniük a tájegységeket. A földtudományok művelői számára elsődleges szempont, hogy egy-egy tájegység megnevezése tükrözze az adott terület földrajzi jellegzetességeit, ám ezek a megnevezések gyakorta keverednek a történeti és néprajzi tájnevekkel, zavart okozva az egyes régiók azonosításában. A szerző

szól a készülöben lévő új nemzeti atlaszról is, mely remélhetőleg a hazai és a nemzetközi közönség számára is útmutatóul fog majd szolgálni.

Ugyancsak tájnevekkel foglalkozik BARTOS-ELEKES ZSOMBOR: a *Székelyföld* név kapcsán igyekszik körüljárni azon kérdéseket, melyek szempontokat nyújthatnak e tájnév értelmezéséhez (43–64). Székelyföld határvonalai elsősorban nem földrajzilag azonosíthatók, hanem különböző történeti, közigazgatási és nyelvi szempontok alapján. E kritériumokat alapul véve a szerző hat feltételt állapít meg, mely hozzátartozik a Székelyföld fogalmához. Szűken értelmezve csak az a terület tekinthető Székelyföldnek, melyre a tanulmányban részletezett hat feltétel mindegyike érvényes, tágan értelmezve viszont az a terület is, melyre csak egy feltétel igaz; ezt a tanulmányban szereplő ábra kitűnően szemlélteti.

VÖRÖS FERENC a Népeségmozgás modellálása történeti és jelenkori családnév-földrajzi térképlapok alapján című tanulmányának (65–104) első részében bemutatja a Magyar családnév-atlasz projekt eddigi eredményeit, majd megállapítja, hogy a népeségmozgás modellálására vonatkozóan legalkalmasabbnak a helynévi eredetű családnévek bizonyulnak. A második részben – a konferencia témájához illeszkedve – négy, a keleti peremvidékről származó családnévet vizsgál, melyek román névképzés eredményei: *Árgyelán, Erdélyán, Marosán és Moldován*.

FARKAS TAMÁS, kapcsolódva egy nyugat-európai kezdeményezésű kutatási programhoz (European Surname Typology Project), a mai magyar családnévrendszert vizsgálja tipológiai-statisztikai szempontból (107–120). A kutatás eddig csak a magyarországi családnévanyagra vonatkozott, a jelen tanulmány ezt bővíti ki az erdélyi családnévanyag elemzésével. A szerző kontrasztív módon vizsgálja a magyarországi és erdélyi családnévállományt. A leggyakoribb magyarországi és erdélyi családnéveket öt szempont alapján hasonlítja össze: gyakoriság, eredet, a családnévtípusok megterheltsége, regionális és lexikális sajátosságok.

FÁBIÁN ZSUZSANNA arra hívja fel a figyelmet tanulmányában, hogy az olasz bevándorlók családnéveit érdemes a jellegzetesen olasz szakmák felől megközelíteni (121–139). Az ország keleti régióiban az olaszok tipikusan sókamrások, selyemhernyó-tenyésztők, kereskedők, út- és vasútépítők, kőbányászok, kőfaragók vagy szalámisok voltak. A szerző ezen foglalkozási ágak mentén mutatja be egy-egy család történetét, továbbá azt vizsgálja, hogy az egyes családnévek fennmaradtak-e a jelenkori magyar családnévállományban. A tanulmány végén megállapítja, hogy bár az egykori Magyarországra sok olasz bevándorló érkezett, a keleti részekben kevesebb letelepedőről lehetett szó.

A *Gábor (Gábriel, Gábris), Mihály és Rafael* családnévek nyelvföldrajzával foglalkozik tanulmányában GÁBRIS GYULA (141–179). A kutatás alapjául az 1720-as összeírás, az I. világháborús veszteséglista és a 2000-es évek telefonkönyvei, továbbá a 2009-es magyarországi népszámlálás adatai szolgáltak. A szerző az ezen időszakok adatai alapján készült térképeken elemzi a családnévek terjedési irányait.

MIKESY GÁBOR Homonímia és szinonímia a magyar helységnevek körében című írásában a magyar helységnevek referenciaértékű listájának összeállítása mellett érvel (161–179). A jelenség nagy mértékben érinti a Kárpát-medencei, de főként a kiszakadt nemzetrészek helységnevállományát, így az érintett helynevek azonosíthatósága válik kérdésessé hivatalokban, térképeken és webes böngésző felületeken. A helységnevek egyértelmű megfeleltetésére a határoktól függetlenül szükség van kisebbségi nyelven is, ezt az irányelvet vallja az Európai Unió is, ehhez viszont szükséges lenne összefoglalni a felmerült problémákat, majd a helyek és a nevek korrekt egymáshoz rendelésével megoldani őket.

A magyar–szlovák–ukrán hármashatár egy-egy településének családnévállományát állítja munkája középpontjába KOVÁCS ANDRÁS (181–191). A Tiszaszentmárton (Magyarország), Kistárkány (Szlovákia) és Tiszasalamon (Ukrajna) református egyházi anyakönyveibe az 1990-es évektől bejegyzett családnevek vizsgálata lehetőséget nyújt a jellemző családnevek feltérképezésére, megterheltségének és elterjedésének vizsgálatára. A szerző kitér a családnevekben kimutatható kontaktushatások elemzésére is: megállapítja, hogy a felvidéki és a kárpátaljai település családnevein egyaránt kimutatható a szláv hatás.

A kötet a szerzők rövid magyar és angol nyelvű szakmai önéletrajzával zárul (194–198).

A konferencián nyelvészek mellett geográfusok és geoinformatikusok is részt vettek. Az olvasó egy olyan konferenciakötetet tarthat a kezében, mely egyfelől az interdiszciplinaritás jegyében született, másfelől a névtan alkalmazott jellegéről tesz tanúbizonyságot.

BÁTORI GYOPÁR

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9762-595X>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

**PATRICK HANKS – KATE HARDCASTLE – FLAVIA HODGES,
A Dictionary of First Names [Egyénnevek szótára]**

Oxford Reference Collection. Oxford University Press, Oxford, 2016. 472 lap

1. Az Oxford University Press egyénnévszótára¹ 1990-ben jelent meg először. A tény, hogy 2006-ban a kötet egy jelentősen bővített második kiadást is megért, 2016-ban pedig a kiadó referenciaművek sorozatában újranyomták, jól mutatja a névszótárak iránti, a szakma és a laikusok részéről egyaránt megnyilvánuló érdeklődést. Népszerűségéhez bizonyára az is hozzájárul, hogy az angol nyelvterület egészére koncentrált. Ez egyrészt hatalmas felvevőpiacot jelent, másrészt komoly kihívást is, hiszen az angol nyelvű országok egyénnévkészletei között jelentős eltérések vannak a történelmi, társadalmi, etnikai, kulturális és nyelvi különbségekből fakadóan. Ráadásul számos más országgal szemben ezekben jellemzően nem szabályozzák az egyénnévválasztást, így az egyedi névadás legváltozatosabb módjai és eredményei bővítik szinte korlátlan módon a névkészletet. A szótár készítői fokozottan igyekeztek figyelni a fenti különbségekre: mind az előszókban, mind a szócikkekben gyakran találkozunk egy-egy név vagy névadási indíték, szokás kapcsán szocioonomasztikai és névföldrajzi megjegyzésekkel. Az *Ann* szócikkből kiderül például, hogy ez az írásváltozat az Egyesült Államokban sokkal gyakoribb, mint a máshol elterjedtebb *Anne*; a 2. kiadás előszava szerint a névteremtés jellemzőbb az afrikai-amerikai körében (viii) stb.

Sajnálatos ugyanakkor, hogy nem derül ki, a szerzők milyen statisztikákra alapozzák megállapításukat, sőt bibliográfia hiányában a felhasznált irodalomról sem alkothatunk

---

¹ Az *egyénnév* terminus használatát a *keresztnev* helyett az indokolhatja, hogy a szótárban és mellékleteiben – ahogyan az angol nyelvterületek névanyagában is – számos nem keresztény háttérű, pl. arab, japán, indiai, zsidó név szerepel. A terminológia további kérdéseiről l. a 2.2. pontban.

képet. Ez különösen azért zavaró, mert a szerzők nemcsak az angol nyelvű területek névadási hagyományaival foglalkoznak, hanem – helyeselhető módon figyelembe véve az e területeket érő számtalan kulturális, nyelvi stb. hatást – más nyelvekhez, etnikumokhoz, országokhoz kötődő keresztnévállományokról és névadási hagyományokról is szólnak röviden, így a magyarról is. A szerzők több nyelv esetében kaptak speciális segítséget egy-egy szakértőtől, mint az kiderül a köszönetnyilvánításokból (x, xxviii), annak azonban nincs nyoma, hogy a magyar kapcsán ki vagy mi lehetett a forrásuk (ennek jelentőségéről l. később).

2. A kötet felépítése könnyen áttekinthető. Magát a szótári részt (1–286) két bevezető előzi meg (vii–x, xi–xxviii), majd melléletek következnek nagy gazdagságban. E részek legalább olyan haszonnal forgathatók, mint maga a szótári rész, sőt maguk is afféle miniszótáraknak tekinthetők, hiszen számos nyelv vagy terület (arab, kínai, francia, német, indiai, ír, olasz, japán, orosz, skandináv, skót, spanyol, walesi) egyénnévállományát mutatják be rövid szócikkek formájában (1–13. melléklet). Eltérő szempontú megközelítéssel kilóg a sorból az ezeket követő 14. melléklet, amely az uniszex neveket tartalmazza (435). A 15–22. melléklet (legalábbis a tartalomjegyzék szerint, az ismertetési példány ugyanis sajnos hibás, a 13. melléklettel véget ér) bizonyos évek leggyakoribb egyénneveit közli: többnyire 2003–2004-ből, de Anglia és Wales, illetve az Egyesült Államok esetében az 1954–2003 közötti időszakból is; az említett államok mellett Skóciából, az Ír Köztársaságból, Ausztráliából és Új-Zélandról.

2.1. A 2. kiadás rövid bevezetőjének (vii–x) elsődleges célja az új kiadás indoklása. Eszerint az 1. kiadás óta eltelt időben jelentős mennyiségű új név keletkezett, és sokat változott a névdívat. Ezért a szerzők egy rendkívül hasznos, közérthető, számos példával színesített összefoglalást adnak arról, hogy milyen módon bővíthet a keresztnévállomány. Először az új nevek létrehozásának módjait tárgyalják öt pontban: névteremtés (pl. *Condoleezza* < *con dolcezza* 'kellemesen, édesen', ol. zenei terminus), névképzés (pl. *Rachel* + *-ina*), kontamináció (pl. *Diandrea* < *Diana* + *Andrea*), a hagyományostól eltérő helyesírás (pl. *Danyal* < *Daniel*) és a közszavak egyénnévvé tétele (pl. *River* 'folyó'). A fent említett szociolingvisztikai és névföldrajzi megjegyzések mellett a szerzők az idő dimenziójára is tekintettel vannak, így folyamatosan reflektálnak az egyes névalkotás-módok népszerűségének és jellemzőinek a változására is.

Az új nevek más nyelvekből is származhatnak. Erről a 2. kiadás előszava csak röviden szól, hiszen az 1. kiadásé bőségesen tárgyalja a kérdést. Amit a 21. század elejétől jellemzőnek látnak a szerzők a 20. század utolsó évtizedeihez képest, az az ír és walesi, különféle európai és egyre inkább az arab nevek iránti megnövekedett igény, származástól és vallástól függetlenül.

Végül egyéb trendeket is megemlít az előszó: ilyen például a korábban tabu alá eső nevek megjelenése (pl. *Cain* 'Káin', *Cassandra* 'Kasszandra'), ami a szerzők szerint a társadalom kevésbé babonássá válásával magyarázható, véleményem szerint viszont legalább ennyire fontos az is, hogy e nevek már eltávolodtak eredeti viselőiktől, sokan nem is ismerik például a görög mítoszt. Szintén újabb trend a helynevek egyénnévként való használata (pl. *Brooklyn*), amely még a nemhez kötődésen is változtatható: régen a *Paris* férfinév volt a trójai királyfi nyomán, a szerzők meglátása szerint napjainkra azonban inkább a francia főváros motiválja a névadást, ezért használatos inkább lánynévként.

2.2. Az 1. kiadás itt is közölt, jóval hosszabb előszava (xi–xxviii) először a terminológiát tisztázza, a nemzetközi névkutatásban napjainkban elfogadottnak tekinthető állásponttól eltérő módon (vö. pl. az ICOS terminológiai jegyzékével: <https://icosweb.net/drupal/terminology>). Maguk a szerzők is utalnak arra, hogy a *first name* és a *given name* gyakran szinonimaként használatos, álláspontjuk szerint azonban az előbbi szűkebb kategória, csak a teljes név legelső elemére vonatkozik, míg a *given name*-be beletartozik a második, harmadik stb., az apai családnév előtt álló névelem is (xi). Az *apai*-t azért szükséges itt hangsúlyozni, mert a szerzők szerint éppen ezen a második, harmadik stb. névi fokozaton keresztül válik sok családnév egyénnévvé (pl. *Dudley, Duncan*), többnyire azért, hogy az anya családnévét adják a gyermeknek. A szótárba ezért e névtípusnak csak azok a tagjai kerültek be, amelyek már eljutottak a valódi first name státuszába, vagyis a teljes név legelső névelemeként is használatosak.

Ezt követően (a szükségesnél jóval rövidebben és önálló alfejezetcímmel való kiemelés nélkül) olvashatunk a szótár céljáról, a szócikkek tartalma és felépítése helyett pedig érdekes módon mindössze a változatok kérdéséről, illetve ennek kapcsán az utalozás gyakorlatát említik meg (l. a 3. pontban).

Jóval részletesebb ezzel szemben az angol nyelvterületek egyénnévállományában jelen lévő különböző rétegek és típusok bemutatása. A tárgyalás fő vezérfonala (legalábbis egy-két utalásból sejtethetőleg) a gyakoriság (a nagyobb elemszámú és jobban megterhelt tagokból álló kategóriáktól haladunk a kisebbek felé), a kategorizáció alapja pedig (a lehető legtágabban értelmezve) a nevek forrása. Néhány kategória magától értetődő (pl. görög–latin kultúra, bibliai és szentnevek, irodalmi, filmes és popkulturális utalások), mások azonban esetlegesek, illetve eltérő szempontúak (pl. a királyi és arisztokrata nevek, valamint a vallási irányzatokhoz és felekezetekhez kötődő nevek csoportjának inkább a motiváció és/vagy a társadalmi megoszlás az alapja; a családnévből, közszókból, helynévből, becenévből lett egyénnevek pedig a nyelvi előzmény). A felsorakoztatott, gazdag és változatos példaanyagot látva persze nem is csodálható, hogy nehéz megtalálni a tárgyalás egységes szempontját, hiszen az érintett országok egyénnévállománya számos nép, kultúra, nyelv, vallás és korszak lenyomatát hordozza magán.

Az előszó befejező része a különböző országok, társadalmi csoportok és időszakok névadási gyakorlatával foglalkozik, feltehetőleg, de explicite nem kimondva egyrészt egyfajta értelmezési kontextusként, másrészt mert az áttekintett országok és csoportok névanyaga az angol nyelvterület egyénnévállományának is a forrásául szolgál(t). A tárgyalás szempontjai némileg ismét keverednek: előbb az Angliában a 17. század óta létrehozott új neveket, illetve a modern amerikai névadást ismertetik röviden, majd az időbeliségről áttérnek a társadalmi szempontokra (afrikai amerikai és egyéb fekete nevek), végül a térbeliség szempontja következik. Kanada, Ausztrália és Új-Zéland angol nyelvterületként érthető módon kapott itt helyet, az egyes európai országok, illetve népek és nagyobb régiók bekerülése és sorrendje azonban már esetlegesnek tűnik (Franciaország, Olaszország, Ibériai-félsziget, Németország, Hollandia és Belgium, Skandinávia, Oroszország, Lengyelország, Magyarország, Románia és a modern zsidó névadás).

A magyar névadásról a kiadvány hiteles információkat közöl (xxvi), habár természetesen elnagyoltan. Az igen széles merítésnek köszönhetően ugyanis minden országra legfeljebb fél oldalnyi vagy kevesebb helyet szentelhettek a szerzők, és a magyar így is a hosszabbak között van, miközben az angol névadásra feltehetőleg nincs különösebben

jelentős hatással. A 15 sornyi bemutatásból megtudható, hogy a magyar nem indoeurópai nyelv (de hogy milyen, az nem derül ki), ezért szerkezete erősen eltér a környező nyelvekétől. Részben annak következtében azonban, hogy az ország közép-európai hatalom volt, sokáig politikailag egyesítve a német nyelvű Ausztriával, erős nyugati keresztény és német hatás érte a névállományt, sőt szláv is azon szláv közösségek részéről, amelyeket egy időben Budapestről kormányoztak – szól a magyar egyénnévállomány és nép történelmének egy mondatba sűrítésétől óhatatlanul némileg felületesre sikerült megállapítás. Megtudjuk még, hogy a más nyelvekből átvett nevek alakja erősen eltávolodott az eredetétől (habár ez általában így működik a nyelvekben, és nem is igaz a magyarban lévő jövevénynevek összességére, l. pl. *Anna, Adám, Dávid*). Példaként a leggyakoribbnak tartott férfinévek közül az *István-t, Imré-t, László-t* és *Kálmán-t* említik, feltehetőleg nem véletlenszerűen, hiszen feltűnően Árpád-házi nevekről van szó. (Ezt támasztja alá az is, hogy az előző korábbi részeiben kétszer is előfordul magyar utalás, és éppen e nevek: arra, hogy számos népnél népszerűek a királyaik által viselt nevek, magyar részről a *László* a példa [xvii], a *Kálmán* pedig az írek kora középkori hittérítő tevékenységét példázza, hiszen Szent Kolombán révén jutott el Magyarországra [xviii]). Végül – a közös európai névkincsen túli rétegekből egyedülként kiemelve – megemlítik, hogy néhány nevet latinból fordítottak le, példaként a *Flora* > *Virág* és a *Hilarius* > *Vidor* nevet hozva. Ez is arra utal, hogy a szerzők magyar névkutató segítségére nélkül dolgoztak (másképp a szórványos *Vidor* helyett nagyobb eséllyel került volna ide például a *Constantinus* > *Szilárd*). Végezetül előkerül az a fontos tény is, hogy – Európában egyedülként – a magyarban a családnév után áll az egyénnév.

2.3. A szótári rész két hasábra szedve tartalmazza a szócikkeket, a férfi- és női neveket nem különválasztva, a nemhez kötődésre a nemzetközileg ismert szimbólumokkal (♀, ♂) utalva. A szótár célja – mint az az előszóból kiderül – a különböző kultúrákból, nyelvekből eredő nevek révén is bemutatni a különböző kultúrák hasonlóságait és különbségeit a nevek formájára, nyelvi eredetére, kulturális sajátosságaira és leszármazási viszonyaira utaló megjegyzésekkel. Ennek megfelelően mindig szerepel a szócikkben a név nyelvi eredete; a gördített etimológizálás elvét követve a végső etimon és a közbülső fokozatok is. Így a *Dawson*-ról megtudhatjuk, hogy az azonos alakú családnévből ered, amely a *Daw* apanévi változata, a *Daw* pedig a *David* becézője.

Ha egy névnek több változata is használatos (legyen akár csak írásváltozat, pl. *Ann* és *Anne*, akár ugyanazon név hangtani és morfológiai változások révén kialakult bármiféle változata), elvileg a hagyományos angol írásmódút veszik alapul, a többit, amelyek természetesen szintén külön szócikket kaptak, ide utalják. Az utalózás azonban néhány esetben nem következetes. A *Johanna*-tól például a *John*-hoz utalnak, hiszen annak a női formája, nincs viszont utalás a *Joanna*-hoz, holott a *Joanna* szócikkében olvashatunk bővebben a női pár kialakulásáról és újszövetségi viselőjéről, tehát ez a fő szócikke a névbokornak.

A szócikkek további tartalma igen változatos, nem formalizált. Az eredet mellett többnyire utalnak a gyakoriság változására, valamely országban, régióban vagy társadalmi csoportban való nagyobb elterjedtségre és a népszerűség okára (pl. az *Anne* gyakoribbá válása az *Ann*-nel szemben L. M. Montgomery nálunk is jól ismert, 20. század eleji Anne-regénysorozatának köszönhető). Irodalmi, mitológiai stb. eredetű neveknél egészen hosszú magyarázatok is szerepelhetnek a névviselőről (pl. az *Achilles*-nél 6 mondatot szentelnek csak a görög hős élettörténetének). Gyakran utalnak híres névviselőkre is.

A fő szócikkekben gyakran megjelennek az önálló egyén névként is használatos változatok, valamint a becéző formák. A szerzők különbséget tesznek a rövidült változat (SHORT FORM) és a becenév (PET FORM) között, habár e két kategória elkülönítése nem tűnik problémamentesnek. A *James* esetében például a *Jim* SHORT FORM-ként szerepel (habár nem csupán rövidülés történt a névben), a *Jimmy* pedig érthető módon PET FORM a becéző képzés miatt. Ugyanakkor persze a rövidült formák is szolgálhatják a becézést, és mind a rövidült, mind a becéző formából válhatott önálló egyén név az angolban is (pl. a már egyén névként is használt *Jack* eredetileg a *John* beceneve volt, a *Jan* pedig a *Janet* vagy a *Janice* rövidülése a szótár szerint).

A több nyelvben is ismert egyes nevek szócikkeinek a végén néha más nyelvi megfelelők is feltűnnek, de hogy mely nyelveket említik meg, az szintén ötletszerűnek tűnik (a *Jacob* esetében például szerepel a magyar *Jákob*, s többek közt a finn, lengyel, cseh megfelelő is, a *James*-hez viszont nem került be se a magyar *Jakab*, se a fenti nyelvek vonatkozó megfelelői).

4. Az Oxford University Press egyén névszótára jól láthatólag elsősorban a nagyközönség számára készült. Erre utal a szócikkek felépítését részletesen bemutató leírás és a bibliográfia hiánya, a névadási szokások igen bőséges, olvasmányos bemutatása, valamint a popkulturális utalások sokasága. Adatgazdagsága, az adatok megbízhatósága és mellékletei miatt ugyanakkor mind a szótár és mellékletei, mind az előszók jól használhatók a szakma számára is. A fent említett következetlenségek és egyenetlenségek ugyan lexikográfiai, illetve elméleti szempontból zavarók, de az egy-egy névvel kapcsolatos tájékozódást nem befolyásolják. Az pedig különösen öröndetes, hogy a szerzők kiemelt figyelmet fordítottak más nyelvek és kultúrák névállományára, s ezek között a magyar is helyet kapott.

SLÍZ MARIANN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5959-1018>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT, *Örök névnaptár. A mai magyar keresztnevek legteljesebb gyűjteménye*

Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2017. 240 lap

1. Az *Örök névnaptár* a Magyarországon anyakönyvezhető keresztnevek legteljesebb gyűjteménye, illetve annak névszótári feldolgozása. Azt a 3862 keresztnevet tartalmazza, amely 2017. január 1-jén anyakönyvi bejegyzésre alkalmas névként szerepelt a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének jegyzékében. A kiadvány legfőbb újdonsága, hogy nemcsak a névhez kapcsolódó alapvető információkat (az eredetet és a közszói jelentést) közli, hanem mindegyik névhez névnapot is javasol.

Az előszót követi az elméleti bevezető (5–12), melyben a névnap ünnepéről, a névnapozás szokásáról, a névnap(ok) időpontjának meghatározásáról, a névtár tartalmáról, a névcikkek felépítéséről olvashatunk. Az olvasó tájékozódását segíti a rövidítések jegyzéke

(13–15). A javasolt névnapot a *jn* rövidítés jelzi, és bővített formái a javaslat jellegére is utalnak: *jnI* = irodalmi nevek napja, *jnJ* = a név közszói jelentése alapján javasolt névnap, *jnO* = online kalendárium alapján javasolt névnap, *jnR* = a ritka nevek napja alapján javasolt névnap, *jnV* = a név első viselői által javasolt névnap. A beceneveknél és egyéb alakváltozatoknál a ↑ jel utal arra, hogy az alapnévnél kell utánanézni az értelmezésnek.

2. A könyv két nagyobb részre osztható: a névtárra és a névnaptárra.

2.1. A névtárban (16–133) a keresztnemek szerint (1658 férfinév és 2204 női név), betűrendben találhatók. A szerzők az egyes keresztnemeknél a név eredetét (néhány esetben a közvetítő nyelvet), közszói jelentését, meglévő vagy javasolt névnapjait tüntetik fel. A névkincsbe korábban bekerült keresztnemek névnapját a LADÓ JÁNOS – BÍRÓ ÁGNES által írt Magyar utónévkönyvből (1998) vették át, illetve néhány esetben korrigálták a katolikus egyház elektronikus naptára alapján. Egyes neveknél többféle lehetséges eredetetés és közszói jelentés is fel van tüntetve (pl. a *Vernon* fr. 'égerfás hely, égerfás liget' vagy lat. 'tavaszi, megújuló' is lehet), illetve vannak olyan keresztnemek is, amelyek eredete ismeretlen (pl. *Ariton*).

Azon újabb anyakönyvezhető keresztnemek esetében, amelyeknek nem volt megadva ez idáig a névnapja, többféle irányelv alapján történt a névnap dátumának kijelölése. Az alakváltozatokként létrejött keresztnév számára az alpnév névnapjai szolgálták alapul (pl. az *Antal* névből származó *Anton*, *Antónió*, *Antos* névnél is). Az alakváltozatok közé tartoznak az alpnév újonnan keletkezett írásbeli vagy kiejtésbeli változatai (pl. *Alex* és *Alek*), a becenevek (pl. a *Borbála* név becézői: *Biri*, *Bora*, *Borcsa*, *Bori*, *Boris*, *Boriska*, *Borka*), a különböző nyelvekben kialakult, azonos tövből származó nevek (pl. a latin eredetű *Juliánusz* és a francia eredetű *Zsülien*), a férfi-női névpárok (pl. *Stefánia* – *István*). Azon keresztnemek, amelyek a magyar névállomány egyetlen meglévő elemével sem mutattak alaki rokonságot, a jelentés, tematikus csoport szerint kaptak névnapot. Így került a március 21-én névnapját ünneplő *Tavaszi* és *Tavaszi* mellé a hasonló közszói jelentésű *Bahar*, *Kelda* és *Veszna* név. Az irodalomból származó újabb női nevek (pl. *Amidala*) január 14-én, a férfinevek (pl. *Berzsián*) pedig március 14-én ünneplendők. Amennyiben az idegen eredetű névnek van más nyelvben meghatározott emléknapja, az szolgál a névnap kijelölésének alapjául. Több ritka név névnapja olyan napra került, amelyen korábban csak egy-két név ünnepe szerepelt.

2.2. A névnaptárban (134–237) hónap és nap szerinti bontásban szerepelnek a nevek. Augusztus 20-án például *Berárd*, *Bernát*, *Éliás*, *Filibert*, *Gáber*, *István*, *Ozmin*, *Samu*, *Sámuel*, *Vajk*; *Samuella* és *Stefánia* ünnepli a névnapját. A legkevesebb nevet november 1-jén ünneplik (5: *Benignusz*, *Benke*, *Igor*; *Benigna*, *Marianna*), a legtöbbit pedig július 15-én (49: *Aurél*, *Baldvin*, *Barót*, *Benvenútó*, *Bonaventúra*, *Csege*, *Csegő*, *Egon*, *Henrik*, *Kardos*, *Lád*, *Ladomér*, *Lóránt*, *Örkény*, *Örkönd*, *Roland*, *Talamér*, *Vladimir*; *Adaora*, *Adóra*, *Ajra*, *Alirán*, *Allegra*, *Aloé*, *Ánfissza*, *Angelina*, *Ánizs*, *Arenta*, *Artiana*, *Avitál*, *Bozsóka*, *Brenda*, *Cinka*, *Csaga*, *Csalka*, *Ékes*, *Estilla*, *Eszte*, *Eszte*, *Fára*, *Füzér*, *Ika*, *Leonóra*, *Manuéla*, *Narina*, *Opika*, *Pompília*, *Stella*, *Szte*). Sok keresztnév többször is szerepel a névnaptárban, hiszen ugyanannak a szentnek többször lehetett ünnepe az évben, mely az élete egy-egy jelentős eseményéhez kapcsolódott (születés, halál, csodatétel, szentté avatás napja stb.), ráadásul ugyanazt a nevet több szent is viselte.

3. A könyvben lévő keresztnévkinccs azt is mutatja, milyen jellegű tendenciák figyelhetők meg a névállomány változásában az 1998-ban megjelent LADÓ-BÍRÓ-féle utónévkönyvhöz képest, amely még csak 2606 (1163 férfi- és 1443 női név), anyakönyvezésre alkalmas nevet tartalmazott. Ehhez viszonyítva az Örök névnapokban 1256 névvel (495 férfi- és 761 női névvel) több, összesen 3862 keresztnév található.

A FERCSIK–RAÁTZ-féle névtárban gyakoriak a magyar névkészletbe újonnan bekerült idegen eredetű férfinevek (pl. az angol *Brett*, arab *Abdullah*, francia *André*, japán *Akitó*, olasz *Adriánó*, szláv *Boromir*) és női keresztnévek (pl. az angol *Evolet*, arab *Heszna*, francia *Fadett*, japán *Hina*, olasz *Mandorla*, szláv *Dusmáta*).

Az anyakönyvezhető magyar eredetű nevek száma is növekvő tendenciát mutat. Az újabban bejegyezhető keresztnévek körében gyakran előfordulnak magyar közszókból származók (pl. *Áldás*, *Békés*, *Erdő*, *Hős*, *Kos*; *Afonya*, *Bodza*, *Eper*, *Frézia*, *Gyömbér*).

Írói névalkotásból keletkezett újabb nevek is anyakönyvezhetővé váltak: például a *Berzsián* férfinév Lázár Ervin Berzsián és Dideki című meséjéből, a *Bóbita* női név Weöres Sándor gyerekverséből, a *Frodó* és a *Gandalf* Tolkien A Gyűrűk Ura című művéből.

A nevek becéző alakjának hivatalos keresztnévként való választása egyre népszerűbb a névadók körében. Ez megfigyelhető a magyar (*Ági*, *Borka*, *Dóri*, *Hanni*, *Juli*, *Klári*, *Mici*, *Piri* stb.) és idegen eredetű nevek becéző formáinak névtárban való nagyszámú előfordulásában is (*Dára*, *Gréte*, *Hédi*, *Meggi*, *Molli*, *Szindi*, *Zorka*, *Zsanka* stb.).

A két keresztnévből álló összetételek közt az *Anná*-hoz kapcsolódik a legtöbb utótag: *Annabori*, *Annakata*, *Annaleila*, *Annaléna*, *Annalilla*, *Annaréka*, *Annaróza*, *Annaszófia*, *Annavirág* stb. Más összetett nevek közszókból jöttek létre: pl. *Csillagvirág*, *Tűzvirág*.

Vannak olyan férfi és női alakváltozattal rendelkező nevek, amelyeknek egyik változatuk hiányzott a LADÓ-BÍRÓ-féle utónévkönyvből; ezek közé tartozik az *Adolfina* (az *Adolf* férfinév női párja), *Adonika* (vö. *Adonisz*), *Bazília* (vö. *Bazil*), *Damjana* (vö. *Damján*), *Hunóra* (vö. *Hunor*), *Timona* (vö. *Timon*) női név is.

4. Könnyű kezelhetősége és információgazdagsága folytán a FERCSIK ERZSÉBET és RAÁTZ JUDIT által írt Örök névnapok nemcsak a névkutatóknak szolgálhat hasznos szakmunkaként, hanem a keresztnévek eredete, jelentése, névnapja iránt érdeklődő olvasóknak, illetve a gyermeküknek nevet választó szülőknek is jó szívvel ajánlhatjuk tájékozódási alapként.

BAUKO JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1297-6177>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem
Közép-európai Tanulmányok Kara

VÖRÖS FERENC, Kárpát-medencei történeti családnévtalasz

Kalligram, Dunaszerdahely, 2017. 562 lap

1. A 2014-ben megjelent Kis magyar családnévtalasz „megszületett a testvére”: ez az elődjénél valamivel vastagabb kötet az 1720-as népesség-összeírás (elsősorban) leggyakoribb családnéveinek földrajzi elterjedését és gyakoriságát mutatja be. A könyv

bevezető fejezetében több oldalon foglalkozik a személynevek kérdésével, a családnevek kialakulásának és alakulásának, változásának folyamatával (15–19). Az 1720-as összeírás hasznosíthatóságát ismerteti, majd rátér az atlasz készítésének módszereire, a külföldi minták tanulságaira. Ortográfiai és etimológiai szempontokat is érint. A korpusz ismertetése (46–68) mutatis mutandis sok átfedést mutat a Kis családnévatalasz hasonló fejezetével. A szerző FARKAS TAMÁSnak a családnévtípusok osztályozására kialakított rendszerét veszi alapul az atlasz számára (64), mely a KÁZMÉR-féle családnévszótár (CsnSz.) motivációs rendszerének feldolgozására készült (CsnVégSz. 10–11), így HAJDÚ MIHÁLY családnévszótárának (CsnE.) kategorizációja alapján szükségszerűen lehetett pontosítandó. VÖRÖS FERENC a térképek bemutatása során egyébként nem ragaszkodik pontosan az itt felvázolt beosztáshoz.

2. A térképlapok legnagyobb része a neveket lexikális típusok szerinti csoportokban mutatja be. Itt először a származási vagy lakóhelyre utaló (90–123), illetve a felmenő nevéből keletkezett családneveket (124–269) tárgyalja. Ezek során további ismert alcsoportokkal találkozunk: a felmenő pusztai személyneve (*Balog*), az ebből képzett név (*Markó*), a felmenő birtokjeles neve (*Balla, Popovics*), a felmenő nevéből képzett vagy birtokjellel ellátott nevek (*Kósa, Bene*). Ez utóbbi két alcsoport nem egészen világos, hogy miben különbözik egymástól, már akkor sem, ha csak a csoport elnevezését vizsgáljuk, különösen pedig akkor, ha a *Balla* és a *Kósa* nevet tekintjük. Az *-a*, *-e* birtokos személyjeles nevek sora a birtokos személyjel *-i* változatával is kiegészíthető. Ilyen alakulású név a térképlapok sorában nem található. VÖRÖS FERENC a bevezetőben így indokolja eljárását: „Habár a névszótárak egyes szótári típusokat meglehetősen egyöntetűen birtokjeles apanévi eredetűeknek minősítenek, a nyelvföldrajzi tények gyakorta arra intenek bennünket, hogy alkalmasint másként is gondolkodhatunk. Ennek az elvnek az érvényesítésével hagytam meg az *-i* képzősek között az *Andrási* bizonyos adatait a helynévi eredetű családnevek kategóriájában, hiszen a történeti helynévtárak tanúsága alapján legalább huszonhét *Szentandrás* nevű településről tudunk szerte az országban, jóllehet az adathalmaz nem elhanyagolható része tüzetes genealógiai vizsgálatok nélkül szétválaszthatatlanul egybeeső az *Andrási* (*András* + *-i* < *-é*) patronimikumokkal” (51). Ez az érvelés véleményem szerint nem meggyőző. A patrocíniumnevekből alakult településnevek mindig a védelmező szent nevének teljes, vagyis a *szent* szóval kiegészült formájában használatosak napjainkig: *Szentandrás*, *Szentgyörgy*, *Szentmiklós* stb. Az onnan származó vagy ott birtokkal rendelkező személyek neve ebből a településnévből alakult *-i* képzővel: *Szentandrási*, *Szentgyörgyi*, *Szentmiklósi*. A Zólyom megyei *Balázs* nevű település (védőszentje ennek is Szent Balázs volt, első adata 1796-ból való, vö. FNSz.) nem látszik perdöntőnek.

A sort a nemzedékviszonyító nevek folytatják, közülük a *Kis(s)* és a *Nagy* név szerepel itt (270–273). Ezeknek a testi tulajdonságra utaló jelentését a szerző a családnevek esetében csak másodlagosnak tartja. További névcsoportok a lexikális típuson belül a népi és népcsoportnevekből alakult (274–319), a foglalkozásra, tisztségre (320–469), a társadalmi státuszra, valakihez tartozásra (470–485), továbbá a külső és belső tulajdonságra utaló (486–513) családnevek.

A nevek szemantikai típusai alapján összefoglaló térképlapok is készültek (515–519): a felmenő pusztai nevéből keletkezett családnevek (7438 névadat alapján) és a hetvennél több névvel rendelkező, magyar eredetű foglalkozásnévből keletkezett családnevek

(14 985 névadat alapján). A „morfoszemantikai típusok” sorában többek közt az *-i* helynévképzős és a *-fi* névrészes magyar eredetű családnevek, majd a *-ský*, *-ics*, *-ová* képzős szláv, végül a *-mann* névrészes német eredetű családnevek térképlapjai következnek; de e cím alatt közli a szerző például a „nyolcvannál gyakoribb szláv eredetű foglalkozásnevek” vagy az „*-u* grafémára végződő nevek a keleti régióban” térképlapjait is (521–544).

A térképtárban az előforduló nevek és névváltozatok gyakoriságát színek és színárnyalatok jelölik, (az 1910-es megyebeosztásra vetített) megyei és települési bontásban, a terület össznépességének ezrelékes értékében. A nemzetközi példákat is figyelembe vevő eljárásával a szerző igen szemléletes, informatív módszert dolgozott ki. A településeket a 18. századi településhálózat alapján veszi figyelembe. Ez a legáltalánosabb adatközlési módja, példaként a *Szalai* név térképlapjait említem (90–93).

További térképlaptípusok is vannak az atlaszban. Például a *Szilágyi* nevet a szerző az előbbi két szemponton túl a *Szilágy* ~ *Szilád* névváltozatok figyelembevételével egy harmadik térképen, a keleti régióban adatolt településenkénti előfordulásait pedig külön is, egy negyedik térképen ábrázolja (94–97). Az *Erdélyi* és a *Somogyi* névvel kapcsolatban új szempont is jelentkezik: a 19. század során az e neveket felvevők megyék és települések szerinti ábrázolása mellett az elhagyott nevek felsorolása is megtalálható. Az információk azzal is kiegészülnek, hogy hány azonos nevű vette fel az *Erdélyi*, illetőleg a *Somogyi* nevet (*Erdélyi*: 98–102; *Somogyi*: 107–112). A kötet közlésmódja szerint az *Erdélyi* és *Somogyi* névre történt változtatások felsorolása mellett (101, 111) az 1720-as regionális gyakoriság térképe szerepel. Ezeknek a színezése nem azonos a 98., illetőleg a 107. oldal térképével, és nem világos, hogy a két-két térkép azonos címe mire utal. Emellett a térképtárban olykor a Kis magyar családnévatalaszból átvett térképlappal is lehet találkozni (*Árgyelán*). (A 19. századi névváltoztatók regionális megoszlását a rákövetkező, az adatsorokat közlő lap hátoldalán találjuk.)

3. Minden családnév térképlapja mellett szócikkszerűen foglalkozik a szerző a név keletkezéstörténetével, felsorolja az 1720-as névváltozatokat gyakoriságukkal, és megadja a név összes előfordulásának a számát is.

Az egyes nevek keletkezéstörténetét névtípusonként különböző módon, de valóban a típus legkorábbi korszakáig visszamenően tárgyalja. Így például a *Gergely* családnév tárgyalásakor (202) a *Martyrologium Romanum*ig nyúl vissza, ismerteti a családnév alapját jelentő keresztnév latinus végződésének elhagyását, a név hangtani módosulását és a *Gergely* név tisztelettörténeti vonatkozásait. Hasonlóképpen jár el minden, apanévi eredetű családnévnél.

A közsói eredetű családnevek tárgyalása során – hasonlóképpen – a szerző a közszó etimológiáját adja meg (l. pl. *Olasz*, *Oláh*, *Fazekas*). Nemegyszer túlságos aprólékosság tapasztalható az etimológiák kapcsán. Így felmerül a kérdés, hogy a 18. század elejének családneveit térképre vivő munkában mennyiben szükséges a *kecske* etimológiája a *Kecskés* családnév földrajzi elterjedtségének az ábrázolásához. Vagy miért tárgyalja részletesen a szerző a finnugor szókezdő *p* spirantizációjának esetét a *Fazekas* családnév tárgyalásához? Miért vezeti vissza egy-egy magyar szó történetét a kikövetkeztetett ósvagy ószláv szótövig (*Takács*, *Kovács*)? Miért szerepel a finnugor etimológiától kezdve a *véres-veres* szóhasadásának tárgyalásáig a közszavak története a *Veres* ~ *Vörös* családnév kapcsán? (Ebben az esetben egyébként nemcsak a térképhez kapcsolódó szócikkben, hanem a bevezető fejezetben is: 43–44, 63). Hasonló módon ismétlődik a *Szűcs* családnév

és alakváltozatainak a tárgyalása (62, 333) is, az ótörök etimológiából kiinduló hangtörténeti események fejtegetése során azonban megállapításai hibásak, a szakirodalmi hivatkozások félreértésen alapulnak mindkét idézett helyen.

Az atlasz bevezetőjében a szerző hosszasan foglalkozik helyesírási, hangjelölési kérdésekkel (39–41). Megjegyzéseket véleménye szerint döntően a /ts/ és /tʃ/ hangok jelölése érdemel. Megállapítja, hogy a hangjelölés eltérései a katolikus és a protestáns helyesírás különbségeiből fakadnak. Az itt elmondottak kielégítően magyarázzák a névváltozatok ma is fennálló gazdagságát, amely mögött a lejegyzők sokfélesége is tetten érhető. Kevésbé érthető, hogy ugyanezen vonatkozásokat több /tʃ/ végű névnel is megismétli a szerző (*Lukács, Takács, Kovács*), hiszen a helyesírás az adatokban a lejegyzőkre, az ő esetleges vallási hovatartozásukra jellemző, és nem a nevet viselő és használó személyekre. A helyesírási, hangjelölési kérdésekhez tartoznának a mellékjelek is. Érthető lenne ezek tárgyalásának hiánya, hiszen tudott dolog, hogy a magánhangzók időtartamának a jelölése a 18. század első felének kéziratos anyagában teljesen esetleges. A *Szűcs* név esetében mégis külön térképlap ábrázolja a rövid *ö*-s és rövid *ü*-s adatokat (335, 336). Hogy ez így történt, az csak a fent már említett hibás hangtörténeti fejtegetésből fakadhat, ami mellett nem tűnhetett fel, hogy a rövid *ü*-s adatok nem a Dunántúlról kerülnek a térképre, ahol a felső nyelvváltozat hosszú magánhangzók hiányoznak, hanem a Tisza mentéről, a Nagykunságból, ahol egyébként ezeknek a hangoknak a hosszú ejtése a jellemző.

A térképek melletti szócikkszerű összefoglalások időnként művelődéstörténeti megjegyzéseket tartalmaznak; ilyen például a *Varga* és a *Csizmadia* nevek kapcsán a foglalkozásnevek összefüggésére való utalás (324). A térképlapra vitt, azonos jelentésű, de eltérő eredetű közszavakra visszatekintő nevek összekapcsolása legalább a figyelemkeltés szándékával a névtörténet, a nyelvtörténet és a nyelvjárási összefüggéseinek felismerését erősíthetné. Például a *Fazekas* (346–351) és a *Gerencsér* (442–443) egymástól távol eső adatai szinte kínálják, kínálnák az egyesített térképlapon való szerepeltetés lehetőségét a kötetben.

Az atlasz nemcsak a magyarok, hanem a Kárpát-medencében a magyarokkal együtt élő más nyelvű hungarusok: szlovákok, németek, horvátok, románok, szerbek, szlovének névanyagának az elemeit is tartalmazza. Ezek a nevek eredetüktől függetlenül magyar neveknek tekinthetők, ha a névviselők magyarok voltak, és a nevet a névöröklés során korábbi vegyes házasságok, a nyelvhatár eltolódása és más okok folytán használták, és utódaik ma is használják. Ezeknek, illetőleg a magyarban közszóként is élő neveknek az átadó nyelvekben használatos, nem magyar hangalakú változatát (pl. *Tkács ~ Tkacs*) – mivel szláv névképzések – a szerző nem vette figyelembe a munka során.

4. A kritikai jellegű észrevételek mellett is megállapítható, hogy VÖRÖS FERENC Kárpát-medencei történeti családnévtáza hatalmas anyagot feldolgozó munka, számos szakterület számára kincsesbánya. Jó kiegészítése a Kalligram Kiadónál 2014-ben megjelent Kis magyar családnévtáznak. A két atlasz adatainak egymás mellé állítása egyes névtípusok továbbéléséhez, elterjedtségének területi összefüggéseire, település- és társadalomtörténeti következtetések levonásához szolgálna bőséges anyagot.

ZELLIGER ERZSÉBET

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2896-5624>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Két kiadvány a magyarországi szlovákok családneveiről

1. Čabianske priezviská [Csabai családnevek]. Szerkesztő: TÜNDE TUŠKOVÁ. Výskumný ústav slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba, 2015. 260 lap – 2. Komlóšske priezviská [Komlósi családnevek]. Szerkesztő: TÜNDE TUŠKOVÁ. Vydavateľstvo Ivan Krasko, Nadlak, 2017. 183 lap

1. A magyarországi szlovákok letelepedésének folyamata a mai Magyarország területén három időszakban zajlott: az első szakaszban, 1690–1711 között elsősorban szökött jobbágyok érkeztek a török miatt elnéptelenedett területekre (ekkor népesült be többek között Piliscsév, Kesztlőc, Súr, Bánk, Vanyarc és Acsa). Az 1711–1740 közti migráció következtében népesült be például Bánhida, Sárísáp, Albertirsa, Kiskörös és Békéscsaba. Az ezt követő fázisban, amely egészen az első világháború végéig tartott, népesült be szlovák lakossággal a zempléni Kishuta, Füzér, Bükkzentlászló, Bükkzentkereszt és Répás-huta. (Bővebben l. ANNA DIVIČANOVÁ – ONDREJ KRUPA 1999. *Slováci v Maďarsku*. PressPublica, Budapest. 4–7.) Az egymástól többé-kevésbé elzárt nyelvszigeteken élő szlovák lakosság mind nyelvében, mind hagyományában megőrizte eredeti származási területének sajátosságait. A sokszor pontosan meg nem határozott származási hely felkutatásában és a migráció útvonalának felvázolásában segítséget nyújthatnak családneveik is. VINCENT BLANÁR, a neves szlovák nyelvész 53 magyarországi szlovák településen gyűjtötte össze és dolgozta fel 1950-es monográfiájában a szlovák családneveket.

A magyarországi szlovák eredetű családnevekről azonban mindeddig nem készült módszeres feldolgozás. Az itt ismertetett kiadványok a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete irányítása alatt álló tudományos projektnek az eredményei, annak a sorozatnak a kötetei, amely a magyarországi szlovák lakosságú települések személyneveit kívánja feltérképezni és elemezni.

2. A sorozat első darabja, a jórészt szlovák nyelven íródott, Čabianske priezviská [Csabai családnevek] című többszerzős monográfia a békéscsabai szlovák családok személyneveit vizsgálja többféle szempontból. A kiadványban emellett megismerkedhetünk Békéscsaba történelmével és a helyi családnévkutatások előzményeivel is.

A kötet három fő részből áll. A kétnyelvű bevezetőt a nagy többségükben szlovák nyelven írott tanulmányok követik.¹ Itt olvashatunk Békéscsaba történetéről (CHLEBNICZKI JÁNOS; 12–17), a csabai családnevek üzenetéről (GYIVICSÁN ANNA; 18–43), a legrégebbi és leggyakrabban előforduló családnevek létrejöttének motivációiról (GYIVICSÁN ANNA, CHLEBNICZKI JÁNOS, TUSKA TÜNDE, UHRIN ERZSÉBET szerzőségével; 44–72), továbbá a békéscsabai szlovák családnevek etimológiájáról (IVETA VALENTOVÁ; 73–153) is.

A második részt a mellékletek alkotják: a térképek (156–223), valamint egy rövid ismertető az 1938-ra eltűnő békéscsabai családnevekről (MIROSLAV KMEŤ; 224–226).

---

¹ A szerzői nevek a kötetek szlovák nyelvű fejezeteiben szlovák formában szerepelnek. Jelen ismertetésben a magyarországi szerzők esetében nevük magyar formáját adjuk meg.

A harmadik nagyobb szakaszban található A csabai családnevek üzenete című magyar nyelvű fejezet (GYIVICSÁN ANNA; 228–244), a felhasznált irodalom (245–250), valamint a szlovák, magyar és angol nyelvű összefoglalás (251–259), majd a szerzők rövid bemutatása (260).

2.1. A dél-alföldi szlovákok ősei Észak-Nógrádon és a Duna-Tisza közén át érkeztek közép-szlovákiai tájakról (Árvából, Hontból, Gömörből és Turócból). A szakirodalom a telepések két típusát különbözteti meg: a letelepített és az individuálisan letelepült (szökött) jobbágyságot. A szökött jobbágyság Nógrád megye déli, illetve Pest megye északi részén telepedtek le, majd néhány évtizeddel később tovább vándoroltak a Dél-Alföld felé. Néhány szlovák családnév éppen ezeknek a migrációs állomásoknak a neveit örizte meg. A letelepítettek esetében a földesurak arra törekedtek, hogy egyazon településre azonos vallású és nyelvű lakosok kerüljenek.

A kutatások azt támasztják alá, hogy egyes családok magukkal hozták eredeti családnevüket, míg mások az évtizedes vándorlási útvonalon változtattak nevet. Érdekes példája a névváltoztatásnak a *Mlinár (Molnár)* család esete: új családnevük a *Žibrita* lett, amely éppen a származási helyük emlékét őrzi (Žibritov). A békéscsabai szlovákok családnévei hozzájárulnak az ún. „csabai tudat” erősítéséhez is. A statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy a legrégebbi szlovák családneveket jelenleg is viselik, igaz, nem azonos számban. Békéscsaba jellemző szlovák családnévei közé tartozik többek között az *Ancsin*, a *Fabulya*, a *Gajdács*, a *Hrabovszki* és a *Medovarszky* vezetéknev. A tipikusan békéscsabai családnevek azokon a településeken is megtalálhatók, ahová csabaiak települtek át (pl. Csanádalbertin vagy Medgyesegyházán).

A szerzők a szlovák családneveket a 2010. évi hivatalos népességnyilvántartás alapján választották ki és dolgozták fel. A 3625 férfi és 3221 női (lánykori) családnévből a leggyakoribbakat és a legrégebbieket választották ki. Az elemzés során feltüntették a női és férfi névviselők számát is.

A családnevek motivációi, létrejöttük okai sokrétűek, s a szlovákok mellett szép számmal találhatók magyar eredetűek is. A származásra utaló családnevek között jellemzőek a feltételezett származási hely nevéből képzettek: *Andovce* > *Andó*; *Badin* > *Bagyinka*, *Bagyinszky*; *Priboj* > *Pribojszki*; *Žilina* > *Zsilinszki*, *Zsilinszky*. A migrációs állomáshelyre utaló családnevek is vannak: *Bánk* > *Bánszki*; *Kerepes* > *Kerepeczki*, *Kerepeczky*. Nagyobb régiók, megyék által motivált családnevek: *Liptov/Liptó* > *Lipták*; *Orava/Árva* > *Oravecz*; *Spiš/Szepes* > *Szpisjak*, *Szpisják*; *Turóc* > *Thuroczy*, *Turóczi*, *Turóczi*, *Turcsán*, *Turcsányi*. Foglalkozást jelentő nevek: *Asztalos*; *Csizmár*; *Gajdács*, *Gajdos* 'dudás'; *Krajcsó*, *Krajcsi*, *Krajcsovics*, *Krajcsovszki* 'szabó'; *Krcsmarik*, *Krcsmárik* 'kocsmáros'; *Kupecz* 'kereskedő'; *Takács*; *Tokár* 'asztalos'. Társadalmi helyzetre utaló családnevek: *Árendás*, *Hajdú*, *Hajduk*, *Szabados*, *Szedlacsek* 'paraszt, földműves', *Voják* 'katona', *Zeman* 'földbirtokos'. Családi kapcsolatokat jelölők: *Bracsok* 'fivér', *Jegyínák* 'egyke', *Zatykó* 'vő'. Népnévből származók: *Cseh*; *Germán*; *Horvát*; *Német*; *Nyemcsok* 'német'; *Poliak*, *Polyák* 'lengyel'; *Rácz*; *Tóth*; *Zsidek*, *Zsidjak* 'zsidó'. Keresztnevekből alakultak: *Adamcsik* < *Ádam/Adám*; *Bartos* < *Bertalan/Bartolomej*; *Baukó* < *Baltazár*; *Franyó* < *Ferenc/František*. Külső vagy belső tulajdonságra utaló nevek: *Bielik* 'fehér', *Holecz* 'kopasz', *Krátky* 'rövid', *Kucsera* 'göndör', *Sztarek* 'idős', *Veszeli* 'vidám'.

A kiadvány értékét tovább növeli a szlovák családnevek etimológiájával, jelentésének eredetével foglalkozó rész, amelyben a szerző, IVETA VALENTOVÁ megközelítőleg

ötszáz családnevet elemez, emellett az 1998-as szlovákiai viszonyokat tükröző adatbázis alapján számszerűen feltünteti az adott nevet viselő, Szlovákiában élő családok számát is. A nevek eredetének magyarázata során igyekszik az összes lehetséges motivációt feltárni, és hangsúlyozni a nevek kialakulásában a nyelven kívüli tényezők szerepét is. Ebben a fejezetben megismerkedhetünk a leggyakoribb szlovák eredetű képzőkkel is.

2.2. A mellékleteket kétféle térképtípus alkotja. Az egyik az ún. migrációs térképek: ezek azon határon túli szlovák településeket, illetve Pest, Nógrád és Arad megyei migrációs állomásokat ábrázolják, amelyeknek a nevéből a 28 leggyakoribb helynévi eredetű békéscsabai szlovák családnév létrejöhetett. A migrációs térképeket JURAJ MAJO készítette.

A térképek másik nagy csoportját VÖRÖS FERENC készítette el a 2009. január 1-i állapotot figyelembe véve. A szerző 48 térképen a leggyakoribb 24 békéscsabai szlovák családnév, illetve névváltozat nyelvöldrajzi elterjedését ábrázolja.

3. A 2017-ben megjelent, szinte teljes egészében szlovák nyelvű, Komlósske priezviská [Komlósi családnevek] címet viselő munka a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetében folyó tudományos projekt második kiadványa. Felépítése hasonló a békéscsabai kötethez, bár vannak közöttük kisebb eltérések: a bevezető csak szlovák nyelven olvasható, és a könyv csupán egy térképtípust, a migrációs térképet tartalmazza.

A kötet a következő fejezetekből épül fel: A település története (CHLEBNICZKI JÁNOS; 13–20), a komlósi családnevek üzenete (GYIVICSÁN ANNA; 21–55), a vizsgált tótkomlósi családnevek osztályozása motiváció alapján (TUSKA TÜNDE; 57–60), a komlósi családnevek keletkezése, motivációja és nyelvi szerkezete (IVETA VALENTOVÁ; 61–76), a tótkomlósi szlovák családnevek szótára (IVETA VALENTOVÁ és CHLEBNICKI JÁNOS; 77–143). A mellékletek: megjegyzések a térképekhez (GYIVICSÁN ANNA; 147), migrációs térképek (JURAJ MAJO; 149–156), CHLEBNICKI JÁNOS és HOLLERNÉ RACSKÓ ERZSÉBET családfája (159–161). Ezt követi az előző kötethez hasonlóan a komlósi családnevek üzenete című, magyar nyelvű fejezet (GYIVICSÁN ANNA; 163–165), a felhasznált irodalom, a háromnyelvű összegzés (175–180) és a szerzők rövid bemutatása (181).

3.1. Tótkomlós történetének rövid ismertetése során hasonló helyzettel szembesülhetünk, mint Békéscsaba esetében. Tótkomlóst írásos források szerint az 1746-ban Békésszentandrásról, illetve Nógrád, Pest és Heves vármegyéből érkező családok népesítették be. Az 1754-es jobbágyösszeírás alapján Zólyom és Gömör vármegyéből is érkeztek jobbágyok a településre, illetve a kolonizáció első fázisában Zólyom vármegye déli területéről, Hont és Nógrád középső részeiről, a második letelepedési szakaszban pedig Kishontból és Gömörből érkeztek betelepülők. A szlovák telepések a 18–19. század során folyamatosan települtek le.

3.2. A kötetben megismerhetjük a település legjellemzőbb családneveit, amelyeket a békéscsabai monográfiában megismert módon osztályoznak a szerzők. Érdekes csoportot alkotnak a latin hangzású, illetve latin eredetű családnevek (pl. *Fabricsi, Figura, Filadelfi, Rotár, Szutoris, Oremusz-Literáti*), amelyek még a 16–17. század során a humanista mozgalom hatására, divatból váltak családnévvé. Tótkomlóson a *Matejdesz* és a *Franciszci* vezetéknevek őrzik az említett humanista hatást. A békéscsabaikhoz hasonlóan itt is megtalálhatók a földrajzi nevekből képzett családnevek (pl. *Domaňovce > Domanovszki,*

Budiná > Bugyinszki, Chlebnice > Chlebnyiczki, Devičie > Gyivicsán); illetve az átmeneti letelepedés helyét őrző nevek (*Legénd > Leginszki, Acsa > Acsai, Boldog > Boldoczki*).

Külön fejezetben olvashatunk az egyes társadalmi csoportok képviselőinek családneveiről és bizonyos neves tótkomlói családok élettörténetéről, valamint a Budapesten és környékén élő, tótkomlói származású személyekről. A tótkomlói családnevek feldolgozása során további, kutatásra váró feladatok is felmerültek, például a szlovák nevek írásmódjának elemzése, történetének feltárása.

A könyv szótári részében, amely IVETA VALENTOVÁ munkája, mintegy 320 tótkomlói családnev eredetével és szóképzési sajátosságával ismerkedhetünk meg. A térképet tartalmazó fejezet a békéscsabai kötethez hasonlóan épül fel: az első térkép összefoglalja a leggyakoribb komlói családneveket, illetve azokat a földrajzi neveket, amelyekre az említett nevek utalhatnak. A 2–6. térkép a családneveket motiváló szlovákiai településeket veszi számba, míg a 7–8. térképeken a szlovák telepések ideiglenes állomásait jelölik.

4. Az ismertetett kiadványok nagy érdeme, hogy bemutatják a családnevkutatás szerepét a nyelvészeti, genealógiai, művelődéstörténeti és néprajzi vizsgálatokban. Emellett hasznos mintái lehetnek további szlovák települések, nyelvszigetek családnevkutatásainak.

CSÁSZÁRI ÉVA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5594-2658>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

KANIZSAI MÁRIA, Nevek, nyelvek, sorsok. Személynévvizsgálatok a Mura menti horvátok körében 1794-től 1998-ig

Értekezések, tudományos dolgozatok 26. Eötvös József Főiskolai Kiadó,
Baja, 2017. 141 lap

1. Az alább ismertetendő kötet a szerző 2010-ben megvédett doktori értekezése alapján készült. A kiadvány az elmúlt két évszázad egyházi anyakönyvi személynévanyaga és a terepen gyűjtött szóbeli névanyag funkcionális, névgyakorisági és használati szempontú elemzésével a Mura vidékén élő, horvát–magyar kétnyelvű népcsoport személynévhasználatát és ennek időbeli változását mutatja be, emellett igyekszik feltárni a változásoknak a társadalomban gyökerező okait is. A kutatás így multidiszciplináris jellegű, hiszen szerepet kap benne a szlavisztika, dialektológia, névtan, szociolingvisztika, néprajz és kultúrtörténet. A szerző témaválasztását főként az indokolta, hogy maga is e területről származik, és nemcsak horvát–magyar kétnyelvű, hanem a kaj-horvát nyelvjárást is beszéli.

2. A kötet hét nagyobb fejezetre és számos alfejezetre oszlik.

2.1. Az első fejezet (9–18) a kutatás módszertanát ismerteti. A kutatás forrását a Nagykánizsa és Letenye közötti öt község (Tótszentmárton, Tótszerdahely, Molnári, Semjénháza, Petrivente) régi és mai házassági és keresztelési anyakönyvei jelentették. Itt a horvát

nyelv kaj nyelvjárástípusának meggyimurjei (muraközi) változatát beszélük, az anyaországtól való nyelvi és területi elszigeteltség egyedülálló nyelvjárásszigetet eredményezett. A vizsgálat legfőképpen olyan szempontokra épült, mint a névállomány összetétele, belső struktúrája, az egyes nevek gyakorisága és megterheltsége. Ez alapján a szerző 204 év 3 anyakönyvében szereplő 5039 személynevet vizsgált meg, ebből 83 férfinév, 121 női név.

2.2. A második fejezet röviden összegzi azokat az eddig megjelent jelentősebb horvát nyelvű névtani munkákat, amelyek a horvátországi, illetve a magyarországi család- és keresztnévek feldolgozásában jelentettek előrelépést (19–28). Ezután bemutatja a tulajdonnévhez és személynévhez kapcsolódó horvát és magyar terminológiát, hogy az eltérésekből fakadó félreértéseket elkerülje. A magyar és horvát tulajdonnév-fogalom ugyanis nem fedi egymást: a horvát *vlastita imenica* mint rendszertani, szófaji kategória tartalma szűkebb, mint a magyar *tulajdonnév*-é, és a tulajdonnévi szerkezet nagybetűs, szűkebb értelemben vett tulajdonnévi elemét jelöli, míg a *vlastito ime* névtani, jelentéstani kategória, és az egész tulajdonnévi szerkezetet, névegyüttest értik alatta. KANIZSAI MÁRIA leszögezi, hogy ő a *személynév* alatt egyrészt a teljes nevet, a tulajdonnevek emberre vonatkozó fajtájának elnevezését érti, másrészt az *utónév* ~ *keresztnév* szinonimájaként is használja a tanulmány során. A teljes egyéni név másik összetevőjére a *családnév* terminust alkalmazza.

A név információs tartalmát a szerző szociolingvisztikai szempontból vizsgálja, és a kétnyelvűség viszonylatában az alkalmazkodás és az elkülönülés lehetséges színtereként értelmezi. Felteszi a kérdést, hogy vajon a kétnyelvű közösség névválasztása, névviselete, a nevek változása vizsgálható-e a nyelvválasztás (mint a kisebbségnek a többséghez viszonyított önmeghatározása) kontextusában, illetve felfedezhető-e valamilyen kapcsolat a névállomány változása és a nyelvváltás folyamata között.

2.3. A kötet harmadik fejezetében a magyarországi horvát kisebbségről és főként a Mura menti kaj-horvát népcsoport múltjáról, jelenéről, nyelvéről olvashatunk (29–48). KANIZSAI MÁRIA a nyelvész és a kisebbség tagjának nézőpontját ötvözve mutatja be a népcsoportnak az anyaországtól való elszakadását, szoros összefüggésben azokkal a főként 20. századi történelmi eseményekkel, amelyek jelentősen befolyásolták a népcsoportot érintő változásokat mind életmódjukat, mind nyelvüket, mind pedig névhasználatukat tekintve. Emellett kitér a Mura menti kaj-horvát nyelvjárásra is, valamint azokra a dialektológiai munkákra, melyek e nyelvjárással foglalkoznak.

2.4. A negyedik fejezetben következik az anyakönyvek feldolgozásával elkészített adatbázis elemzése a tanulmány elején bemutatott szempontok, mutatók alapján (49–92). A szerző a vizsgált bő kétszáz évet két nagyobb egységre, majd ezeket kisebb korszakokra bontotta. Először a tótszentmártoni egyházközségre vonatkozó házassági anyakönyvet dolgozza fel, 1794–1800, 1801–1810, 1845–1855 és 1891–1900 közötti korszakokra tagolva. Az adatok 15–50 év közötti életkorú személyekre vonatkoznak, így a 20–30 évvel korábbi névadási szokásokról, névdivatról tájékoztatnak. KANIZSAI MÁRIA nemcsak részletes és mélyre menő elemzését végzi el a névanyagok, hanem a gyakorisági listák első öt helyén álló női és férfinevek mögötti névdivat okait is igyekszik feltárni a névadási szokások nyelvben belüli és kívüli vonatkozásainak a feltárásával. Így többek között választ ad a *Márton* név rendkívül nagy gyakoriságára a Mura menti horvátok névállományában

1794–1800 között, míg e név sem az országos, sem pedig a többi magyarországi horvát népcsoport gyakorisági listáján nem került az első öt név közé. Ezután hasonló módon dolgozza fel a tótszentmártoni egyházközség 1901–1930 közti kereszteleési anyakönyvét. A következő korszak (1935–1998) áttekintése a tótszerdahelyi kereszteleési anyakönyvek alapján történik évtizedes bontásban. Az 1900–1910 és 1971–1981 közötti korszak névanyagát a szerző össze is hasonlította a muraközi horvátok személynévanyagával, ezzel is tovább árnyalva a Mura menti horvátok jellemző névadási, névhasználati szokásaira vonatkozó megállapításait. Az így kirajzolódó tendenciákat és a névlisták statisztikai vizsgálatából levonható következtetéseket az ötödik fejezet összegzi (93–102).

2.5. A hatodik fejezet célja a személynév, kétnyelvűség és kommunikáció összefüggésének feltárása öt generáció neveinek összehasonlító vizsgálatával, a szerző saját családjának példáján (103–114). Ennek során a szerző bemutatja az egyes generációk férfitagjainak életmódját, a nyelvhasználat színtereit, összekapcsolva e szempontokat azzal, hogy a névlisták alapján melyek voltak az egyes generációk gyakori nevei. A fejezet továbbá kitér a személynévek hétköznapi szóbeli kommunikációban való megjelenésére is: ez jellemzően horvát alakban történt, ugyanakkor a többségi nyelvből bekerülő névalakok, valamint a kódváltásból és a kódkeverésből eredő sajátosságok tovább színesítették a névállományt.

2.6. Az utolsó, hetedik fejezetben a névizsgálat összefoglaló értékelését olvashatjuk, szisztematikusan követve az elemzés során kijelölt szempontokat (115–123).

3. KANIZSAI MÁRIA részletes elemzését adja a Mura menti kaj-horvát népcsoport 1794–1998 közötti névállományának, névadási, névhasználati szokásainak, folyamatosan szem előtt tartva nemcsak a nyelven belüli, hanem a nyelven kívüli befolyásoló tényezőket is. Tanulmánya a névtan, a dialektológia és a szociolingvisztika határán helyezkedik el. Objektív, empirikus alapon nyugvó megállapításokat tesz azzal együtt, hogy végig érezhető szoros, személyes kötődése a népcsoporthoz. A bemutatott kötet kétségkívül hozzájárul egy magyarországi kis nyelvsziget és népcsoport alaposabb megismeréséhez.

HAUBER KITTI

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7983>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Őrvidéki házinevek

Szerkesztő: SZOTÁK SZILVIA. Az Imre Samu Nyelvi Intézet Kiadványai 6. UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet, Alsóőr, 2017. 79 lap

1. A három tanulmányt és a járulékos részeket tartalmazó kis kötet a kétnyelvűség, mégpedig a nyelvvesztés előrehaladott állapotában lévő burgenlandi (őrvidéki) kis magyar szórvány nyelv-, illetve névhasználati hagyományaiba kínál betekintést. Az egy évtizeddel

ezelőtt bemutatott őrsgizeti gyűjtést (ZSÓTÉR ÍRISZ munkáját) követően ezzel válik teljessé egy kiveszőben lévő névtípus dokumentálása: az ún. háznevek ~ házinevek felsőöri (GÚTHY LÁSZLÓNÉ, 21–41) és alsóöri (SZOTÁK SZILVIA – KOCSYNÉ TAKÁCS ILDIKÓ, 42–70) anyagának közzétételével, a még használatban lévő, illetve már csak emlékezetben élő nevek megörökítése révén. A két, elsősorban névanyagot közlő, illetve annak háttérét bemutató írást ZELLIGER ERZSÉBETnek a kérdéskör tágabb – elméleti és nyelvtörténeti – kontextusát bemutató tanulmánya vezeti fel a kötetben (9–20).

A *háznév*, illetve *házinev* (Alsóörben, illetve Felsőörben preferált) terminus a jellemzően a szóbeliségben élő, jórészt említő-, s részben egyúttal szólítónévként alkalmazott személynevek típusát jelenti. (E két utóbbi különbségét konkrét példák is szemléletesen mutatják, l. *Frau Kocsz*, ill. *Varijágerné* esetében; 28, ill. 38.) Ez tehát – a szaktudomány bevett, a helyi népnyelvben azonban ismeretlen terminusával – a *ragadványnev* kategóriája. Ez az a név, amely akár a teljes személynév helyébe is léphet (vö.: „»Mióta [Horváth] Adalbert a neved?« Mindig csak úgy ismertünk, Sáj Béla”; 64). Gyakran öröklődő, a családtagokra is átvitt név, melyet ma már csak az idősebbek használnak, míg a fiatalok körében inkább az egy-egy személyhez kapcsolódó, egyedi ragadványnevek szokása dívik. Azaz: elmúlóban lévő névtípus, mert kihúzódóban van mögüle a hagyomány, a nyelv és a mindezeket életető egykori közösség.

Az említett terminusok használata zavarokat is okozhat. A *házinev* terminus nem használatos a magyar szakirodalomban, a *háznév* pedig inkább más jelentésben fordul elő (a kettő közül így én is a *házinev* változatot preferálom). Emellett a személynevek és a házak neve közt többféle összefüggés is fennállhat, melyeket egyébként a kötetbeli tanulmányok egyes adatai esetében nem is nagyon tudunk kibogozni. E problémakört igyekszik tisztázni ezért is ZELLIGER ERZSÉBET tanulmánya a kötetben, a házak megnevezésére szolgáló nevek kategóriájának és (feltehetően bajor-osztrák) háttérének bemutatásával együtt. (Magyarozatát támaszthatjuk alá BURA LÁSZLÓ kutatásaival, aki a családi ragadványnevek e sajátos, a hazai szakirodalomban lényegében ismeretlen típusát a szatmári sváb telepítésű falvakból ismerteti és adatozza; vö. A háznevek, a megkülönböztetés sajátos formája. In: BURA LÁSZLÓ, A többszólamúság ösvényein. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2013: 129–136.) A felmerült értelmezésbeli zavarok ugyanakkor a terminológia fontosságra is ráirányítják a figyelmet: nélkülözhetetlen egy-egy szakterület műveléséhez, de akár általában – mint itt is – egymásnak a saját anyanyelvünkön való megértéséhez is.

2. A kötet adatai számos névtani tanulságot hordoznak, elsősorban a nevek háttérének feltárása révén. Formai és jelentéstani szempontból sokszínű névanyagot közölnek, gyakran megadva a névadás szemléleti alapját is. Az egyes adatok szerzteágazóan érdekesek és tanulságosak. Például: egyazon személy akár öröklött és egyénileg kapott ragadványnevet is viselhet egyszerre (l. pl. *Kisbíró* ~ *Marcin* ~ *Gangó*, tkp. *Nagy Szabó*, szül. *Palánk*; 57); a lehetséges névadói nézőpontok sokfélék (l. pl. *Seper úr* ~ *Csoki bácsi*, ti. a felnőttek habitusa alapján, a gyerekek viszont kutyája után nevezték el; 51); ugyanazon emberi tulajdonság sokféle módon kifejezhető (pl. mérgező alkat: *Vadas*, ill. *Vekker*, ti. „fel lehet húzni, mint az órát”; 29, ill. 58); stb.

A házinevek alapvető szerepkörét a tulajdonnevek fő funkciója, a megkülönböztetés és azonosítás megvalósítása határozza meg. Az őrvidéki falvakban ennek fontossága különösen akkor érthető meg, ha tudjuk, hogy egyrészt akár sokszoros névazonosságok is

előfordulnak (pl. 16 *Seper József* Alsóőrben; 63), másrészt hogy e településeken máig nincsenek (hivatalos) utcanévek, így az egyes személyek egyértelmű megnevezéséhez házszámra (ez is újabb keletű) – vagy házinevre van szükség. Az említett példák is jelzik azonban, hogy a házinevek egyúttal az egyének jellemzésére is szolgálnak, arra is rámutatva, hogy milyen emberi tulajdonságokat látott kiemelendőnek a hagyományos közösség, s hogy mindezeket milyen módon, milyen nyelvi formában, kreativitással fejezhette ki. Mindezek nem csupán népismereti szempontból, de a sajátosságjelölő történeti személynév-típusok (régvi világi személynévek, családnévelőzmények) magyarázatai szempontjából is tanulságosak, az árnyalt megközelítések szükségességére intőek lehetnek. Például: a *Császár* metaforikus ('rártart'), a *Király* viszont egyedi eseményre visszavezethető házinev az adott közösségben (30, 35); a *Kan Józsi* és a *Monyas Rokkás* nem egyéni tulajdonságra, hanem állatok fedezetetésére utaló ragadványnevek (33, 34); a *Buja* és *Buzi* szavajárásra utaló, de a velük azonos alakú közszavakétól eltérő etimológiával rendelkező megnevezések (30–31). A kötetben megtalálható a nyelvész Imre Samu nagyapjának két névrészből álló házineve, a *Favarga* is, magyarázatával együtt (33).

A közreadott házinevek névtörténeti szempontból is érdekesek lehetnek. A *Baksa* egy helyben rég kihalt (25), a *Pronászli* egy névváltoztatással elhagyott (28) családnév emléket őrzi; a *Dongó* egyenesen egy 1482-től adatolt felsőőri családnévvel azonos (24).

Az őrvidéki házinevek szociolingvisztikai, illetve dialektológiai szempontból is különösen tanulságosak. Egyrészt a magyar nyelvnek, mégpedig a helyi változatának tanúi, másrészt pedig a tényleges nyelvhasználatnak, a különböző típusú kontaktushatásoknak. Többük jövevény-, illetve kölcsönszavakból származik, pl. *Snájder* (32), *Sujszter* (32), *Najl* (német, tájnyelvi, 'nagyapa'; 25); esetleg csak részlegesen: *Hoppogó* (vö. *hüpfen* 'ugrik, szökik', 33), *Varijáger* (varjakra lövöldözött, 36). Egyes házinevek a keresztnévek révén a nyelvi és identitásbeli háttérrel jelzik: *Lujzi* (öregapja *Ludvig*, ill. *Alois* nevéből; 62), *Hans Sándor* („Nem vagyok János, Hans vagyok”; 26); mások a német szavajárást tükrözik: *Mein Gott Lisi* (31), vagy a jellegzetes kulturális háttérre utalnak: *Kristkindli* (55). A névanyag újabb rétegében természetesen már napjaink angol nyelvi hatása is kimutatható: *Pléboj* (37), *Mani* (58).

3. A kötet összeállítását elsősorban az értékmentés – esetünkben különösen indokolt – gondolata vezérelhette. Ennek elismerése mellett is utalnunk kell azonban a kiadvány problematikusabb pontjaira, melyek részben a közzeendő anyagból, illetve a munka nem csupán nyelvészeti célkitűzéseiből eredeztethetők. A kérdéses pontok egyike a névanyag közreadásának módja. Az alsóőri házineveket a lakóházak házszámának sorrendjében találjuk a vonatkozó tanulmányban, a felsőőrieket pedig egyfajta – ám nem kevés hibát tartalmazó – motivációs kategorizáció szerint. A nevekhez kapcsolódóan pusztán helytörténeti vagy néprajzi, illetve a házinev szemléleti háttérét vagy használatát feltáró megjegyzéseket egyaránt találunk, hol vegyesen, hol váltakozó módon. Sajnálható viszont, hogy rendszerint nem tudjuk meg, a név mely generációhoz, a közösség mely korszakához köthető, s ez nyelvi adatként való hasznosításukat korlátozza. A kötetben nem kevés elírás, sajtóhiba is található, ami olvasás közben zavarónak bizonyulhat.

Az ismertetett kiadvány – alapvető céljának megfelelően – egyrészt kevesebb, másrészt több egy szokványos nyelvtudományi, illetve névtani szakmunkánál. A nyelvet, illetve a neveket beszélőkkel együtt mutatja be, s az előbbiekről is hangsúlyozottan

az utóbbiakról szól: egy gyengülőben lévő magyar szórványközösség életét, nyelvét, gondolkodását, hagyományait közvetítve nekünk és az utókornak.

FARKAS TAMÁS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

GABRIELE RODRÍGUEZ, Namen machen Leute. Wie Vornamen unser Leben beeinflussen [A név teszi az embert. Hogyan befolyásolják az egyénnevek az életünket?]

Verlag Komplet-Media GmbH, München/Grünwald, 2017. 248 lap

1. A Lipcsei Egyetemen bő száz éve van jelen kutatási területként a névtan, 1991-től pedig önálló szakként is választható a nevek vizsgálata. A tanszék mellett egy különleges intézet, a Namenberatungsstelle (névtani tanácsadó) is működik az egyetem keretein belül, amely közel hat évtizede látja el a nagyközönséget a nevekkel (főként egyénnevekkel) kapcsolatos információkkal. Ennek az intézménynek a munkatársa GABRIELE RODRÍGUEZ, aki 1994-től gyűjtött tapasztalatait összegzi 2017-ben megjelent kötetében.

2. A német egyénnévadási¹ szabályozás a legalapvetőbb elveit tekintve hasonló a magyarhoz: az örökölt családnév mellé szintén névlistából választhatnak nevet (neveket) a szülők, a listáról hiányzó nevek engedélyezése az anyakönyvi hivatal feladata, és az engedélyezett nevek felkerülnek a listára. Az egyénnévanyag azonban jóval nagyobb a magyarnál, és bővülési tempója, illetve típusai szerint is megengedőbb gyakorlatot tükröz. A hivatalnokok néhány nagyon általános alapelv szerint döntenek, kétély esetén pedig általában a lipcsei Namenberatungsstelléhez fordulnak szakvéleményért. GABRIELE RODRÍGUEZhez tehát részben tőlük, részben pedig gyermeküknek különleges nevet adni szándékozó szülőktől érkeznek megkeresések, de gyakran kap hívásokat a sajtótól, sőt egy-egy új művük szereplőinek nevet kereső íróktól is. Az intézet adatbázisa kb. félmillió olyan egyénnévi adatot tartalmaz, amelyet Németországban legalább egyszer bejegyeztek, és évente kb. ezer új névvel bővül. Az évi megkeresések száma eléri a 3000-et.

A kötet a több tízezer egyedi név vizsgálatából összeálló rendszert mutatja be, részben történeti, részben névrendszertani szempontból. A névtani kutató és tanácsadó intézet munkáját, mindennapjait ismertető bevezető (9–38) után a német egyénnévrendszer történetét tárgyalja a szerző három fejezetben a germánok névadásától (39–52) a kereszténység hozta változásokon át (53–68) egészen napjainkig (69–74); majd az utóbbi évtizedek trendjeit tekinti át, vezérfonala a névadás (illetve a névkeletkezés) motivációjának tipológiája (75–152).

RODRÍGUEZ tapasztalatai azt mutatják, hogy a korábban főként a helyi és családi hagyományokon alapuló névadást újabban egyre inkább felváltja a különleges, egyedi nevek

¹ A német *Vorname* terminust a következőkben *egyénnév*-ként használom.

keresése. A névtabuk (főleg politikai, vallási okokból mellőzött nevek; 75–89) szűk körétől eltekintve lényegében nincsenek korlátok a szülők fantáziájában, akik – ha az anyakönyvi hivatal negatív döntésével nem értenek egyet – gyakran bírósághoz is fordulnak, hogy gyermekük megkaphassa az általuk adni szándékozott nevet. Az új egyénnevek névadási motivációja rendkívül széles skálán mozog tehát, a szerző mégis igyekszik ezeket csoportosítani. Jellegetes típust alkotnak például a márkák, termékek neveiből alkotott egyénnevek: élelmiszerek, italok, gyermekjátékok, bútorok, sportszer- vagy akár autómárkák is szolgálhatnak a névadás alapjául, s ezeket nem egyszer anyagilag is ösztönözték a tehetősebb cégek (90–102). Számos névadási hullámot indított el a sport és a filmek világa, a sztárok nevei (111–142); az új nevek ezek mellett létrejöhetnek városok (149–152) vagy növények neveiből is (181–184). Különleges csoportot alkotnak azok az egyénnevek, amelyek korábban tipikusan az egyik nemre voltak jellemzőek, de újabban a másik nem tagjai használják, vagy pedig mindkét nem névállományába bekerültek. Ez utóbbi esetben a német hatóságok kötelezik a szülőt egy másik, a névviselő nemét egyértelműen jelző egyénnév anyakönyveztetésére is (143–148). RODRÍGUEZ „do it yourself nevek”-ként említi azokat az új neveket, amelyek hangalakja teljes egészében a szülők találmánya. Ezek általában több egyénnév, közszó vagy más tulajdonnév egyes elemeinek kombinációiként keletkeznek, pl. *Afrika x Europa > Afrope* (107–109).

A rendszerezést követő fejezetek a világ más pontjainak különleges névadási eseteire nyújtanak kitekintést (153–180): hosszabb, kb. egy-másfél oldalas bemutatást csak India, Kolumbia, Kuba és az Egyesült Államok kap, de egy-egy esetet Franciaországtól Kataron át Kínáig számos más országból említi a szerző; az utóbbiban pl. @ néven akartak egy gyermeket szülei anyakönyveztetni. Magyarország sajnos kimaradt a kötetből, holott a német olvasók számára bizonyára érdekes lehet a sajátjukhoz képest fordított, családnév-keresztnev sorrend, illetve a német szabályozásnál jóval szigorúbb magyar rendszer. A magyar névadás mindössze egyetlen példával jelenik meg a kötetben: *Marozsán Dzszenifer*, a magyar származású német válogatott futballista keresztneve azt hivatott szemléltetni, hogy a kelet-európai országok az idegen eredetű neveket gyakran saját helyesírásuk alapján anyakönyvezik (189). A példák sorát RODRÍGUEZ az igazán extrém esetekkel zárja: amerikai és német sztárok külön névadásaiból válogat néhány meghökkentő példát (190–198).

A kötet utolsó fejezete rövid összegzést ad, illetve a névválasztáshoz nyújt gyakorlati tanácsokat a leendő szülőknek: például a feltűnőbb, különlegesebb név mellé válasszunk hagyományosabbat is arra az esetre, ha a gyermek később mégsem lenne elégedett a névével, vagy gondoljuk végig, hogy mi magunk szívesen viselnénk-e a gyermekünknek szánt nevet (203–204).

3. A könyv tudományos-ismeretterjesztő jellegű, a szélesebb laikus közönségnek szól, ugyanakkor a névkutatással foglalkozó szakemberek is számos új információt kaphatnak a jelenkori német egyénnévadás területéről. A kötetben végig vezető szempont a névválasztásnak és a névadók, névviselők szociális körülményeinek a kapcsolata, valamint a nevekkel kapcsolatos attitűdök elemzése. Ennek kétségtől tudományos szempontból is legérdekesebb példája a német sajtóban *Kevinismus*-ként elhíresült jelenség (20–38).

Német nyelvterületen az 1960-as évben anyakönyveztek először *Kevin* néven fiúgyermeket, a név pedig alig negyedszázad alatt bekerült a hús leggyakrabban adott férfinév

közé. A kilencvenes évek elején két mozifilm (a Reszkesetek, betörők! és a Farkasokkal táncoló) is szerepet játszhatott abban, hogy a *Kevin* igazi divatnévvé vált. A középkortól kimutatható jelenség, hogy a névrendszerbe újonnan bekerülő egyénnevek gyakran először csak kevés adattal és csak a legfelsőbb társadalmi rétegben mutathatók ki, majd lassanként szivárognak le az alsóbb társadalmi csoportokba, az előkelőbbek viszont ekkorra általában már el is veszítik érdeklődésüket a név iránt. RODRÍGUEZ vizsgálatai alapján a név használatának felívelő szakasza megegyezik ezzel a régóta dokumentált tendenciával: a *Kevin* név az első időszakban különlegesnek számított, és főleg értelmiségi családok gyermekei viselték. Ami viszont a korábbi divatjelenségek pályájához képest teljesen más: a *Kevin* húsz év alatt nem csupán elveszítette a vonzerejét az iskolázottabb családokban, hanem a képzetlenebb rétegekben való elterjedése („lecsúszása”) után nagyon gyorsan negatív konnotációt is kapott, a lustaság és a butaság kifejezőjévé vált. Ennek okát a szerző sem találja, csupán sejtí, hogy a bulvármédiának és a Németországban nagy népszerűségnek örvendő komikus műsoroknak, valamint az internetnek is fontos szerepe lehetett a stigmatizálásban. A női nevek között ehhez nagyon hasonló pályát futott be a *Chantal* név.

Egy 2009-ben készült szakdolgozat attitűdvizsgálat keretében általános iskolai tanárokat kérdezett az egyénnevekkel kapcsolatos asszociációikról. Ennek eredménye szerint a tanárok valóban erős előítéllettel tekintenek bizonyos nevekre: úgy vélik, hogy az alsóbb rétegek neveinek (Unterschichtsnamen) a viselői gyengébb iskolai teljesítményt nyújtanak, magatartásuk pedig problémásabb. Ahogy egy tanárnő megjegyezte: „Kevin is kein Name, sondern eine Diagnose”, azaz a *Kevin* nem név, hanem diagnózis. A sajtó kritika nélkül és csak részleteket kiemelve kapta fel és terjesztette a tanulmány megállapításait, számos tényezőt figyelmen kívül hagyva, azt például, hogy a dolgozat Németországnak csupán két tartományára koncentrált, így a regionális különbségeket nem vette figyelembe, illetve azt, hogy a kevinizmus fogalma 2007 óta erősen tematizált jelenség a médiában, ez pedig a kutatás idejére már jelentősen befolyásolhatta a megkérdezettek véleményét.

4. A célközönség kiválasztásának megfelelően a könyv közvetlen és rendkívül olvasmányos stílusban, helyenként fanyar humorral íródott. Az egyes típusok leírását sok-sok példa színesíti, és végig érezni lehet a szerző személyes kapcsolatát az egyes névadási esetekkel, névviselőkkel. Mint írja: nemegyszer személyesen is találkoznia kellett a névviselővel ahhoz, hogy a nevről szakvéleményt készíthessen.

Bizonyára a könyv tudományos-ismeretterjesztő jellegéből adódik, hogy szinte egyáltalán nincsenek hivatkozások a szövegben, csupán néhány napilap és egyéb (nem szakmai) sajtótermék cikkei szerepelnek pontos megjelenési adatokkal, a szakmai bibliográfiai adatokról teljesen lemondott a szerző. Vélhetően ugyanez az oka annak, hogy a rövid irodalomjegyzékben szakkönyvek tételei is alig találhatók, azok is inkább mintegy javaslatként azoknak, akik a névetimológiák iránt érdeklődnek. A könyv fejezeteit bő független követi, ez egyrészt az egyik attitűdvizsgálatot szemléltető ún. onogramokat tartalmazza (228–246), másrészt különböző névlistákat: a németországi névdivatváltozásokat ábrázoló gyakorisági listákat a 20. század elejétől napjainkig (209–213), illetve néhány más európai és Európán kívüli ország jelenlegi névgyakorisági listáit (215–227).

Érdekes átnézni azt a gyűjteményt is, amely a Németországban engedélyezett és nem engedélyezett „különleges” nevek közül mutat be példákat (206–208). Az olvasó itt némi

következetlenségre figyelhet fel: a női nevek közül engedélyezték például a *November*-t, a *Januar*-t viszont nem; a *Po* [popsi] szintén az engedélyezettak között szerepel, a *Seerose* [tavirózsa] nevet viszont elutasították. Ezek az ellentmondások vélhetően azzal magyarázhatók, hogy a neveket más hivatalok, hivatalnokok véleményezték.

Az egyébként jól felépített, logikusan tagolt könyv szerkezete csak néhol sérül, ilyen például a növények nevéből létrejött egyénneveket bemutató rész, amely valamiért nem azok közé a fejezetek közé kerül, amelyek a névadási indítékok alapján csoportosítják a neveket, hanem a könyv végére, a más nemzetek különleges névadásait bemutató rész után, ráadásul ennek egyik alfejezeteként jelenik meg a karácsonnyal kapcsolatos alapszóra visszavezethető egyénnevek csoportja (181–185).

Mindezek az apróbb hibák persze eltörpülnek a könyv értékei mellett. Egyetlen komolyabb hiányosságként csupán az említhető meg, hogy a kötetnek nincs mutatója, így a nevek egyáltalán nem kereshetők; ha konkrét etimológiai információra van szükségünk, arra szinte csak véletlenül bukkanhatunk rá.

5. GABRIELE RODRÍGUEZ hatalmas korpusz és több évtizedes kutatómunka összegzéseként jelentette meg kötetét, amely nemcsak a nagyközönség (köztük a gyermeküknek épp nevet választó szülők), hanem a német egyénnévadás aktuális trendjeit kevésbé ismerő névkutatók számára is érdekes és hasznos olvasmány.

PÓCZOS RITA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2534-6265>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

NIKOLETTA KANAVOU, *The Names of Homeric Heroes. Problems and Interpretations* [A homéroszi hősök nevei. Problémák és interpretációk]

De Gruyter, Berlin–Boston, 2015. 187 lap

1. Az alább bemutatandó kötet nemcsak összegyűjti, rendszerezi és több szempontból vizsgálja Homérosz eposzainak névállományát, hanem az ókori névadás szokásait is taglalja, számos dolgot elárulva egyrészt az ókor emberének gondolkodásáról, hitvilágáról és társadalmáról, másrészt Homérosz korának irodalmi gyakorlatáról és technikáiról is.

KANAVOU a személynevek eredetének és magyarázatának egyik céljaként az irodalmi szöveg értelmezési lehetőségeinek bővítését tűzi ki. Mindemellett pedig olyan kérdéseket és problémákat tárgyal, mint például az ún. homéroszi kérdés névadásra való hatása és a névadási gyakorlat esetleges befolyása a homéroszi kérdésre. Egyszerűbben fogalmazva: fölmerül a lehetősége annak, hogy a két eposz neveinek különbségei az *Íliász* és az *Odüsszeia* szerzőségi kérdéséhez is új eredményekkel szolgálhatnak.

2. Mind az *Íliászban*, mind az *Odüsszeiában* rengeteg személynév szerepel – ez nem is lehet másként egy eposz esetében, amelynek az egyik legfontosabb kérdése az egyén

és a közösség kapcsolata. Az eposz műfaja megköveteli, hogy szereplőinek olyan neve legyen, amely árulkodik az egyénről; neve az egyik kulcs személyének bemutatásához, majd később megismeréséhez. Az eposzban előforduló férfineveknél szinte kivétel nélkül előkerülnek felmenőik nevei is, hiszen ez világossá teszi a hősök társadalomban elfoglalt pozícióját, s gyakran számozásának helyére is utal. Mindezek eredetéről is sok szó esik: némelyik név (mint például az *Eteoklész* vagy a *Bellerophontész*) a hagyományos heroikus eposzokból származnak, néhány pedig a költő(k) saját ötlete. Általában a főhősök nevei ismertebbek, hiszen ők az ősi, nagy hagyománnyal rendelkező neveket viselik. Számos név ezek közül indoeurópai örökség, de Homérosz a műkénéi kultúrából, keletről és az archaikus görög nevekből is válogatott.

Egy másik kérdésfelvetés a valós történelmi nevekhez kapcsolódik, amelyek hettita dokumentumokban is megtalálhatók, s amelyek közül néhány (pl. *Eteoklész*, *Átreusz*) a homéroszi eposzokban is megjelenik. A szerző fontosnak tartja, hogy a létező történelmi neveket elkülönítse a fiktív nevektől, ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy az eposzokban olvasható történelmi neveket nem szabad valós személyekkel azonosítani; a szereplők valós történelmi neve csupán irodalmi eszköz a hitelesség érdekében.

A nevek jelentésének fölfejtéséhez KANAVOU az etimológiát hívja segítségül, a bevezetésben azonban tisztázza, hogy az ókori etimologizálás nagy mértékben eltért a mai, szigorú nyelvi szabályrendszer alapján fölfejthető etimológia tudományától; Homérosznál pedig mnemotechnikai szerepe is lehetett a jól fölismerhető eredetű neveknek, hiszen az énekmondók könnyebben kötötték a neveket azok jelentéséhez, így nagy mennyiségű szöveg mondásakor ezek a nevek is segítették őket.

Az etimológiához kapcsolódva a nevek filozófiájának is külön részfejezet jut az általános bevezetésben. A szerző Hérakleitoszt és Platónat is említi, akik a nevek identitásképző erejéről gondolkodtak; Hérakleitosz főleg az isteni eredetű neveknek tulajdonított az etimológiájukban elrejtett jelentést, Platon pedig Kratülosz című dialógusában foglalkozott a névvel kapcsolatos elméletekkel.

Mindezek alapján elmondható az antik névadási szokásokról, hogy a nevet nemcsak címkének vagy egyszerű megnevezésnek tartották, hanem a név maga volt az ember. Éppen ezért különleges erőt tulajdonítottak a neveknek; erről tanúskodik számos, pozitív erőt kifejező görög név is. Akad ugyanakkor néhány olyan elnevezés is, amely az elrejtésre, védelemre utal. Ebből a szerző arra következtet, hogy az antik görög hitvilág negatív erőt is tulajdoníthatott a neveknek.

Homérosz névválasztásainak a szerző szerint legfőképpen irodalmi motivációja van, ugyanakkor az antik ember nevekről alkotott véleménye is kiolvasható a homéroszi eposzokból. Hogy a név maga az ember, s egy ember élete akkor kezdődik, amikor szülei nevet adnak neki, az Odüsszeia nyolcadik énekében is megjelenik, amikor Odüsszeusz a phaiák királynál, Alkinoosznál vendégeskedik. A vendégbarátság törvényei szerint a vándort kérdés nélkül meg kell vendégelni, s csak a lakoma után szabad érdeklődni kilétéről. A phaiákoknál elköltött vacsorát követően Alkinoosz első kérdése a jövevény nevére irányul:

„Áruld el nevedet, min apád meg anyád szava hívott
és kik a városodat lakják s körülötte lakoznak.
Mert olyan ember nincs, akinek neve semmi ne volna,
sem hitvány, se nemes, miután már megszületett, mert
néki, ha megszülték, a szülők nevet adnak azonnal.” (Hom. Od. 8. 550–554)

A szerző az etimológia mellett a beszélő nevek fontosságát emeli ki a homéroszi eposzok névállományát vizsgálva. A beszélő nevek használata már az Íliász keletkezésének idején irodalmi szokás volt, s már azt megelőzően is találkozhatunk más ókori szövegekkel, melyek szereplői beszélő neveket viselnek. *Gilgames* nevének jelentése valószínűleg 'hősies előd', s az eposz további nevei is majdnem mind beszélő nevek: az *Enkidu* az egyik olvasat szerint a 'békés hely ura', egy másik értelmezés pedig származására utal ('Ea földistennő teremtménye'); Gilgames anyjának neve pedig *Ninszun*, azaz a 'vad tehének asszonya' (Ninszun az ókori kelet egyik istennője, nevének jelentése szent állatára utal). Egy másik női szereplő, a prostituált *Šamhat* neve 'testi szépség'-et jelent. Am nem csak a sumér-akkád szövegek használják ki a beszélő nevekben rejlő lehetőségeket; Hésziodosz például Theogonia című művében több név jelentését is magyarázza. Pandoráról ('Minden-Ajándék') ezt írja:

„s adott még
hangot az isteni hírnök a lánynak, s elnevezé őt
Pandóranak, mert neki, kik lakják az Olümposzt,
mind adtak valamit, kárára az emberi nemnek.” (Hész. Theog. 80–82)

És így tovább, Hésziodosz mellett a homéroszi himnuszokban, illetve Pindaros, Alkman és Aiszkhülosz szövegeiben is gyakran beszélő neveket kapnak a szereplők.

3. A kötet forgatásában mind a névtanban járatos szakember, mind az érdeklődő olvasó örömet lelheti, hiszen a jól olvasható szöveg érthetően megfogalmazott, releváns kérdéseket vet föl. Egyszerre használhatjuk lexikonként, egy-egy nevet fölfejtve, és olvashatjuk lineárisan is, hiszen a munka felépítése rendkívül átgondolt és logikus. A bevezető fejezeteket három nagyobb egység követi: az első az Íliász, a második az Odüsszeia neveiről szól, a harmadik pedig azon szereplők beszélő neveit taglalja, akik a két eposzban mellékszereplőkként tűnnek föl. E három fejezet további kisebb részekre oszlik.

3.1. Az Íliászban olvasható nevek fejezetét (29–88) négy alfejezet alkotja; elsőként taglalva a harcoshéroszok (Akhilleusz, Aiász, Agamemnón, Meneláosz, Diomédész, Idomeneusz és Mérionész, valamint Patroklosz) neveinek történetét és magyarázatát. Ezt követi az egykori harcoshéroszok, bölcs öregek, Nesztór és Phoönix neveinek elemzése, majd külön részfejezet szól Helenéről. A negyedik egység a trójaiak neveit mutatja be, a rokoni kapcsolatokat használva szervező elvként: külön részlet szól Priamoszról és feleségéről, Hekabéről, és külön Hektórról, Andromakhéről és Asztüanaxról. Párisz-Alexandrosz és Aineiasz neveiről ezeket követően van szó; az utóbbi Vergilius eposza miatt kaphatott különös figyelmet.

Bármely név magyarázatához lapozunk is, számos kérdéssel találkozunk, amelyek újabb és újabb interpretációkhoz vezetnek. Akhilleusz nevének etimológiája például igen kérdéses, de éppen ez gazdagítja a személyéhez kötődő értelmezések sorát. Neve talán az *achos* 'bánat' szóból ered, amely egyrészt azt a bánatot jelentheti, amelyet ő okoz azzal, hogy kivonja magát a csatából, másrészt azt, amelyet ő érez például Patroklosz halálakor. Az utóbbi azért is érdekes, mert Akhilleusz „dühödt szomorúságot” érez a haláleset miatt, ezáltal az Íliász kezdőszava, a harag (*mēnis*) a harcoshéroszhoz is kapcsolódik. Akhilleusz neve mellett gyakran szerepel a bánat, például anyja, Thetisz így beszél róla:

„S most is, amíg fiam él, és látja a nap sugarát még,
csak búsul, s ha föl is keresem, se segíthetem én sem” (Hom. II. 18. 61–62)

Egy másik nézet szerint Akhilleusz neve az Alvilág folyójának a nevével, az *Akherón*-nal függ össze, amely szintén kapcsolható a halálhoz, a gyászhoz és a bánathoz.

3.2. A második nagyobb fejezet (89–133) az Odüsszeiában előforduló neveket vizsgálja, szintén a már említett rendszerező igényű tagolással. Míg az *Íliász* szervező-elve a görögök és a trójaiak közötti kapcsolatok és ellentétek bemutatása, az Odüsszeiában az utazó és az utazás játssza a főszerepet. NIKOLETTA KANAVOU mindkét esetben követte a két eposz központi gondolatát a szerkezetben is: ahogy az *Íliász*-fejezet a görögök és a trójaiak neveinek vizsgálatából épült föl, úgy az Odüsszeia-fejezet elsőként Odüsszeuszról és a személyéhez kötődő nevekről szól, a második rész pedig Odüsszeusz utazásaihoz kapcsolódik, vagyis a kalandok során megismert személyek neveiről olvashatunk. Az első részben Odüsszeusz neve mellett helyet kap Laertész és Antikleia, valamint Odüsszeusz felesége, Pénélopé és fia, Télemakhosz is. Az utazásokhoz kötődő nevek közül először a két csábítóról, Kalüpszóról és Kirkérol olvashatunk, őket a küklópsz, Polüphémosz és néhány phaiák név követi. A szerző ebben a részfejezetben tárgyalja Odüsszeusz útítársainak neveit is, mint például az *Elpénór*-t, *Perimédész*-t vagy *Eurülokhosz*-t. Az Odüsszeia-fejezetet azon nevek számbavétele zárja, amelyek a cselekményvezetés folyamán másodlagosnak, mellékesnek számítanak; ilyenek a szolgálk és Pénélopé kérőinek nevei.

3.3. A kötet harmadik nagyobb tartalmi egysége a már említett „kisebb” beszélő nevekkal foglalkozik (134–150). Ezek nem a történelemből ismert vagy más kultúrából kölcsönvett nevek, hanem feltételezhetőleg még az eposzok lejegyzés előtti állapotát tükrözik. E nevek legfőbb jellemzője, hogy asszociatívak és improvizatívak, az adott kontextusba illeszkedők. Ezért KANAVOU fölveti annak a lehetőségét, hogy az énekmondók a történetmesélés közben találhatták ki őket. Egy *Íliász*-beli csatajelenetben például a harcosok nevei nem a családjukról vagy a származási helyükről, hanem a csatában tett mozdulataikról árulkodnak: a *Sztrophiosz* név alapja például a ’futás közben hátulról támadás’ jelentésű szó lehet.

4. Az utószót követő függelékben megtalálható minden olyan név, amely szerepel Homérosz fiktív irodalmi szövegeiben, és történelmi névként is vizsgálható. A kötet arra is bizonyíték, hogy egy név nemcsak megjelöli viselőjét, hanem a vallástól a társadalmi kérdéseken át a karakterek testi és lelki állapotáig számos dolgot elmesél, ezáltal egész kultúrák gondolkodását olvashatjuk ki belőle.

KOROMPAY ESZTER

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3845-9725>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

MARCIENNE MARTIN, A Name to Exist.
The Example of the Pseudonym on the Internet
[Egy név a létezésért. Az internetes álnév példája]
Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 2016. 175 lap

1. Az internet világa viszonylag új terület, elterjedése és népszerűsége csak néhány évtizedes múltra tekint vissza. Éppen ezért a tudósok és kutatók számára számos kiaknázatlan lehetőséget kínál. A nyelvészek körében egy ideje már szintén népszerűek az internettel kapcsolatos kutatások, ami nem is meglepő, ha csak arra gondolunk, hogy milyen hatalmas méretű korpuszként szolgál, mennyi információ, írott és hangzó anyag jelenik meg benne, vagy éppen mennyi ember éli ott mindennapi társadalmi életét. Az itt ismertetett kötet a témát névtani szempontból közelíti meg: az egyes emberek által használt neveket vizsgálja az internet különböző felületein. A könyv összhangban van így a szerző más munkáival is, hiszen azok jórészt a modern társadalom médiakommunikációjának sajátosságaival és az internet terjedésével járó változásokkal foglalkoznak.

A könyv elején találjuk a tartalomjegyzéket, az illusztrációk listáját, az előszót és a bevezetést. Az előszó (xiii–xv) felhívja a figyelmet a névadásra mint kimondottan emberi gyakorlatra, mely többet jelent, mint valaminek az egyszerű felcímkézése. Névadási szokásaink bonyolultak, de rendszerint szabályszerűségeken alapszanak, s a munka célja is ilyen szabályszerűségek keresése a felhasznált korpuszokban.

A szerző a könyvet három fő részre tagolja. Az első fejezet egy általános bevezető és összefoglaló rész, a második az e-mail címekkel foglalkozik, míg a harmadik a különböző fórumokon, blogokon, az online médiában megjelenő neveket vizsgálja.

2. Az első fejezet (1–45) még nem korlátozódik az interneten fellelhető nevekre. Kisebb történeti áttekintést kapunk az individualizmusról, illetve arról, hogy miképpen alakult az egyénről, az egyediségről alkotott kép a pszichológia fejlődésének köszönhetően is. Szóba kerül többek közt, hogy a névválasztás függ attól, milyen csoportban, milyen társadalomban élünk, a nevekre gyakorolt szociokulturális hatás ugyanis igen jelentős. Eszerint a kapott tulajdonneveinkkel jelezzük a társadalomhoz való tartozást, ezzel szemben a digitális korban álnevek mutatják az internet virtuális társadalmához való tartozásunkat. A szerző az álneveket egy maszkhoz hasonlítja, amely alkalmas az anonimitás megőrzésére.

Arra a kérdésre, hogy mit is jelent a magánszféra az interneten használt álnevek esetében, több felmérés eredményeivel válaszol a szerző. A második fejezet tárgya ennek megfelelően: álnevek a fórumokon, e-mail címekben, chatszobákban (47–69). A szerző először is – már-már túlzó részletességgel – leírja, hogy mi az e-mail, majd kutatásainak eredményeit mutatja be az e-mail címek kialakulásáról. Először egy kérdőíves vizsgálatról olvashatunk, melyben 120 franciát kérdeztek meg, hogyan építik fel magán és munkahelyi e-mail címüket. A vizsgálatot a szerző – némileg kiegészítve – később megismételte, immáron nemcsak az e-mail címekre, hanem a fórumokon és chatelésben használt nevekre, az internetes kapcsolatokra, valamint az interneten használt beszédstílusra is fókuszálva.

A harmadik fejezet témája: névválasztás a fórumokon, blogokon és az online médiában (71–140). Célja, hogy jobban megértsük a felhasználók álnévválasztását, melyet virtuális identitásuk felépítése befolyásol. Emellett az internetes platformok kontextuális sajátosságai is fontos szerepet játszanak az álnevek kiválasztásában és a virtuális identitás megteremtésében. A felhasználó az álnevének megválasztásával önmaga fikciójává válik, és a fiktív név megadásával a létrehozott szerepet játssza.

E fejezet négy fórumtémában megjelenő neveket elemez (egészség, globális felmelegedés, Quebec tartomány és a Nintendo játékok). A szerző a neveket saját intuíciója alapján kategorizálta, néhol talán megkérdőjelezhetően. Például a Nintendo fórumon megjelenő neveknel a *sasuke-thug* név az Ázsia/Japán kategóriába került (113), míg a *Naruto-question* név a kriptonimák csoportjába (115), pedig mind Sasuke, mind Naruto egy japán anime karakterei, melyből ráadásul Nintendo játék is készült, vagyis e felhasználónevek a karakterek kategóriájába is beleillettek volna. Ugyanígy a *Maskass solitaire* és a *Maskash* felhasználónevek is a kriptonimák csoportjába kerültek (114–115), holott Maskass az egyik legnépszerűbb Nintendo játék, a Mario világának egy karaktere. Az efféle kategorizáció a fórumtémák igen alapos ismerete alapján lehet csak megbízhatóan elvégezhető. Fontos megjegyezni, hogy a kutatásban szereplő felhasználónevek mögötti internethasználók személyazonossága ismeretlen maradt, így természetesen nehéz feladat megfelelő következtetéseket levonni a valódi és a virtuális identitás összefüggéseiről.

A könyv végén a konklúzió, a bibliográfia és a tárgymutató található.

3. A könyv könnyen olvasható, és azok számára is érthető, akik kevésbé jártasak e területen. A szerző sokszor használ közismert példákat (pl. a Biblia, az Iliász és az Odüsszeia anyagából), a kevésbé ismerteket pedig alapos magyarázattal egészíti ki. Emellett számos ábrát, táblázatot közöl, amelyek részben összefoglaló jellegűek, részben a megértést segítik.

A kötet igen aktuális témakörrel foglalkozik, amely még további alapos nyelvészeti tanulmányokra érdemes. A virtuális identitás létrehozása során zajló folyamatok több vonatkozásukban ismeretlenek még a kutatók előtt, így osztályozásuk sem könnyű feladat. A kötet mindenestre további vizsgálatokra is ösztönzi az olvasót.

SZARVAS ANGÉLA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0461-1525>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

TÓTH VALÉRIA, Személynévi helynévadás az ómagyar korban

A Magyar Névtár Kiadványai 41. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017.

203 lap

1. Az itt ismertetett kötet a szerző Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban című monográfiájának közvetlen folytatása.¹ Azt mutatja be, hogyan terjednek ki

---

¹ Ismertetését l. a Névtani Értesítő előző, 2017. évi számában (39: 212–218).

a személynevek rendszerösszefüggései a helynévrendszerre is, tehát a helyneveknek azokkal a típusaival foglalkozik, amelyek személynévi lexémát tartalmaznak.

A szerző a személynévi alapú helynévadás kérdéseit is funkcionális elméleti keretben taglalja. A személynevek helynevekbeli szerepét a névstruktúrákra épülő keretben vizsgálja fel, és a funkcionális szemlélet révén törekszik a helynévadást újabb megvilágításba helyezni. Elsősorban azt kívánja tisztázni, hogyan oldhatók fel a korábbi kutatások belső ellentmondásai, illetve melyek azok a tisztán nyelvi természetű kérdések, amelyek e helynévtípust jellemzik.

A személynevek és a helynevek rendszerkapcsolatai kétirányúak lehetnek annak megfelelően, hogy mindkét tulajdonnévi kategória elemei jelentős mértékben vesznek részt a másik név egyedeinek létrehozásában: helynevekkel a sajátosságjelölő és a nexusjelölő személynevek között lehet találkozni főleg, a személynevek pedig a birtoklásra utaló helynevek kategóriájában játszanak meghatározó szerepet. A még tisztázatlan kérdésekhez a szerző új nézőponttal kíván hozzájárulni, éspedig azzal, hogy a helynevekhez alapul szolgáló személyneveknek az eddigieknél jóval nagyobb figyelmet szentel.

A szerző forrásai (10) kellően gazdag alapot biztosítanak az ómagyar kori helynévadás főbb tendenciáinak feltárásához. A minden névszerkezeti típusra kiterjedő tárgyalást az is indokolja, hogy az egyes névstruktúrák között meglehetősen gyakori volt az átjárás az ómagyar korban is. A patrocíniumi helyneveket azonban a szerző kizárja vizsgálati köréből.

2. A személynevek helynévalkotó szerepe minden nyelvben jelentős. A személynévi helynévstruktúrák esetében alapvetően kétféle névszerkezettel lehet számolni: földrajzi köznévi vagy helynévi lexémával összetett, illetőleg képzett névstruktúrával.

A személynévi helynévadás névelméleti kérdései közül a szerző szerint a névadási folyamat körülményeiből, indítékaiból szükséges kiindulni. A személynévi helynévadás nagy többségében az a névadói szándék áll, mely egy közösség vagy személy birtokjogát hivatott az elnevezésben rögzíteni: a helymegnevezésekre az illető birtokos személynevet használták fel. Az oklevelek helynévi példái csak akkor állnak biztos talajon, ha ismeretes az adott helynévvel, annak személynévi szegmensével megegyező személynévi adat. A szerző számos ómagyar kori példát idéz erre.

A helynévadásban szereplő személyneveket pragmatikai-kognitív szempontú megnevezés szerint veszi sorra a szerző (bővebben kifejtve l. az előző kötetben). A személynévre épülő helynévadás egyik fontos komponensét az adott hellyel főképpen birtokos viszonyban levő személy egyidejűleg használatos személynévi közti választás jelenti: a szerző megállapítása szerint a nagyobb szociális érvényességűek voltak alkalmasabbak a helynévi szerep betöltésére.

A személynévi helynevek személynévi összetevőjeként főleg két személynévfajta fordult elő: a teljes névállomány kétharmadában referáló funkciójú személynév, egyharmadában sajátosságjelölő név jelenik meg. A sajátosságjelölő és a referáló nevekből alakult helynevek történetében jelentős előretörés látszik a 12. század második felében, de nem egyforma mértékben: a sajátosságjelölő személynévből alakultak a korai ómagyar kor teljes időszakában egyenletes növekedést mutatnak, a referáló személynévből alakultak viszont erőteljesen előretörnek a 12. és a 13. század második fele közötti időszakban.

A referáló személynéveket tartalmazó helynevek személynévi összetevőinek eredetbeli rétegeit kördiagramon szemlélteti a szerző. Fontos módszertani elvnek minősíti a

személynévi névbokrok együttes kezelését. Gyakorisági görbén mutatja be a referáló személynevekből alakult helynevek kronológiai jellemzőit az alapul szolgáló személynevek eredete alapján. A gyakorisági görbék a 12. század második felétől eltérő irányokba visznek. A szerző településnévi példákat sorol fel a török, német, szláv eredetű referáló rétegből alakult helynevekre. Külön kronológiai görbét szentel a referáló személynevekkel alakult helyneveknek a birtokosok körében a 13–14. században. A birtokosok körében az egyházi nevek kiugró dominanciája jellemző. A helynevekben a referáló személynevek két típusa volt meghatározó jelentőségű: a latin személynévből származó helynevek mellett a 13–14. század fordulójáig a szláv eredetű referáló nevek is aktív szerepet játszottak a helynévalkotásban. A 14. század első felétől az utóbbi réteg személynevei is csökkenő mértékben szerepelnek a helynevek elemeiként. A személyneveken megfigyelhető változási tendenciák a személynévi eredetű helynevekben is szükségszerűen jelentkeznek, bár némi időbeli késéssel.

A személynévi helynévadás háromféle struktúrában jelentkezik e helynevekben: 1. a morfológiailag teljesen jelöletlen, formáns nélküli névforma; 2. a morfológiailag jelölt névszerkezetek: a) helynévképzés, b) az összetett személynévi lexémát tartalmazó helynévszerkezetek.

A személynévgyakoriság és a helynévadás összefüggéseiről szóló alfejezetben a szerző kiemeli, hogy a személynévi lexéma jó ideig nemigen állt a vizsgálatok homlokterében. Arra is igyekszik a szerző rámutatni, hogyan függ össze a személynévi helynevekről való tudásunk magukról a személynevekről való ismereteinkkel. Ezt egy esettanulmányon mutatja be: a *Péter* személynév teljes körű Árpád-kori névéletrajzán. Ennek eredménye: minél gyakrabban használatos egy személynév, annál nagyobb eséllyel jelentkezik a különböző helynévszerkezetekben. A személynév gyakorisága és a helynév strukturális jellemzői között is található kapcsolat. A szerző következtetése szerint a gyakori személynevek kevésbé alkalmasak arra, hogy önmagukban állva helynévi szerepet töltsenek be; egy-egy személynév gyakorisága tehát a vele alkotott helynév felépítését is meghatározza.

3. A következő fejezet témája a történeti helynév-tipológia és a személynévi helynévadás. A szerző szerint a történeti helynév-tipológia történeti háttere nincs kellően végiggondolva. Korábban a névtípusokhoz kronológiai értéket rendeltek. Ezek alapján akkor is meghatározónak tekintettek egy helynevet, ha arra régi adatok nem voltak. A szerző szerint ugyanakkor abszolút kronológiájukat nem, csak egymáshoz viszonyított relatív kronológiájukat lehet meghatározni. A változások produktivitása vagy megszűnése évtizednyi pontossággal aligha adható meg, inkább elhúzódó folyamatokként jelentkeznek. Az tehát, hogy bizonyos időszakban valamilyen típusú névformák egyáltalán nem vagy kisebb számban jelentkeznek, nem az adott névalkotási mód improduktivitásával magyarázható, hanem azzal, hogy a potenciális nevek gyakran nyelven kívüli okok miatt nem realizálódtak.

A névtipológia korábbi fő elméleti gyengeségével szemben a helyes módszertani eljárás a szerző véleménye szerint csakis olyan lehet, amely a névtípusokat mint nyelvi jeleket írja le. Az egyes neveket nem önmagukban kell vizsgálni, hanem annak a tulajdonnév-rendszernek az elemeiként, amelynek szemantikai, morfológiai, hangtani jegyeit magukon viselik. A neveknek ezt a kettős, nyelvi és névrendszerbeli meghatározottságát szem előtt tartva alkotható meg egy olyan helynévtipológia, amely a névtípusokat kellő differenciáltsággal értékeli. Ezekhez az alapelvekhez igazodva kívánja bemutatni a szerző a személynévből alakult helyneveknek mint jellegzetes nyelvi típusnak a nyelvi sajátosságait.

3.1. Elsőként a formáns nélkül alakult személynévi helynevek kerülnek sorra. E névtípust a magyar helynévadás legősibb kategóriájának tartják, sajátosan magyar névalkotási eszköznek, amely a szomszédságunkban élő népeknél nincs meg, kivéve a törökség névadásában. Virágkora az Árpád-korra esik, utána átadja a helyét a személynévvvel összetett helynévtípusnak. A szerző szerint alapos revízió alá kell venni e dogmává szilárdult tézist. Felveti a kérdést, hogy különleges státusú elemeknek bizonyulnak-e a formáns nélküli személynévi helynevek. Megállapítja, hogy szemantikai szempontból nem, hiszen a hely és személy viszonyát kifejező névformák minden időben a helynévadás központi elemei közé tartoztak: a föld birtoklását igyekeztek valamilyen formában rögzíteni. Nyelvi megformáltságukat, szerkezeti felépítésüket tekintve sem különlegesek, mert kifejezőeszközük, a metonímia a magyar helynévadásban tipikus és gyakran használatos eszköz. Az Árpád-kori szórványokban két domináns helynévstruktúra jelentkezik: a műveltségi nevek között (telepítések, birtokok nevei) a puszta személynévi egyrészes névformák kiugróan magas arányúak; a természeti nevek körében viszont jóval gyakoribbak a földrajzi köznévi utótaggal álló kétrészes szerkezetek.

A formáns nélküli személynévi helynévtípus a honfoglalás előtt, az ősmagyar korban alakult ki. E névtípus alapvető vonása, hogy nem jelölt kiterjedtebb területet, hanem csak szűkebb szálláshelyet, főként települést. E helynevek első előfordulásait ábrázoló görbe szerint a 12. század második fele és a 13–14. század fordulója között e névtípus gyakorisága jelentékenyen megugrott, viszont leszálló íve jellemzi a 14. század első felét. Ezzel szemben a kétrészes földrajzi köznévi utótaggal alakult névszerkezet egyenletesen növekvő íve a 13. század második felétől töretlen marad.

A következőkben a szerző azt foglalja össze, milyen álláspontokat vallottak a nyelvész és történész szakemberek ebben a kérdésben. Két egymással szemben álló felfogás volt: KNEZSA, BÁRCZI szerint a puszta személynévi helynévadás a 13. századig volt eleven, SZABÓ T. ATTILA szerint e névadás napjainkig is jelen van a névrendszerben. A TÓTH VALÉRIA által felvázolt relatív kronológiai kép ez utóbbit igazolja: a magyar helynévrendszer minden korszakában lehet számolni a formáns nélküli helynévadással. A metonimikus helynévadás a képzés és az összetétel mellett a helynévalkotásnak a legfontosabb módja, mely a legrégebből adatható helyneveink körében, ezért aligha van okunk azt feltételezni, hogy csak egy bizonyos időszakban funkcionált volna. E névtípust a korábbi kutatók a nomadizáló életformával hozták kapcsolatba. A szerző azonban rámutat ennek ellentmondásos voltára, hiszen a névtípus legintenzívebb szakasza az Árpád-kor második felére, a magyar települések létrejöttének legdinamikusabb időszakára esik. A névtípus ősi voltához persze nem fér kétség, csak arról van szó, hogy ennek az adatai feltűntek a korai nyelvemlékekben, a többi pedig nem. A szerző elfogadja, hogy a puszta személynévi helynevek óriási többsége magyar névadókra utal, népiségtörténeti következtetésekre a névtípus mégis csak korlátozottan használható fel, hiszen a névadási mód csak a név keletkezési korára vonatkozóan nyújthat információkat.

E névtípus kronológiai forrásértékét elsősorban településtörténeti kérdésekben lehet kiaknázni. Három jellemző példán mutatja be e módszer korábbi ellentmondásait. 1. A névadási mód önmagában nem lehet alkalmas arra, hogy a helynév és a jelölt hely keletkezésének korára rávilágítson. Bár az Árpád-korban jött létre tekintélyes hányaduk, KNEZSA ezt kizárólagosnak tekintve a későbbieket is visszavezette az Árpád-korra. 2. Nem képviselhető megalapozottan az a felfogás, miszerint az azonos alapot mutató összes helyneveket egyazon személy nevéhez lehet kapcsolni, hiszen az adott személynevet még számosan viselték a

különböző korokban. 3. Téves elképzelés az, hogy a személynévekkel alakilag megegyező helynevek mindig korban megelőző, sőt nagyon korai személyek nevét igazolják.

A formáns nélküli személynévi helynévadás kognitív-pragmatikai tényezői közül a szerző azokat emeli ki, amelyek a nevek keletkezési körülményeivel, a személy és a hely viszonyával, a helynevek funkcionális természetével a legközvetlenebbül érintkeznek. A személynév helynévvé válásának kognitív alapjait a névadó személynek és az elnevezett helynek valamilyen szorosabb kapcsolata szolgálhatja, többnyire birtokviszony, illetve az adott település alapítója, a telepítést végző személy neve vagy más jellegű kapcsolata is. A névadat szociológiai háttéréről ma is általános felfogás, hogy a nevek létrehozása a régi korokban népi, nyelvi jellegű kollektív tevékenység volt, nem tudatos, ösztönös nyelvi művelet eredménye. Újabban viszont azt emelik ki, hogy a birtokosok maguk is tevékenyen részt vettek birtokaik elnevezésében, illetve a 10–12. században a gyér népsűrűség és a települések zártsága miatt a névadó környezetnek kisebb lehetett a szerepe az elnevezésben. A tudatos névadásra jó példák a telepítő kenézek nevét viselő falvak.

A formáns nélküli személynévi helynévadás kognitív kérdései közül azt emeli ki a szerző, hogy milyen névszociológiai státusszal rendelkeztek az ómagyar korban e helynevek. Azon az állásponton van, hogy a magyar királyság korai századaiban a személynévi helynevek legfőbb inspiráló tényezője a birtoklás jogának a rögzítése lehetett, ez pedig leginkább a metonímia felhasználásával történt. Ennek háttérében a személynek és a helynek a kognitív tartományokban való szoros érintkezése állt.

A helynévfajták nem egyforma mértékben vannak jelen; a formáns nélküliek elsősorban a településnévadásban szerepelnek. A településnevek létrejöttének névszociológiai körülményei jelentősen eltérnek a természeti nevekétől: a tudatosság az előbbieken sokkal erőteljesebben jelenik meg. De újabban a víznevek köréből is kimutatták ezt a helynévtípust, melynek motivációja: az illető személy nevével megnevezett területen folyt keresztül a víz, vagy a személy halászfog birtokosa volt.

A szerző példákkal illusztrálja az egyes személynévfajták részvételét a formáns nélküli helynévadásban. A referáló funkciójú személynéveknek például valamennyi etimológiai rétege megtalálható a személynévi helynévadás példáiban, az egyházi latin eredetű személynévek aránya ugyanakkor a formánssal alakultak 55%, a formáns nélkülieknél 29%. Ez a különbség a személynévek gyakoriságával áll összefüggésben.

A formáns nélküli személynévi helynévadás megítélésének nehézségei közül a szerző kiemeli néhányat, amely az e típusba tartozó nevek státuszának eldöntését nehezíti. Ilyen, ha az oklevelek egy-egy hely megjelölésére a *terra* + személynév szerkezettel élnek, amely akár alkalmi alakulat is lehet. Gondot okoz annak eldöntése is, hogy a nép-, foglalkozás- és méltóságnevekből lett helynevek közszóra vagy személynévre mennek-e vissza.

3.2. A helynévképzővel alakult személynévi helynevek tárgyalását két tárgy köré csoportosítja a szerző: a) az egyes személynévfajták milyen módon vesznek részt a névalkotási folyamatban; b) a személynév- és a helynévképző elhatárolási nehézségei.

A vizsgált korpusz alapvetően sajátosságjelölő és referáló személynévi alapszóból képzett helyneveket tartalmaz. Ebben a szerepben elsősorban az *-i* és a *-d* képzők tűnnek fel nagyobb számban: az *-i* ugyanis a birtokjellel azonos eredetű, a *-d* pedig elsődlegesen kicsinyítő képző volt, így érthető, hogy helynévképző szerepük a személynévekhez kapcsolódik. Mindkét képzőmorfémával referáló személynévekből nagyobb számban jöttek létre helynevek, mint sajátosságjelölő személynévekből. A *-d* képzővel alakult személynévi

helyneveknek alig több mint fele származik referáló személynévekből, az *-i* képzővel alakultaknak ellenben 70%-a megy vissza ilyen személynévformájára.

A szerző megállapítja, hogy e névtípusban a latin eredetű személynévből származók dominálnak, míg korábban láttuk, hogy a személynévek önmagukban ritkábban alakulnak helynevekké nagy gyakoriságuk miatt. Az *-i* képző jellegzetesen a latin személynévből alakult helynevekben szerepel, a török eredetű személynévekkel kifejezetten ritkább.

A magyar helynévképzők eredetileg valamilyen más funkcióban voltak használatosak. Helynévképző szerepük kialakulása úgy történt, hogy mivel bizonyos morfémával, például személynévképzővel álló nyelvi elemek gyakran jelentkeztek helynevekben, képzőjükhöz másodlagosan hozzákapcsolódott a 'hely' jelentés, ezután eredeti funkciójuktól függetlenül is alkothattak helyneveket is. A személynévgyakorisági viszonyok fontos támpontul szolgálhatnak annak megítélésakor, hogy valamely képzős és képzőtlen alakban egyaránt élő személynévből melyik szolgálhatott a helynévstruktúra alapjául. Például ha egy *-d* képzős helynévi struktúra személynévi párhuzamának csak képző nélküli változatai adathatók, az jó eséllyel mutat helynévképzővel történő helynévalkotásra. A képzőt tartalmazó helynevek formánsának személynévképző vagy helynévképző szerepét ugyancsak nehéz megítélni, ha a *-j* képzős *Tokaj*, *Pokaj* morfológiai szerkezetét kutatjuk. A *-j*, *-aj*, *-ej* helynévképző státusza bizonyított, de emellett a szerző ráirányítja a figyelmet a *-j* végű helynevek többféle származási lehetőségére is.

A szerző olyan névpárokat is bemutat, amelyeknek csak egyik tagja helynévképzős, alapszava pedig személynévet tartalmaz. A névváltozatok között képzős és képzőtlen variánsok szerepelnek, pl. *Arnót* ~ *Arnóti*, *Álmos* ~ *Álmosd*, *Sáránd* ~ *Sáráng*.

3.3. Az utolsó típus, az összetétellel alakult személynévi helynevek két fő kategóriája: a) a földrajzi köznévi utótagúak, b) helynévi utótagúak. Az előbbi jellegzetesen elsődleges, az utóbbi másodlagos keletkezésű névstruktúra. A két típus több eltérést is mutat.

A természeti nevek körében az összetett névszerkezetek már a 11–12. században sem voltak ritkák, személynévi előtagúak is előfordultak köztük. A személynévi jelzőhöz kapcsolódó *-falva*, *-háza*, *-laka*, *ülése* stb. utótagú településnevek a 13–14. században terjedtek el a településrendszerben. Akkoriban ugyanis a helynévalkotási módok terén jelentős elmozdulás következett be, mely az összetétel szerepének erősödését eredményezte.

Az összetett személynévi helynévadás kognitív-pragmatikai tényezőinek hátterében meghúzódó névadási motivációk között a legtipikusabb a birtoklás kifejezése. A személynév kifejezhetette azt is, hogy az illető személy, család ott lakik, a háza a közelben van stb. A magyar nyelvterület bizonyos részein a 13–14. században megindult falutelepítések, a kenézek faluszerző és névadó tevékenysége kiemelkedő figyelmet érdemel, mivel ők a falvak örökös bírói tisztségének viselői lettek, és az új településeket magukról nevezték el.

A személynévvvel összetett helynevek névhasználati értékével kapcsolatosan három problémakörre tér ki a szerző: a) a kenéz falvak esetében az oklevélírói beavatkozás, b) az egyes névszerkezetek mögötti funkcionális elkülönülés, c) a latinra fordított névszerkezetek névhasználati értéke. Az oklevelek nem mindig a mindennapi névhasználatban élő névformákat rögzítették, hanem gyakran megszövegezőik egyéni alkotásait. A párhuzamosan használt névváltozatok azt jelzik, hogy a névadatok lejegyzője különböző névhasználati szintekhez tartozónak ítélte meg e névvariánsokat. A formáns nélküli és az utótaggal álló személynévi helynevek párhuzamosan használt változatokban egyidejűleg is élhettek egymás mellett, kronológiai különbség nem biztos, hogy volt közöttük.

A szerző kördiagramokon szemlélteti a személynév-fajták megoszlását a földrajzi köznévi utótagú és a formáns nélküli személynévi helynevekben. A sajátosságjelölő és a referáló személynév-fajta mindkét névstruktúrában uralja a helynevek személynévi részeit. A nexusjelölő személynévek is megközelítően azonos súllyal vannak jelen mindkettőben. Az összetett szerkezetben állók a metonimikus névadásból majdnem hiányoznak, az összetett névstruktúrákban viszont tízszeres megterheltségben mutatkoznak. Ez a személynévrendszer átalakulásával függ össze, azzal, hogy a személynévhasználatban általánossá válik a többrészes személynévforma.

A személynévi szerkezeteknek két típusa jelentkezik a földrajzi köznévvvel összetett helynevekben. Tipikusabb az, amelyben két személynév-fajta: egy sajátosságjelölő vagy nexusjelölő és egy referáló név kapcsolata alkotja az előtagot, pl. *Gazdagtívarfalva*. Ritkábban egy sajátosságjelölő vagy referáló személynév és egy foglalkozás- vagy tisztség-név kapcsolata áll az összetett helynév első névrészeként, pl. *Demeterispánlaka*.

A referáló személynévek fölénye az összetétellel való helynévkötésre jellemzőbb volt az ómagyar korban, mint a formáns nélküli névadásra. Míg a formáns nélküli személynévi helynevek esetében a referáló személynévek a 13. század második felétől egyöntetűen hanyatló ágba érkeztek, addig az összetett névstruktúrák referáló személynévi alapszavainak valamennyi eredetbeli csoportja növekvő részvételi arányt jelez. A latin eredetű (egyházi) személynévek a korai ómagyar korban csaknem kétszer olyan gyakran hoztak létre összetett helynévstruktúrát, mint formáns nélküli névformát. A jelentős eltérés mögött is a személynévgyakoriság és a helynévstruktúra szoros összefüggése áll.

Végül a helynévi utótagú személynévi helynevek következnek. Ezek kialakulásának hátterében két településtörténeti változás és névtörténeti folyamat áll: a) faluosztódásokkal bekövetkező névdifferenciálódás, pl. *Bocsárd* > *Eszebocsárd* és *Péterbocsárd*; b) az alapnevek egymástól függetlenül jöttek létre, s jelzővel való elkülönítésük más tényezők befolyására valósult meg, pl. *Bükkszentmárton*, *Óriszentmárton*. A névdifferenciálódással alakult településnévi struktúrák jelzői előtagjai között a birtokos névvel történő megkülönböztetés elsőbbségi helyet foglal el. A korai ómagyar korban az ilyen névstruktúrák nem képviseltek jelentős arányt az összetett személynévi helynevekben.

4. A személynévi lexemát tartalmazó helynevek a magyar helynévadás egyik legjellegzetesebb névtípusát alkotják. A nyelvek névrendszerében ez a névtípus általában jelen van, de a nyelvi megformáltságban megfigyelhetők nyelvspecifikus jelenségek is. A szerző a magyar helynévkutatás egyik fontos feladatának tartja, hogy a magyar helynévadás helyzetét európai viszonylatban is felmérje. A személynévi helynévadás feltárását azonban meg kell alapoznia a személynévek részletes és szempontgazdag bemutatásának, ezért a személy- és helynevek rendszerkapcsolatait feltáró testvérkötetekben a szerző az ómagyar kori személynévek leírásának tág teret szentelt. A két munkán végig húzódó funkcionális nézőpont olyan jegyeket is felszínre hozott, amelyekről a helynévkutatás mind ez idáig kevésbé tudott. A második kötetet is igen gazdag magyar és nemzetközi irodalomjegyzék dokumentálja, és e műben szereplő példák névmutatója egészíti ki.

B. GERGELY PIROSKA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8096-6416>

Miskolci Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

**DITRÓI ESZTER, Helynévrendszerek modellalapú vizsgálata
A helynévminták összevető analizise statisztikai megközelítésben**

A Magyar Névérték Kiadványai 40. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017.

170 lap

1. DITRÓI ESZTER kutatói tevékenysége, így az alábbiakban ismertetett kötet témája is a helynevekben jelentkező területi különbségeket érinti: azt a feltevést igyekeznek igazolni, hogy a helynévadásban – mintegy a nyelvjárások mintájára – úgynevezett névjárásokról, vagy legalábbis a mikrotoponímiai rendszerekben jelentkező területi differenciáltság okozta különbségekről is beszélhetünk.

2. A kötet három nagyobb egységből áll. A Bevezetés (7–8) után az Elméleti és módszertani alapvetés címet viselő nagyobb fejezet első részében (9–24) a szerző a helynevek rendszerszerűségének kérdéséről, illetve a névrendszerek modellalapú vizsgálatának aspektusairól ír a névelméleti szakirodalom alapján. Részletezi a névminták szerepét a helynévközlésben, ez ugyanis olyan tényezőként veendő figyelembe, amely a névadást, a névhasználatot és a nevek változását az egyedi nevek szintjén és a névrendszer egészét tekintve is alapvetően meghatározza. Ezek fényében mutatja be azután a jelenséghatárok és a névjárások értelmezhetőségének kérdését s az ezzel kapcsolatos, több problémát is felszínre hozó nézeteket. A szakirodalmi áttekintésből kitűnik, hogy a helynévkutatásban a nevek jellemzőinek leírásával párhuzamosan igen hamar megjelent a rendszerszerűség gondolata, illetve egy-egy névrendszer elméleti keretben, modellben való összefoglalásának az igénye. A helynevek rendszerjegyeire alapozva a szerző úgy vélekedik, hogy „a névrendszerben jelentkező területi differenciáltságra utaló nyelvi és nem nyelvi jegyeket leginkább talán a nyelvjárási szempontrendszerhez hasonlóan célszerű megközelítenünk” (19).

2.1. Az első fejezet második része a módszertani kérdésekkel foglalkozik (24–38). A szerző bemutatja azokat a helynévvizsgáló módszereket, amelyek a névrendszerek területi különbségeinek feltárásában a leginkább hasznosak. Kitér egyrészt a HOFFMANN ISTVÁN által kialakított általános helynévelemzési keretre, hiszen ennek a segítségével írhatók le a legpontosabban egy-egy település helynévrendszerének sajátosságai. A szerző szól másrészt e módszernek egy specifikus változatáról is, amely a vegyes etnikumú területek, települések érintkező helynévrendszereinek vizsgálatához nyújthat további hasznos fogódzót. Itt mutatja be azt a statisztikai eljárást is, amellyel az összevető névvizsgálatokat végezte. A helynévrendszerek összehasonlítására a BRAY–CURTIS-féle indexet alkalmazza. E módszer kidolgozója „az egyes jelenségek gyakoriságával dolgoznak, létrehozva ezáltal úgynevezett összehasonlítandó gyakorisági sorokat, majd a kapott értékeket egy általuk meghatározott indexszel összevetve kialakítanak egy hasonlósági mátrixot, melyben a megállapított hasonlósági fok 0–1-ig tartó értékeket vehet fel. Minél kisebb a hasonlóság, a kapott számérték annál inkább közelít a nullához; az egyes érték felé közeledve pedig a két jelenség egyre nagyobb mértékű hasonlóságokat mutat” (37). A hasonlósági mátrix alapú összehasonlító módszert a magyar nyelvjárási adattárakra VARGHA

FRUZSINA SÁRA alkalmazza dialektometriai vizsgálatai során, melynek eredményeiről a 2017-ben megjelent könyvében (*A nyelvi hasonlóság földrajzi mintázatai. Magyar nyelvjárások dialektometriai elemzése. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2017*) olvashatunk.

2.2. A második fejezet a helynévrendszerek területi differenciáltságát meghatározó tényezőkkel foglalkozik (39–128). Ebben elsőként a földrajzi környezet nyelvi elkülönülést vagy egységesülést előmozdító szerepét vizsgálja a szerző három jól elkülöníthető régió három-három településének helynévadási szokásain keresztül (39–79). A felcsiki, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Fehérgyarmati és a Veszprémi járás kilenc településének közel 2400 helynévi adatát áttekintve többek között megállapítja, hogy „ahol a viszonyjelölésre a névutós szerkezetet szinte egyáltalán nem használja a névadás, ott leginkább a birtokos személyjeles *alja, eleje*, valamint az *alsó, felső* mellékneves struktúra használatos ilyen szerepben” (77). Ez a megoszlás kitűnően szemlélteti azt a jelenséget, hogy ugyanazon funkció kifejezésére egyes területeken olykor más-más szerkezeti megoldások jelentkeznek.

A névrendszerek területi különbségeit alakító tényezők között második megközelítésben a migráció helynévrendszerekre gyakorolt hatását elemzi DITRÓI ESZTER (79–107). Az előfeltevése e tényező kapcsán az volt, hogy a migráció következtében, mintegy a nyelv- és névhasználó közösségekkel együtt a helynévadási minták is „vándorolhatnak”. E kérdéskör tanulmányozásakor három olyan Tolna megyei település (Izmeny, Kakasd és Bonyhád) névanyagával dolgozott, ahová a határrendezéseket követően székelyeket telepítettek le. E települések „tolnai” és „tolnai székely” névanyagának összevetésével arra igyekszik rávilágítani, hogy e két-két névrendszer mintái miképpen hathatnak egymásra. A szerző leszögezi, hogy „a migráció jelensége, azaz a betelepült és az ott élő lakosság névmintája kétségtelenül hat egymásra, településenként azonban eltérő mértékben. A névjárások vizsgálata kapcsán a migráció névrendszerekre gyakorolt hatásának a fontossága abban nyilvánul meg, hogy ez a körülmény adhat magyarázatot az egymás melletti települések névmintáinak nagyobb különbségeire, vagy a kisebb, pár települést érintő területen jelentkező eltérésekre is” (107).

A helynévrendszerek differenciáltságát okozhatja az idegen nyelvi környezet bizonyos mértékű jelenléte is: a különböző nyelvek helynévadási mintái ugyanis befolyással lehetnek egymásra. Efféle relációk, interferenciajelenségek bemutatására vállalkozik a könyv írója abban az alfejezetben, amelynek középpontjában a Vas megyei Vendvidék magyar–német–szlovén helynévanyagán keresztül az egyes etnikumokhoz tartozó névrendszerek és azok különbségei, hasonlóságai állnak (107–128). Az alfejezet legfőbb tanulságai a szerző megállapítása szerint arra utalnak, hogy „a Vendvidéken viszonylag kismértékű a különböző nyelvű helynévrendszerek egymásra gyakorolt hatása, de megragadhatók efféle interferenciajelenségek. Az átvételek többnyire a lexikális szintet gazdagítják” (127).

2.3. A konkrét esettanulmányokat követően a harmadik, a kötetet lezáró fejezetben a módszertani részben ismertetett matematikai statisztikai modell segítségével arra tesz kísérletet a szerző, hogy egy kisebb térség viszonylatában megpróbálja körülhatárolni konkrét névjárási területeket (129–149). Az összehasonlító analízis eredményeként Vas megye helynévrendszereire építve rajzolja meg a megye kitapintható névjárási

régióit. Megállapítása szerint „a kijelölt névjárási területek sok hasonlóságot mutatnak a nyelvjárási területek térbeli elhelyezkedésével. Ez a viszonylagos egyezés minden bizonnyal abból fakad, hogy a helynévrendszereket is nyelvi jelek összességeként ragadhatjuk meg, s ebből adódóan a területi differenciáltság bizonyos mértékig és bizonyos vonatkozásban hasonló mintázattal jelentkezik a helynevek összevető vizsgálatakor is” (149).

3. DITRÓI ESZTER munkája alapos, tanulságos és hasznos helynévtani, helynévelméleti és kutatásmódszertani írás. Eredményeit jól felhasználhatják a helynevek feldolgozásával foglalkozó kutatók. Reméljük, hogy a munka folytatásával a teljes magyar helynévkincs feldolgozása után térképre vetítve láthatjuk majd az egyes jelenségek izoglosszáit, és megrajzolhatjuk általuk a magyar névjárások határait.

PRESINSZKY KÁROLY

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3097-911X>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

KOCÁN BÉLA, Helynévtörténeti vizsgálatok a régi Ugocsa megyében

A Magyar Névértéktár Kiadványai 43. [45!] Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017. 249 lap

1. A történeti névkutatás utóbbi évtizedeiben több olyan munka is napvilágot látott, mely egy-egy kisebb terület korai helynévkincsének elemző feldolgozására vállalkozott. A településnevek sajátosságait vizsgálta BÉNYEI ÁGNES és PETHŐ GERGELY Győr (1998), PÓCZOS RITA Borsod és Bodrog (2001), illetve RÁCZ ANITA Bihar vármegye (2005) esetében. TÓTH VALÉRIA Abaúj és Bars vármegye teljes Árpád-kori helynévanyagának rendszerű feldolgozását végezte el (2001). E munka folytatásának tekinthető KOCÁN BÉLA monográfiája, mely a történelmi Magyarország egyik legkisebb vármegyéjének, Ugocsa megyének ó- és középmagyar kori helynévanyagát vonja vizsgálat alá. A monográfia alapjául szolgáló névanyagból készült történeti-etimológiai szótár megjelenése a közeljövőben várható. Az egyes vármegyék névrendszerének feldolgozása, így KOCÁN BÉLA munkája is hozzájárul a Kárpát-medence történeti névanyagának átfogó vizsgálatához.

2. A megye névkorpuszának elemzése révén a szerző az általános elméleti, névrendszertani jellemzők felderítésén túl nagy hangsúlyt fektet annak bemutatására, hogy a helynevek nyelvi arculata milyen etnikumok jelenlétére utal a vizsgált területen. A helynevek nyelvi rétegeinek feltárása előtt azonban az első fejezetben (13–19) a megyének a honfoglalás körüli időszakban jellemző természetföldrajzi képéről és a későbbi korokban bekövetkezett változásairól olvashatunk. KOCÁN BÉLA a rendelkezésre álló forrásanyagokat összegezve megállapítja, hogy a táj földrajzi arculatát alapvetően a vízfolyások alakították, ami a települések létrejötte és elhelyezkedése szempontjából lényeges körülmény. Itt olvashatunk a vármegye kialakulásának körülményeiről is, melyet a szerző két jeles történész, SZABÓ ISTVÁN és KRISTÓ GYULA munkáira alapozva foglal össze.

3. A megye természetföldrajzi állapotának és létrejöttének áttekintése után a második fejezetben (21–39) kerül sor a népességi viszonyok bemutatására a honfoglalást megelőző időktől a középmagyar kor végéig. A szerző nagy alaposággal összegzi a különböző tudományoknak (régészet, történettudomány, nyelvészet) a terület etnikai múltjával kapcsolatos eddigi eredményeit, ugyanakkor sok esetben tudományos megalapozottságuk hiányára is felhívja a figyelmet. A vármegye népességtörténeti viszonyait két korszakra bontva tárgyalja: előbb a honfoglalást megelőző időszak, majd az ó- és középmagyar kor etnikai helyzetét mutatja be. Az előbbi esetében az írott források híján elsősorban a régészeti kutatások eredményeire támaszkodik, ugyanakkor figyelmeztet a tárgyi leletek alapján levont következtetések megkérdőjelezhető voltára. Már a fejezet elején megjegyzi, hogy „az Ugocsa területére vonatkozó régészeti irodalom meglehetősen gyér, és ezek zöme is a szovjet ideológiát tükröző tudománynépszerűsítő írás” (21). A régészeti leletek alapján megemlíti a trák, kelta, dák és germán népcsoportok honfoglalás előtti jelenlétét, és részletesebben taglalja a korai szláv réteg Ugocsát érintő kérdéseit. Az archeológusok kísérletet tettek a honfoglalás előtti szláv népesség megjelenési idejének, illetve a népcsoport pontos etnikai hovatartozásának meghatározására is, azonban KOCÁN BÉLA rámutat, hogy többnyire egymásnak ellentmondó, bizonytalan következtetésekkel számolhatunk.

A szerző a honfoglalást követő időszak etnikai viszonyait is rendkívül sokrétű forrásanyagra támaszkodva mutatja be. Felmerül a korai szláv népesség kontinuitásának lehetősége is, melyet SZABÓ ISTVÁN a helynevek etimológiájára alapozva fogalmazott meg, MELICH JÁNOS és KNIEZSA ISTVÁN pedig a *Long* helynév elemzéséből kiindulva következtettek a korai szláv etnikum jelenlétére Ugocsában. A szláv népesség másik csoportjának, a ruszinoknak a megjelenésével kapcsolatosan a szerző ismét SZABÓ ISTVÁN nézeteit emeli ki, aki a ruszinság eredetét és terjeszkedési irányát a 16. századi tizedjegyzékekben szereplő személynevek alapján rekonstruálta. KOCÁN BÉLA azonban felhívja a figyelmet a legújabb névtani kutatások azon álláspontjára is, hogy a személynevek nyelvi-etnikai forrásértéke erősen megkérdőjelezhető. SZABÓ a magyarság birtoktesteit elsősorban a síkvidéki területekre lokalizálta, ugyanakkor az ugoicsai hegyvidékek magyarlakta vidékeit is bemutatta. A fejezet taglalja továbbá a török, szász és román etnikumok Ugocsában való jelenlétének kérdéseit is.

4. A népességtörténeti áttekintés szerves folytatásaként kerül sor a harmadik fejezetben a vármegye helyneveinek nyelvi rétegek szerinti elemzésére (41–187). A szerző indoklása szerint e megközelítés révén a „település- és népességtörténeti problémakörnek a közvetlen folytatását adhatjuk meg, illetve kiegészítését, adott esetben pontosítását végezhetjük el a helynevek nyelvészeti-névtani vizsgálatával” (42). A szerző ennek megfelelően külön alfejezetekben tárgyalja az óeurópai, szláv, magyar, német és román névréteg elemzésének tanulságait. Az egyes névrétegeken belül a névállomány bemutatását három objektumfajta bontva végzi el: a folyóvíznevek, településnevek és mikrotoponimák funkcionális-szemantikai és keletkezéstörténeti kategóriáit vázolja fel. Az elemzés alapját HOFFMANN ISTVÁN névelemzési modellje adja (1993), mely lehetővé teszi a különböző rétegekre jellemző névrendszertani sajátosságok feltárását és egymással való összevetését is. A névállomány helynévfajta szerinti leírásával kapcsolatban a szerző kiemeli, hogy etnikai következtetések levonására a különböző helynévfajta eltérő mértékben nyújtanak lehetőséget, így elkülönített elemzésük mindenképpen indokolt.

A helynevek nyelvi rétegek szerinti megoszlását összegző táblázatból (182) a magyar helynévréteg döntő számbeli fölénye rajzolódik ki: az ide tartozó 1775 név a korpusz 92,3%-át teszi ki. Ehhez képest a szláv névréteg 4%-os aránya (77 név) igencsak kis szeletét jelenti, a helynevek további nyelvi rétegei pedig ennél is jóval kisebb részét adják az egész névállománynak.

KOCÁN BÉLA Ugocsa megye helynévkincsének nyelvi rétegek szerinti elemzését a korpusz legvékonyabb rétegével, az óeurópai névréteg tárgyalásával indítja: a vizsgált területen egyedül a *Tisza* víznév sorolható be ebbe a csoportba.

5. A szláv, illetve a magyar névréteg sajátosságait taglaló fejezetekben (44–66, 67–162) mindhárom helynévfajtára vonatkozóan sor kerül a nevek funkcionális-szemantikai és keletkezéstörténeti szempontú elemzésére is. A kapott eredmények áttekinthetőségét nagyban segíti a táblázatos összegzés. A szerző részletesen bemutatja az egyes névfajtákra jellemző különféle névstruktúrákat, valamint azokat a nyelvi szabályokat, melyek révén a nevek létrejöttek, elemezve a domináns és a kevésbé gyakori névtípusokat is.

A szláv helynévréteg áttekintése kapcsán a szerző kitér a nevek etnikai forrásértékére is. Megállapítja, hogy a szláv helynévrétegeknek csak kisebb része utal szláv névhasználókra, a nevek többsége ugyanis – a lejegyzéskori állapotukban – a nyelvi jegyei alapján magyar nyelvhasználó közösséget feltételez. Ugyanakkor felhívja a figyelmet a két etnikum intenzív kapcsolatára, melyet a szláv helyneveknek a magyarba való bőséges beáramlása igazol.

A szerző mindkét névréteg esetében tárgyalja a nevek kronológiai és területi jellemzőit is. Az egyes névszerkezeti típusok névfajták szerinti kronológiai megoszlását táblázatban összegzi, s a források fennmaradásának esetlegességére is felhívja a figyelmet. A szláv, illetve magyar eredetű helynevek térképi ábrázolása jól kirajzolja az etnikumok elhelyezkedésének gócpontjait. A magyar eredetű mikrotoponimák földrajzi helyzetének és időbeli megjelenésének áttekintését nagyban megkönnyíti, hogy a szerző ezt a nagy elemszámú névcsoportot századonkénti bontásban vetíti térképre. Mindez lehetőséget nyújt arra is, hogy a nevek térbeli jellemzőinek elmozdulásait a legkorábbi időszaktól kezdve megfigyeljük.

Az Ugocsa névrétegeit tárgyaló fejezet a német, a román és a bizonytalan eredetű helyneveket is számba veszi (162–181). Német eredetű helynevet a vizsgált névkorpusz ugyan nem tartalmaz, de a németek egykori jelenlétét mutatják a magyar névadás által létrehozott, *szász* lexémát tartalmazó helynevek. A szerző névfajták szerint csoportosítva tárgyalja az ide sorolt helyneveket is, illetve számba veszi a kutatók által – jó eséllyel tévesen – németből eredeztetett neveket. A románok Ugocsában való jelenlétének nyomai a magyar etnikum névadása mellett néhány, vélhetően román eredetű helynév révén is kimutathatók, így a szerző mindkét névadási móddal létrejött nevek körét áttekinti.

6. A könyv utolsó fejezete (189–227) egy kevésbé kutatott témát érint: a helynévrendszer belső összefüggéseit. A helyneveknek az újabb nevek létrehozásában betöltött szerepét a kutatók korábban főleg egy-egy névfajta kapcsán említették. KOCÁN BÉLA a szakirodalom áttekintésekor számba veszi az egyes névfajták névalkotó szerepével foglalkozó, illetve a téma általánosabb érvényű megközelítését adó munkákat. Kitér a szakirodalom terminushasználatára is, majd egységes fogalmi keret kialakítására tesz kísérletet. *Névbokrosodás*-nak nevezi azt a folyamatot, „amelynek során a meglévő helynevek újbóli felhasználásával jönnek létre a rendszer újabb elemei” (201). A folyamat két alapvető terminusának az *alpnév* és a *másodlagos név* fogalmát tekinti, hangsúlyozva, hogy ezek

egymást kölcsönösen feltételező viszonyfogalmak. Egyes névbokrok esetében a rendszerkapcsolatok leírásával a források alapján nem adatolható nevek egykori létére is következtethetünk. Ezek a *kikövetkeztetett* vagy *feltételezett* nevek. A kikövetkeztetés módszerét az ugcsojai névrendszeren mutatja be a szerző, utalva az eljárás bizonytalan pontjaira is.

A névelméleti alapvetést követően a megye helynévanyagát a szerző abból a szempontból vizsgálja, hogy a helynevek más helynevekben való felhasználása hogyan határozza meg a névrendszert. Az ó- és középmagyar kor névanyagát külön-külön vizsgálja, nagy hangsúlyt fektetve a két korszak sajátosságainak összevetésére is. A névbokrosodásban a különböző névfajták eltérő módon vehetnek részt, ezért a szerző az alap- és másodlagos nevek összefüggéseit helynévfajták szerint tárgyalja, a változásokra is rávilágítva. Az alapnevek körében a víznevek csoportja kiemelkedő jelentőségű, szerepe azonban idővel csökken: a középmagyar korban a másodlagos nevek létrehozásában már a mikrotoponimák dominálnak.

A szerző a másodlagos nevek keletkezéstörténeti vizsgálatát is elvégzi. Megállapítása szerint ezek háromféle módon jöhetnek létre: szintagmatikus szerkesztéssel, jelentésbeli névalkotással és képzéssel. A szintagmatikus szerkesztés a vizsgált időszakban messze a legtermékenyebb névalkotási módnak bizonyult. Szerepe a középmagyar korban egyre jelentősebbé vált, míg más névalkotási módok jelentősen visszaszorultak. Ezt a szerző általános nyelvfejlődési tendenciákkal magyarázza.

7. KOCÁN BÉLA monográfiájának egyik fő érdeme, hogy a történeti helynévanyag nyelvészeti-névtani elemzése révén az eddigieknél jóval hitelesebb fogódzót nyújt a vármegye népességtörténeti viszonyainak megismeréséhez, ugyanakkor az etnikai irányú vizsgálataival mellett a névrendszerre jellemző tendenciák leírására is nagy figyelmet fordít. Munkája értékét növeli, hogy vizsgálataiba a forrásokból közvetlenül adatolható névanyag mellett a kikövetkeztetett nevek rétegét is bevonta. Módszere mintául szolgálhat a további névtörténeti kutatásokhoz, a névrendszerek minél pontosabb feltáráshoz.

Hivatkozott irodalom

- BÉNYEI ÁGNES – PETHŐ GERGELY 1988. *Az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 2. KLTE, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése*. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61. KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen.
- PÓCZOS RITA 2001. *Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 5. DE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- RÁCZ ANITA 2005. *A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 9. DE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2001. *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban. (Abaúj és Bars vármegye)*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 6. DE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.

HANKUSZ ÉVA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4777-8584>

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

SEBESTYÉN ZSOLT, A Felső-Tisza-vidék folyóvíznevei

Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza, 2017. 438 lap

1. SEBESTYÉN ZSOLT itt ismertetett szótárával folytatta azt a tíz éve elkezdett munkát, melynek során szülőhelye tágabb környezetének, a történelmi Magyarország északkeleti régiójának a helyneveit dolgozza föl módszeresen, területenként és helynévtípusonként haladva. Kutatásai eredményeképpen 2008-ban jelent meg Kárpátalja kataszteri iratok alapján összeállított helynévtára, majd az egykori Bereg (2010), Máramaros (2012) és Ung (2014) megye településneveinek etimológiai szótára. A most megjelent könyv nem helységneveket, hanem vízneveket tartalmaz; a vizsgálat földrajzi kerete azonban hasonló, a Tisza vízgyűjtőjének Bereg, Máramaros, Ugocsa és Ung területére eső része.

A terület vízneveiről korábban nem készült történeti-etimológiai szótár, tehát SEBESTYÉN ZSOLT munkája mindenképpen hiánypótlónak tekinthető; van persze néhány olyan fel-dolgozás, amelyre támaszkodhatott. Ilyen például KNIEZSA ISTVÁNTÓL Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei (1942) vagy az újabbak közül az ungvári egyetem víznévgyűjtésének tanulságai (LIZANEC–HORVÁTH 1993), illetve KOCÁN BÉLA Ugocsa megyei vízneveket vizsgáló munkája (2009).

2. A könyv előszavában a szerző megjelöli helynévanyagának korpuszát, majd bemutatja a szócikkek felépítését. Ezt követi a szótárban leggyakrabban használt rövidítések jegyzéke és a gazdag forrás- és irodalomjegyzék. A további 420 oldalt a szócikkek teszik ki. Szemléletessé tehetné volna a szótárat egy térképmelléklet a Felső-Tisza vidékéről, illetve esetleg egy rövid leírás a terület vízrendszeréről.

A szótár közel 6100 mai és régi víznevet tartalmaz, de a szócikkek adattárában ennél több név bújjik meg, melyek külön szócikkben való kifejtést nem kaptak; ennek minden bizonnal terjedelmi okai is lehettek. A gyűjtés alapját elsősorban a térképi névanyag képezte: a szerző a Magyar Nemzeti Levéltár vízrajzi térképeitől kezdve a katonai térképeken át a modern, 20. századi térképekig áttekintette ezt a forrástípust. Az adattár jelentős részét alkotja továbbá a szerző fent említett, 2008-ban kiadott helynévtára, a Pesty-féle helynévgyűjtés, az oklevéltárak, valamint a hely- és névtörténeti monográfiák víznevei. A korpusz időbeli határai ennek megfelelően a középkortól napjainkig ívelnek, így a nevek alakulását, változatait végigkövethetjük az első írásos említésektől egészen a jelenig. Nyelvileg is igen sokszínű a névanyag, hiszen ennek a soknemzetiségű területnek a névkincse is több nyelvből táplálkozik: a magyaron kívül a románból, az ukránból, a szlovákból és a németből.

A címszóválasztás egy ilyen gazdag, tág időbeli határokkal bíró és soknyelvű anyag esetében nehéz feladat. A célkitűzés az volt, hogy a ma is élő neveknél az aktuális hivatalos (magyar, szlovák, román, ukrán) név legyen a címszó (ez a cirill betűs ukrán neveknél fonetikus átírással is együjtjárt, például az 1865-ös *Команский поток* címszója *Komanszkij-potok*), míg a régi vízneveknél a korabeli alak modernizált, a mai helyesírásnak és lexémáknak megfelelő változata (pl. 1390: *Aziopathak*, címszója: *Aszó-patak*). Másik szempontként SEBESTYÉN ZSOLT azt határozta meg, hogy a különböző forrásokban más-más alakban szereplő víznevek esetében az alaptagot jelöli ki címszóként (itt alaptagon

nem az alárendelő szintagma alaptagját értve, hanem – valószínűleg – a nem földrajzi köznévi tagot). Például a Latorca bal oldali ága *Ábránka*, *Ábránkai-víz*, *Ábránka-patak*, sőt *Nagy-Ábránka-patak* változatokban is szerepel a forrásokban, sőt ukrán névformákkal is találkozunk: *Абранка потокъ*, *рiчка Абранка*. Ezek címszava a szótárban a szerző döntése alapján: *Ábránka*, utaló címszóként pedig a névváltozatok közül megtaláljuk az *Ábránka-patak*, *Abranka-potok* neveket (a többbit viszont nem). Egy másik példa: a Borzsova bal oldali ága Felsőveresmartnál a *Szalva*, mely név első írásos adata 1295-ből való, ezután viszont folyamatos adatolással hol *Szalva vize*, hol *Szalva pataka*, *Szalva-patak* formákban tűnik föl a forrásokban (ezek közül a *Szalva pataka* szerepel utaló címszóként). Sok esetben valóban nehéz kérdés annak megítélése, hogy egy-egy földrajzi köznévrésze-e a névnek vagy sem, ám nem biztos, hogy ezt a kérdést valóban el is kell döntenie a szótár írójának. Ha a különböző struktúrájú nevek külön szócikkben is megjelentek volna, az jobban megmutathatta volna a nevek lexikális-morfológiai változatosságát, viszont a kötet terjedelmét jelentős mértékben megnövelte volna. Az utaló címszavak hálózataival azonban (ahol ez megvalósult) ez a probléma jól áthidalhatóvá vált, és a kereshetőséget is nagyban segíti.

A címszóállományt áttekintve igen érdekes kérdéseket vet föl a többnyelvűség problémája is. Vannak olyan nevek, melyek két- vagy többnyelvű névhasználatról tanúskodnak (pl. magyar–ukrán: l. *Lázi*), míg másokra csak az egyik nyelvből vannak adatok (pl. csak magyar, csak román); ez utóbbira a címszó formája is sok esetben egyértelműen utal (pl. a szlk. *Palocki-jarek*, a rom. *Valea Ilei*, az ukr. *Maliniscse-potok*, a m. *Malinovec-patak*). Kérdés, hogy a többnyelvű használatban lévő nevek esetében a címszó megadásánál mi lehet a vezérelv. Mivel az azonos denotátumra vonatkozó nevek egy szócikkben kaptak helyet, ezért olyan esetek is előfordulnak, hogy különböző lexémát tartalmazó (különböző nyelvű) víznevek kerülnek egy címszó alá: így például a *Bahenszkij* címszó alatt áll a *Mocsaras-patak* (az utaló címszó segítségével a két név közötti kapcsolat mindkét irányból felfedhető). A szótárt lapozgatva tehát tulajdonképpen azzal szembesül az olvasó, hogy valójában egy soknyelvű szótárral áll szemben.

A címszót a vízfolyás lokalizálása, majd a névadatok követik időrendben és a forrás feltüntetésével. A szócikket az etimológiai rész zárja. A névfejtéshez komoly szlavisztikai ismeretekre és a román nyelv ismeretére is szükség volt: a gazdag szakirodalomjegyzék tükrözi a szerzőnek elsősorban az ukrán és a román névtani irodalomban való jártasságát. A szerző a névfejtések során törekedett a legfrissebb szakirodalom feltárására és bemutatására is (pl. a *Palád* esetében nem elégedett meg a FNESz. magyarázatával, hanem annál újabb névfejtési ötletet is közöl). Ahogyan azt az előszóból is megtudhatjuk, a nevek nagy részénél semmilyen szakirodalmi előzménnyel nem lehetett számolni, így sok név etimológiai magyarázata első ízben ebben a szótárban olvasható (ilyen jó néhány, valószínűleg családnévre visszavezethető víznév, mint például a *Habula-patak*, *Lac-patak*). Ez ilyen nagy tömegű név esetében hatalmas kutatómunkát igényelt, és a további etimológiai kutatások számára igen nagy jelentőséggel, megtermékenyítő erővel bír.

3. SEBESTYÉN ZSOLT könyve tehát egy olyan többnyelvűnek tekinthető névszótár, mely a magyar névtani hagyományokat folytatva és azokat újabb eredményekkel, illetve sok saját névfejtéssel kiegészítve betekintést nyújt egy soknemzetiségű, soknyelvű vidék igen gazdag névkincsébe, egyúttal szervesen beleilleszkedik a szerző eddigi munkáinak a sorába, hozzájárulva a terület névanyagának egyre teljesebbé váló dokumentálásához.

Hivatkozott irodalom

- KNIEZSA ISTVÁN 1942. Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei. *Magyar Népryelv* 4: 196–232.
- KOCÁN BÉLA 2009. A folyóvíznevek típusai és változásai Ugocsa vármegye korai ó- és középmagyar kori névanyagában. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 4: 115–131.
- LIZANEC PÉTER – HORVÁTH KATALIN 1993. A Tisza kárpátaljai szakaszának vízneveiről. *Névtani Értesítő* 15: 221–224.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2008. *Kárpátalja településeinek történeti helynevei: a kataszteri térképek és birtokrészteli jegyzőkönyvek alapján*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2010. *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2012. *Máramaros megye helységneveinek etimológiai szótára*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT – ÚR LAJOS 2014. *Ung megye helységneveinek etimológiai szótára*. Аутор–Шаарк, Ungvár.

PELCZÉDER KATALIN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1132-349X>

Pannon Egyetem

Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar

Germanen, Mars und Schotter. Das Geheimnis des Namens Merseburg [Germánok, Mars és sóder. Merseburg nevének titka]

Szerkesztő: HARALD BICHLMEIER. Baar-Verlag, Hamburg, 2016. 148 lap + 3 térkép

1. Két eseménynek (II. Henrik császár és Vitéz Boleszláv lengyel király merseburgi találkozásának, illetve a merseburgi dóm felszentelésének) a közelmúltban ünnepelt ezredik évfordulója új lendületet adott a Merseburg város történetére és nevére vonatkozó kutatásoknak, amelyek sorába a szóban forgó kötet is illeszkedik. A három szerző – HARALD BICHLMEIER indogermanista (Halle/Jena), KARLHEINZ HENGST szlavista (Lipce/Chemnitz) és CHRISTIAN ZSCHIESCHANG történész (Lipce) – tanulmányaikban azt a célt tűzték maguk elé, hogy különböző szempontokból kiindulva kerüljenek közelebb a helynév eddig etimológiailag nem teljes biztonsággal értelmezett első tagjának megfejtéséhez.

2. Az első, A Merseburg helynév indogermán nyelvészeti megközelítése (9–40) című, HARALD BICHLMEIER tollából származó tanulmány a CHRISTIAN ZSCHIESCHANG által (ugyanabban a kötetben) összefoglalt eddigi lehetséges eredeztetési kísérletekhez kapcsolódik. Ezeket az alábbiakban röviden vázoljuk és tárgyaljuk:

1. ófn. *meri, mari*, ószász *meri*, germ. **mari* 'állóvíz, tó';
2. germ. **mairja-* 'határ, határterület', vö. angolsz. *mære*;
3. személynév, nyug. germ. **Meriso* vagy *Marso*;
4. törzsnév, a Rajna torkolatvidékén élt *Marsi* megjelölése;

5. idg. **mor* 'állóvíz'.

6. **Mersa* < germ. **mersō-* < idg. **merh₂-* 'szétnyom'.

BICHLMEIER elveti az 1. és 2. értelmezést, mert ebben az esetben olyan **-res* > **-rse* hangátvetést kellene feltételeznünk, amelyre nem találhatók párhuzamok. Nincs példa olyan összetett szóra sem, amelynek első tagjához genitívuszi *-s* járul úgy, hogy a második tag *-burg*. A 3. és 4. megoldás a szerző szerint elméletileg lehetséges, azonban aligha bizonyítható, amire több indokot is felsorol.

Az 5. ponttal kapcsolatban (20) utal ERNST EICHLER értelmezésére – az idg. **mor -s* szuffixummal bővítve: **Marisa* 'állóvíz' –, amely végső soron JÜRGEN UDOLPH interpretációjára vezethető vissza. Eszerint az összetétel első tagja leginkább a nyug. germ. **Marisa* < közgerm. **Mariso* alakkal (a germán nyelvréteghez tartozó *-s* szuffixumos szóképzéssel) azonosítható. BICHLMEIER kifogásolja, hogy UDOLPH a tanulmányában (1994) nem foglalkozik az *-s* szuffixum etimológiájával. Azt is megjegyzi, hogy Merseburg környékén nincs más hasonló, e típusba sorolható helynév.

Az ALBRECHT GREULE által javasolt, 6. számú értelmezés norvég kutatók (BJORVAND, NYMAN) etimológiáján alapszik, akik az etimont a víznevek közé sorolják (*Mors* folyónév, *Mjøsa* tónév; a megnevezés motivációja: 'kavicsos folyóágy'), amely végső soron az idg. **mer-/mar-* 'szétmorzsol, szétnyom' tőből származó ősgerm. **mers-/murs-* tőhangzóváltó alakra vezethető vissza. Az *-s-* ebben az értelmezésben nem szuffixum, hanem a szótó része, s ebből az következne, hogy néhány *Maars-* < *Mers(e)-* alakú holland helynév rokonságban állna a *Merseburg* névvel. Továbbá az *-i-* igen korai kiesését kellene előfeltételeznünk, amely azonban csak az ófelnémet kor korai szakaszában jelent meg szórványosan.

A 6. javaslat mélyreható, rendkívül alapos mérlegelése után (amelyben az indogermán nyelvészet terminológiáját és jelöléseit alkalmazó érvelés a nem beavatottak számára alig követhető) BICHLMEIER arra a következtetésre jut, hogy a nyelvészeti eredmények egyelőre egyértelműen a **mersō-* 'kavics/közúzalék' irányába mutatnak, amely ennek megfelelően áll a környékbeli és a merseburgi várhegyen található geológiai leletekkel is.

A tanulmány utolsó mondatában a szerző ismételtén rámutat az általa kifejtetek viszonylagosságára. Eszerint az, hogy a megoldás végleges-e, egyelőre nem mondható meg, és teljesen más utat is találhatunk a megoldásra.

3. KARLHEINZ HENGST a *Merseburg – 'kilátó'?* (41–84) című tanulmányában érvek egész sora alapján, BICHLMEIER fejtegetéseire utalva arra az eredményre jut, hogy megfontolandó és teljes biztonsággal nem is tagadható a feltételezés, miszerint valamely, az önálló nyelvek kialakulása előtti időben keletkezett hidronimával van dolgunk. HENGST a *Merse-* esetében valószínűnek tartja, hogy azt egy, a mai templomhegyen (Domberg) található helyet jelölő szóból származtathatjuk. Fontosak a régi forrásokban előforduló hangváltozásra vonatkozó fejtegetései: eszerint a **Marsi-* alak legkorábban a 6–7. századra rekonstruálható, az */i/* hatására bekövetkező */a/* > */e/* elsődleges umlaut a 8. század második felétől feltételezhető; a 10. században még léteztek ugyan */i/-t* tartalmazó alakok, de a források többségében redukált */e/* lépett az */i/* helyébe, míg helyenként */a/-ra* végződő alakok is előfordulnak.

4. CHRISTIAN ZSCHIESCHANG a *Merseburg jelentősége a kora- és virágzó középkorban* (85–120) című tanulmányában térképek segítségével is bemutatja a *Merseburg* környékén

található helynevek világát, amelyre a Saale folyótól nyugatra fekvő területen germán, később német és szláv helynevek jellemzőek. A tanulmány etimológiát vizsgáló fejezetében a szerző hat pontban foglalja össze a név eredeztetésére tett eddigi legfontosabb kísérleteket (lásd feljebb). A név virágzó középkori szerepét tárgyaló fejezet a különböző névadásokhoz kapcsolódó mítoszokról szól. Eszerint a kor olyan értelmezéseket részesített előnyben, amelyek növelték az adott hely presztízsét. Így a *Merseburg* helynevet *Marsburg*-ként, azaz 'Mars vára'-ként értelmezték (sőt a megnevezést Julius Caesarnak tulajdonították). A tanulmány a Merseburgra vonatkozó gazdag irodalomjegyzékkel zárul.

5. A *Merseburg* helynév említései Corvey-i Widukind és Merseburgi Thietmar szövegeiben (121–136) című kitekintésében BICHLMEIER az *-r*-t tartalmazó, illetve *-r*- nélküli, valamint a szinkópát, magánhangzó-kiesést felmutató névelőfordulások hangtani fejlődését vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy a 10. században az írott nyelvi *Merseburg* és *Mersburg* alakok mellett egy beszélt nyelvi *Mesburg* alak is létezhetett.

A kötet a rövidítések jegyzékével (137–138), a köznevek és tulajdonnevek mutatójával (139–147), valamint a szerzők jegyzékével (148) zárul.

6. A szerzők többször is utalnak arra, hogy a kutatás jelenlegi állását nem tekintik végérvényesnek, többek között azért sem, mert túl csekély összehasonlító anyag áll rendelkezésre, s így további vizsgálatokat tartanak szükségesnek. Ez utóbbiakra nem kellett sokáig várnunk, amint azt KIRSTIN CASEMIR és JÜRGEN UDOLPH recenziója mutatja (Zum Ortsnamen *Merseburg* [A *Merseburg* helynévről]. Namenkundliche Informationen 109–110: 108–146). A szóban forgó cikkel a szerzők a téma további tárgyalásához kívánnak hozzájárulni. Ennek eleget téve KIRSTIN CASEMIR és JÜRGEN UDOLPH az itt ismertetett műben olvasható értelmezési javaslatok kritikus értékelését végzi el, s ennek során lényeges pontokban más eredményre jut, amelyet a következőképpen lehet összefoglalni:

1. Az eddigiekben fontos cikkeket hagytak figyelmen kívül (pl. ALBRECHT GREULE egyik tanulmányát).

2. A *Merseburg* név első tagjának értelmezéséhez a szerzők sokkal több párhuzamos névalkotást vesznek figyelembe, mint amennyi az eddig közzétett tanulmányokban szerepel.

3. Az adatok összessége biztos fogódzkodókat kínál a név értelmezéséhez.

Az eddigi értelmezések rövid bemutatása során szintén a CHRISTIAN ZSCHIESCHANG által a fenti tanulmányban összefoglalt eddigi származtatási kísérletek szolgálnak kiindulópontként, amelyeket HARALD BICHLMEIER tekintett át. A szerzők kifejezetten egyetértenek mindazzal, amit KARLHEINZ HENGST az */i/* régi adatokban való megjelenésével kapcsolatban kifejtett. Ezt követően az adatok részletes áttekintése következik, amelynek során 33 példát sorakoztatnak fel az */i/* előfordulására, ugyanakkor az */e/-t* tartalmazó alakok vannak többségben, melyekből csak néhány válogatott példa bemutatására adódik lehetőség.

A figyelmen kívül hagyott tanulmányoknak szentelt részben a szerzők utalnak a GREULE egyik tanulmányában szereplő eredeztetésre, miszerint a germán **mar-i* többől Germánia egész területén képeztek helyneveket, melyekből a legtöbb Németország középnyugati részén és Németalföldön található. A szerzők **Mari-sa*, illetve **Marsa-* kezdetű neveket sorolnak fel, s köztük előfordul a *Merseburg* név is. UDOLPH egy 2004-es munkája pedig a helynevek képzésének formáját és funkcióját vizsgálta, többek között az *-ia-* és *-s-* derivátumokat, amelyeknek különös jelentőségük van a helynevek vonatkozásában.

A párhuzamos névalkotásokkal foglalkozó részben 30 (Németországban és a nyugati szomszédos országokban előforduló) nevet sorolnak fel a specifikus jelentéstani probléma részletes bemutatásával, majd rendszerezik is a helyneveket.

A gazdag forrásanyag kiértékelése a helynév alábbi értelmezését eredményezte: Az összetétel első tagja a germ. **Marsi* 'mocsaras, nedves hely [itt a Saale partján]' szóból származó **Marsi-* alakra vezethető vissza. Az *-i-* kapcsolóelem hatására következett be az umlaut, az *-s-* pedig nem szuffixum, hanem a képzőmorféma része. A hangváltozás eredménye a *Merse-* alak, amelyből a *-burg* későbbi hozzáadásával jött létre a *Merseburg* helynév. A fejtegetés utolsó mondata így hangzik (saját fordításomban): „Számunkra a *Merseburg* helynév – összefoglalva – nem jelent rejtélyt.”

JOSEF SCHWING

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0620-1201>

Mannheimi Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

**Place-Name Changes. Proceedings of the Symposium in Rome,
17–18 November 2014 [Helynévváltozások. A 2014. november
17–18-án Rómában tartott szimpózium előadásai]**

Szerkesztők: PETER JORDAN – PAUL WOODMAN. Verlag Dr. Kovač, Hamburg,
2016. 492 lap

1. A kötet a helynévkutatás kérdéseit vizsgáló, PETER JORDAN és PAUL WOODMAN által szerkesztett *Name & Place – Contributions to Toponymic Literature and Research* [Név és hely. Közlemények a helynévtani szakirodalom és kutatás témakörében] című sorozat¹ ötödik kiadványa.

A kötet 17 ország 41 szerzőjének angol nyelvű tanulmányait tartalmazza, összesen 34 írást. Az előszóban (3–5) a helynévkutatás multidiszciplináris jellegéről és a tudományterület jelentőségéről olvashatunk, majd arról, hogy a kötet szerzői történelmi, politikai, szociológiai, kulturális és nyelvészeti szempontok alapján is vizsgálták a helynévváltozással kapcsolatos kérdéseket.

A kötetben szereplő tanulmányokat a szerkesztők öt tematikus egységbe sorolva adják közre: módszertani kérdések; helynévváltozások egy adott országban vagy régióban; helynévváltozások városi környezetben; helynévváltozások multikulturális közösségekben; konkrét történelmi események hatása a helynevekre. Az írások ily módon történő csoportosítása észszerű és követhető logikai vázat ad a kiadványnak: az általános módszertani kérdésektől a helynévváltozással kapcsolatos konkrét esettanulmányokig jut el az olvasó. A legtöbb tanulmány saját tartalomjegyzékkel is rendelkezik, és ennek alapján számozott logikai egységekre van felosztva.

---

¹ A sorozat első négy kötetének ismertetését l. a *Névtani Értesítő* 38. évfolyamában (2016: 259–264.)

2. A kötet első fejezetében négy tanulmány szerepel (13–53), melyek az alábbi, általános helynévtani kérdésekkel foglalkoznak: PAUL WOODMAN írása a *helynévváltozás* fogalmának definiálását kísérli meg (13–18); ENZO CAFFARELLI a helyneveket érintő transzonímiát (azaz a névtípusok érintkezését, egymásba való átcsapását, pl. egy adott személynév helynévként való használatát) mutatja be (19–31); REIMER REINSMAN tanulmánya arról ad képet, hogyan fogadják városok és országok nevének megváltoztatását az adott területen kívül élők (33–43); végül ROMAN STANI-FERTL írása a European Location Framework [Európai Hely Keretrendszer] projektről számol be, melynek célja egy felhőalapú egységes európai földrajzinév-tár létrehozása.² Az utóbbi szerző kísérletet tesz a helynévváltozások tipologizálására is (45–53).

3. A második fejezet tizenkét tanulmányt foglal magába (57–216), melyek egy adott országhoz vagy régióhoz kapcsolódó helynévváltozásokat ismertetnek. Öt írás is foglalkozik az olaszországi helynevek változásaival, míg a többi, alább felsorolt ország helynévváltozásait – Dél-Afrika kivételével – csupán egy-egy munka ismerteti. Ennek kézenfekvő oka, hogy a szimpóziumot Rómában tartották.

A fejezet ÉLISABETH CALVARIN szokatlan francia helységnevekről szóló írásával kezdődik: a tanulmány jelentős részét etimológiai magyarázattal ellátott francia helységnevek gyűjteménye teszi ki (57–76). Az olaszországi helynévváltozások témakörét a következő szerzők tárgyalják: COSIMO PALAGIANO (77–87), LAURA CASSI (89–91), EMANUELE POLI (93–107), LAURA FEDERZONI (109–120) és a MASSIMILIANO GRAVA – PAOLO MACCHIA szerzőpáros (121–136). A félsziget gazdag történelmi névanyagának következtében az olaszországi helynévváltozások áttekintése érdekes eredményekre vezet, így a *Milánó* helységnevének etimológiai vizsgálata is sok hasznos információval szolgál.

A soron következő tanulmányok Spanyolország, Hollandia, Dél-Afrika, Brazília és Suriname területéhez köthető helynévváltozásokat és egyéb toponímiai vonatkozású jelenségeket mutatnak be: a spanyolországi helynevek morfológiai vizsgálata (STEFAN RUHSTALLER, 137–145), a helynév-standardizáció egyes problémái (FERJAN ORMELING, 147–157), a szan (busman) nyelvek dél-afrikai helynevekre gyakorolt hatása (PETER E. RAPER, 159–170), a helynévváltozások következtében kialakult konfliktusok a helyi közösségekben (THEODORUS DU PLESSIS, 171–187), a brazil helynévkutatás és térképészet kialakulása, fejlődése (PAULO DE MENEZES – JOÃO BARRETO DOS SANTOS – ANA CRISTINA RESENDE, 189–205) és a helynév mint identitásjelölő Suriname-ban (HEIN RAGHOEBAR, 207–216). A szerzők különböző kiindulópontok alapján közelítették meg a helynévváltozással kapcsolatos kérdéseket, így a helynévkutatás multidiszciplináris jellege jól érzékelhető: a helynévváltozásokra irányuló vizsgálódások során szükségesnek mutatkozott bizonyos közigazgatási, történelmi, nyelvészeti, térképészeti, szociológiai és politikai szempontokat is figyelembe venni. A suriname-i és dél-afrikai szerzőknél a multikulturalizmus is fontos vizsgálódási szempont, így véleményem szerint ezeket az írásokat az e témát taglaló negyedik fejezetben is el lehetett volna helyezni.

4. A városi környezetben zajló helynévváltoz(tat)ások témakörével a harmadik fejezet tanulmányai foglalkoznak (219–382). Ebben a részben többségében európai nagyvárosokhoz

---

² Lásd: <https://www.opengeospatial.org/projects/initiatives/e.l.f.>

köthető esettanulmányok szerepelnek, de Havanna, Shanghai, Algír és Fokváros helyneveinek változ(tat)ásai is előkerülnek. Ebben a szakaszban számos politikai motivációjú helynévváltozásra találunk példát (pl. Ljubjana, Uppsala, Shanghai egyes helynevei esetében), ami önmagában nem meglepő, hiszen a városi közterek átnevezése gyakran politikai indíttatású. Az ebben a fejezetben szereplő tanulmányok vizsgálódásainak tárgyát svédországi (STAFFAN NYSTRÖM, 219–237; MATS WAHLBERG, 239–248), szlovéniai (MATJAZ GERŠIČ – DRAGO KLADNIK, 249–274), erdélyi (BARTOS-ELEKES ZSOMBOR, 275–291), olaszországi (GABRIELLA AMIOTTI, 293–300; MARISA MALVASI, 301–316; GIAN PAOLO SCARATTI, 317–330), algériai és franciaországi (AMMARA BEKKOUCHE, 331–340), dél-afrikai (JOAN-MARIÉ STEENKAMP – THEODORUS DU PLESSIS, 341–355), kubai (ADYANIS COLLAZO ALLEN, 357–372) és kínai városok (WENCHUAN HUANG, 373–382) helynevei alkotják. Ebben a fejezetben szó esik többek között az emlékéllítő funkciójú helynevekről és egyes városok helynévváltozásainak történetéről, valamint arról, hogy a helynévváltozás egyben a társadalmi változások tükrözője is. Magyar vonatkozása miatt kiemelhető az erdélyi városok helynévváltozásait bemutató írás (BARTOS-ELEKES, 275–291): ebben a régióban 1867-től napjainkig számos, etnikai összetételt és országhatárokat érintő politikai változás ment végbe, melyek lenyomata tisztán érzékelhető a helynévváltozások diakrón szempontú vizsgálata során.

5. A negyedik fejezetben szereplő tanulmányok etnikailag heterogén közösségek helynévváltoz(tat)ásait vizsgálják (385–434). A fejezet első tanulmánya a Cipruson és a volt Jugoszlávia tagállamai területén lezajlott helynévváltoz(tat)ásokat mutatja be (385–401). A bevezetésben a szerzők, TÁTRAI PATRIK és ERŐSS ÁGNES a kritikai szemléletű helynévkutatás egyik fontos tételét ismertetik, amely tulajdonképpen a fejezet mindhárom tanulmányában megjelenik. Az elnevezésnek egyfajta birtoklást kifejező funkciója van, így az átnevezés szimbolikus jelentőséggel is bír: a politikai erőviszonyok megváltozása ezért gyakran jár együtt helynévváltoztatással. A Bánság és Arad, valamint az Isztria területén lezajlott helynévváltozásokat bemutató tanulmányok (RAULARIAN RUSU, 403–415; IVANA CRLJENKO – IVAN ZUPANC, 417–434) egyaránt a politikai erőviszonyok, az országhatárok és a lakosság etnikai összetételének változásához kötik a helynévváltoz(tat)ásokat. TÁTRAI és ERŐSS szerint ilyen esetekben egyfajta „toponimaháborúról” beszélhetünk, melyben a domináns fél státuszának kifejezése és megszilárdítása a cél.

6. Az ötödik fejezet négy cikke konkrét történelmi események által kiváltott helynévváltozásokat mutat be (437–492). Elsőként a dekolonizáció utáni Algéria területén történt helynévváltozásokat ismerheti meg az olvasó (BRAHIM ATOUI, 437–442), majd a Roya folyó völgyének második világháború utáni helyneveiről esik szó (GUIDO LUCARNO, 443–459). Ezután PETER JORDAN (461–473) a Josip Broz Tito emléket őrző helyneveknek a Jugoszlávia felbomlása utáni időszakban tapasztalható megítélését vizsgálja, végül a tajvani katonai diktatúra 1987-es megszűnésének helynevekre gyakorolt hatásáról olvashatunk (PETER KANG, 475–492).

7. A felépítéssel kapcsolatban megjegyezhető, hogy mivel a negyedik fejezet írásai-
ban előkerülő, etnikailag heterogén közösségek kialakulása jellemzően politikai okokra
(és az erőviszonyok megváltozására) vezethető vissza (l. pl. Ciprus, Jugoszlávia vagy a
Bánság esetét), a negyedik és az ötödik fejezet tanulmányai összevonhatóak lettek volna

egyetlen egységbe, ezáltal az írások témakörök szerint való eloszlása és a fejezetek hossza is kiegyensúlyozottabb lehetne. Ugyanakkor fontos kiemelni mind a kötet, mind a sorozat hiánypótló jellegét. A kiadvány egy adott témakört tárgyal, mégsem egyhangú, mert a vizsgálati módszerek és a határtudományok sokszínűsége olvashatóssá teszi, és az előszóban elemzési kíváncságotként megfogalmazott multidiszciplináris jelleg is végig jelen van a kiadványban.

OLÁH BENCE ATTILA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3557-857X>

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

**Challenges in Synchronic Toponymy. Structure, Context and Use /
Défis de la toponymie synchronique. Structures, contextes et usages
[A szinkrón névföldrajz kihívásai. Rendszer, kontextus és használat]**

Szerkesztők: JONAS LÖFSTRÖM – BETINA SCHNABEL-LE CORRE. Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co. KG, Tübingen, 2015. 372 lap

1. A névföldrajzi kutatások eredményeit tartalmazó tanulmánykötet a 2012 márciusában Rennes-ben Les défis de la toponymie synchronique, contextes et usage [A szinkrón névföldrajz kihívásai, kontextusok és használat] címmel tartott konferencia előadásait adja közre, az időközben elhunyt Sarah Leroy emlékének is adózva. A kiadványba harmincegy európai és észak-afrikai szerző huszonöt tanulmánya került be. A konferencia egyik célja a tizenegy nyelven készülő tulajdonnevek szótára (DiNoPro) háttér munkálatainak előkészítése volt, ezért sem meglepő a tanulmánykötetben szereplő számos, főként francia nyelvű elméleti munka a tulajdonnév és a község elhatárolásának kérdéseiről, morfoszintaktikai vonatkozásairól.

A tíz angol és tizenöt francia nyelvű tanulmány nem tematikusan, hanem szerzők szerinti betűrendben követi egymást. Különböző országokból (pl. Algéria, Egyiptom, Finnország, Franciaország, Hollandia, Kína, Olaszország, Skócia) származó földrajzinév-adatok, nemzetközi szervezetek, többnyelvű kiadványok, térképek, szótárak, regényfordítások vizsgálata is szerepel a tanulmányok között. A magyar vonatkozású kutatásról szóló dolgozat (BÖLCSKEI ANDREA írása) Kovászna megyei névföldrajzi adatokat dolgoz fel. Érdemes megfigyelni, hogy milyen változatosan szerveződő témakörökbe csoportosíthatjuk a cikkeket. Ebben segítségünkre van az alapos, angol nyelvű szerkesztői bevezető is, amelyben négy nagy tematikus csoportot állítanak fel a kötet cikkeinek, de több olyan írás is van, amely nemcsak egy témakörbe sorolható, hanem szinte minden egyes fogalomkör érinti.

2. A nyelvi struktúrák témakörébe olyan cikkeket sorolhatunk, amelyek morfoszintaktikai alapon, francia nyelvi anyagon vizsgálódnak. Közülük több tanulmány foglalkozik a földrajzi nevek alcsoportjaival; ennek kapcsán a névelők, prepozíciók stb. szerepének, meglétének vagy hiányának elemzése is a kutatás tárgya. MARIE-NOËLLE

GARY-PRIEUR és MICHÈLE NOAILLY (139–150) írása például a helyneveknek a tulajdonneveken belül elfoglalt helyét, illetve a két kategória viszonyát elemzi, de főként a városnevek morfológiai vizsgálatára épül; PIERRE JAILLARD (151–161) munkája pedig francia adatok alapján a földrajzi nevek végződéseiről, az ebből következő nem-, illetve névelőhasználatról, prepozíciókról, állandósult névkapcsolatokról értekezik. MARIE-CLAUDE LE BOT és MARTINE SCHUWER (203–218) a földrajzi nevekre jellemző szóalkotásmódok közül a szóösszetételek szintén morfoszintaktikai szempontú vizsgálatát végzi el; nyelvi példaanyagukat, gyűjtésüket blogok és honlapok adják. Ugyancsak francia anyagot elemez SARAH LEROY (247–265) a földrajzi nevek többszintű, alapos konstrukciós megközelítésű vizsgálatán keresztül, szemléletes táblázatok segítségével. A dolgozat szocioonomasztikai kitekintést is tartalmaz, egy algériai városnév különböző nyelvű kontextusainak és használati lehetőségeinek interpretációs lehetőségeit mutatva be.

Több nyelv földrajzi neveinek struktúráit összevető tanulmányt is tartalmaz a konferenciakötet. WILLY VAN LANGENDONCK (343–353) angol–francia összevetése jól illeszkedik a fenti munkákhoz, ráadásul kulturális nyelvészeti kitekintést is tesz. HERVÉ LE BIHAN (195–201) tanulmánya morfofonetikai jelenségek előfordulásának szintaktikai következményeire hívja fel a figyelmet, a szókezdő mássalhangzók zöngétlenedésének három esetét mutatva be a breton és a walesi földrajzi és személynévben. BETTINA SCHNABEL-LE CORRE (311–323) a germán és román nyelvcsalád egyes nyelveinek földrajzinév-anyagán keresztül tanulmányozza a prepozíciós módosítók előfordulását, szerkezeti sajátosságait és szerepét (pl. *Frankfurt am Main*, *Noyal-sur-Vilaine* stb.).

A földrajzi nevek változatos referenciapontjainak, vonatkozási rendszerének szemléltetését hálózatos jelentésmoделlekkel, a szemantikai mezők közös jelentésmetszeteinek modellálásával mutatja be a kötet több írása is. GEORGETA CISLARU (99–119) nyomtatott és digitális sajtóból való, változatos példaanyagon keresztül, kontextusba ágyazva szemlélteti a közös jelentésmetszeteket. MICHELLE LECOLLE (219–234) írása is sajtópéldákkal illusztrálja a földrajzi nevek sokarcúságát, többjelentésű ábrázolási lehetőségét. Szintén a referencialitás kérdésével foglalkozik RIHAM EL KHAMISSY tanulmánya (129–137), mely egyetlen nyelvi példán (az egyiptomi *Tahrir*-én) keresztül mutatja be a sajtónyelvben megjelenő számos multireferenciális értelmezési lehetőséget.

3. A kötet több tanulmánya foglalkozik a standardizáció kérdéskörével és nehézségeivel, illetve ehhez kapcsolódóan a földrajzi nevek fordíthatóságának kérdésével, továbbá a különböző írásrendszerek eltéréseiből adódó átírási problémákkal. Ide kapcsolódik az egy nyelven belüli standard és nyelvjárási változatok összevetése, az endo- és exonimák használata, a nemzetközi standardizálás, valamint a nemzetközi szervezetek névegyeségsítítő törekvéseinek bemutatása.

A normakövetésnek a standardizáció ellenére tapasztalható hiányára hívja fel a figyelmet MICHEL A. RATEAU írása (285–297). A szerző egy Dordogne megyei címre érkező hivatalos levelek, iratok postai címzését vizsgálva megállapítja, hogy gyakran következtelen és hibás a különböző intézmények ékezet- és helységnévhasználati gyakorlata, emiatt sérül a kulturális örökség részét képező földrajzi nevek hagyományos írásmódja.

ALISON BURNS (55–63) Aberdeenshire-ben végzett terepmunkája a helyi dialektusokban használatos legelőneveket térképezi fel szocioonomasztikai megközelítésben: környékbeli gazdákkal készült nyelvhasználati interjúk anyagát dolgozza fel a standard és a helyi változatok összevetéséhez, egy eltűnőben lévő kulturális örökség bemutatásához. Hasonló

terepmunkával gyűjtötte anyagát GIOVANNI AGRESTI és SILVIA PALLINI (21–32) Abbruzzo hegyei között: az idős adatközlők interjúból bontakozik ki két falu földrajzinév-használata. Szintén olaszországi névanyagot dolgoz fel MARIA GABRIELLA CHIAPUSSO (81–97), Piemont tartomány vízneveinek vizsgálatával. BÖLCSKEI ANDREA (65–76) egy hosszabb kutatócsoport terepmunka anyagából válogat: az erdélyi Kovászna megye öt falujában végzett gyűjtésből két falu (Angyalos és Kőkös) földrajzi neveivel foglalkozik. Bemutatja a vernakuláris, a félhivatalos és a kataszteri változatok eltéréseit, valamint a magyar földrajzinév-anyag folyamatos jelenlétét.

TERHI AINIÁLA (33–45) munkája is a földrajzi nevek standard és vernakuláris (esetenként szlengbeli) változatainak bemutatására vállalkozik, egy csoportos interjú segítségével, melyet Helsinkiben élő fiatalokkal készített. RIEMER REINSMA (299–309) hét holland város és egy városrész névváltozatait vizsgálva mutatja be két, standardként elfogadott névváltozat egymás mellett élését, a régi és az új, a történelmi és a modern névváltozat versengését, lehetséges használati köreit.

PETER JORDAN (163–179) írása sokszempontú elemzéssel igyekszik elhatárolni egymástól az endonimákat és az exonimákat; a szempontok között szerepelnek például a földrajzi nevekhez fűződő érzelmek, attitűdök, a kulturális örökség, az identitás, a hivatalos és nem hivatalos névhasználati szokások is. Érvelését szemléletes példákkal, ábrákkal és képanyaggal támasztja alá, nyelvi kisebbségek, migráns közösségek földrajzinév-használatát is bemutatva.

MALGORZATA MANDOLA (267–283) tanulmánya az exonimák standardizációjának kérdésével foglalkozik, lengyel földrajzi nevek francia nyelvű leírásokban való előfordulását vizsgálva, s a nemzetközi standardizációs nehézségeket illusztrálendő, kitekint egyes allonimák használatára (pl. *Kárpátok*, *Carpates*, *Karpaty*, *Karpaten*). E témához szorosan kapcsolódik ROMAN STANI-FERTLNEK a nemzetközi kartográfiai gyakorlatról szóló írása (325–341), mely a nyomtatott térképekből kiindulva, a mai digitális térképek (Bing, Google, Encarta World Atlas) és adattárak (GeoNames, EuroGeoNames) nyelvhasználati módszereit is számba veszi. MARÍA BARROS (47–54) szintén nemzetközi standardizációs gyakorlatot mutat be: az ENSZ egyes intézményeinek földrajzinév-használatát a spanyol nyelvű országok esetében. Elemzi az átírási, helyesírási, névelőhasználati stb. nehézségeket, reflektálva a fordítók, tolmácsok, terminológusok munkájának összetettségére.

Tíznyelvű korpuszon mutatja be a földrajzi nevek fordítási, értelmezési lehetőségeit ÉMELINE LECUIT, DENIS MAUREL és DUŠKO VITAS (235–246) tanulmánya, Jules Verne *Nyolcvan nap alatt a Föld körül* című regényének különböző nyelvű fordításait és kiadásait véve alapul. PIERRE DE LA ROBERTIE (181–191) írása a latin betűs földrajzi névanyag kínaira való átírásának nehézségeit veszi számba. Példákkal szemlélteti, hogy esetenként fordítást vagy hibridfordítást, máskor értelmezést vagy fonetikus átírást alkalmaznak-e a szakemberek. Az arab nyelvű és írásrendszerű elnevezések franciára való vissza-/átírási nehézségeit mutatja be OUERIDA YERMÉCHE (355–372) algériai példaanyagot tartalmazó, a gyarmati névanyagot a függetlenség után bevezetett új névrendszerrel több szempont alapján összehasonlító elemzése. Szintén algériai példaanyagot tartalmaz NEBIA DADOUA HADRIA és BELKACEM BOUMEDINI (121–128) írása, amely Oran városrészeinek régi (francia gyarmati) és új (a függetlenség után adott) elnevezéseit és használati körét vizsgálja.

4. A kötet több szempontú megközelítésmódját, interdiszciplináris, a nyelvi diverzitást előtérbe állító szemléletét a háromnyelvű (francia, angol, német) rezümék is jól tükrözik.

Haszonnal forgathatják e kiadványt a terminológiai, fordítási, átírási nehézségekkel szembesülő szakemberek, kutatók, fordítók, tolmácsok, illetve az ismertett témákban alaposabban elmélyülni kívánó egyetemi hallgatók is. A kötet tanulmányai mind kutatás-módszertani szempontból, mind témájukat tekintve igen változatosak, azonban közös bennük, hogy mindegyiket magas szintű szakmai igényesség és tudományos alaposág jellemzi, kiváló összefoglalót adva az aktuálisan folyó névföldrajzi kutatásokról.

SZABÓ T. ANNAMÁRIA ULLA
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4343-4920>
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

GWILYM LUCAS EADES, *The Geography of Names. Indigenous to post-foundational* [A nevek földrajza. Ósi és kései]

Routledge Studies in Human Geography 62. Routledge Press, London–New York. 150 lap

Az alábbiakban ismertetett, hét nagyobb egységből álló kötet egyszerre mutatja be a szerző névtani vizsgálatainak legújabb eredményeit és vázolja fel kutatómódszertani eljárásait. A bevezető részben (1–17) a szerző a következő kérdéseket teszi fel: Milyen feltételezhető koncepció alapján alakultak ki az angolszász kultúrában a földrajzi nevek? Hol, hogyan és miképp változott meg a vizsgált nyelvterületek helynévadása? Elsőként a vizsgált dokumentumok helymegnevezéseinek variációit gyűjti össze, igyekezve felfedni a köztük lévő összefüggéseket. Ezt követően azt próbálja eldönteni, élnek-e még ezek a település- és településrésznevek. A helynévadási szokások pontos megismeréséhez EADES fontosnak tartja a történeti kontextus vizsgálatba való beemelését, az elnevezés okainak feltárását: annak a kommunikációs láncnak a megismerését, amelynek mentén a helynév mint információ továbbítódott, lecserélődött vagy átalakult. A helynevek mint kulturális-anyagi entitások néprajzi és régészeti szempontból is elemzési alapot képezhetnek.

A szerző alapvető vizsgálati szempontként határozza meg a kulturális evolúció elméletét, több ponton hivatkozik WITTGENSTEIN filozófiájára, többek között a névkövető hálózat elképzelésének meghatározásakor vagy az elnevezés és a fizikai tér összefüggésének vizsgálatakor. EADES hangsúlyozza, hogy kései munkáiban WITTGENSTEIN a hipotézisei alátámasztására maga is gyakran vizsgált földrajzi metaforákat.

A következő fejezet (18–37) a táj, a nyelv és a környezet összefüggéseit tárgyalja részletesebben. EADES itt SAPIRre hivatkozik, aki többször utalt a helynevek jelentőségére az írásaiban, de a szerző meglátása szerint kevés tézisét dolgozta ki alaposan. Ezek a megállapítások képezik azonban az alapját a nevek földrajzával kapcsolatos mélyebb vizsgálatnak. Az emberi lét fizikai terei számára a nyelv legszükségesebb részei a nevek, mivel segítik az egyes helyek átalakulásainak nyomon követését. A szerző itt támaszkodik LÉVI-STRAUSS elméletére, és igyekszik összegyűjteni azokat a lehetséges térstruktúraváltozásokat, amelyek hatást gyakorolhatnak a helymegnevezési eljárásokra. Ezt követően a kulturális fejlődés szerepéről értekeznek, majd a kwakiutl indiánok helynévadási hagyományait elemzi, illetve a kanadai Nunavik autonóm tartomány teljes névtani életrajzát vázolja fel.

Ezután az egyes vallási, szakrális tradíciók és a földrajzi elnevezések összefüggéseiről szól a szerző, figyelembe véve a vizsgált esetek tér- és időbeli jellemzőit (38–61). Véleménye szerint bizonyos földrajzi nevek elválaszthatatlanok a mágiától és a vallástól. A helynévadás a vizsgált esetekben voltaképp rituális esemény, a település neve egyfajta szakrális védelmi funkciót lát el. A maja helynevek jellegzetessége például, hogy hieroglifikus földrajzi referenciákban egyesítik a képi világot és az írásjeleket. A maja szövegek tehát erőteljesen vizuálisak, ami egyértelműsíti az írott szövegnek a szájhagyománnyal való összefüggését. A maja fénykor idejéből származó szövegméleken keresztül ráláthatunk a maja földrajzi környezet nyelvi reprezentációjára.

A névadási folyamatok antik gyökereit is tárgyalja a fejezet. Homérosz Iliászában például egy elnevezési láncolat rajzolódik ki, számtalan szereplő reprezentálódik a műben a földrajzi utalások alapján. Ezek a helynevek többnyire az istenekkel való összefüggésről árulkodnak; Platón Kratüloszában például Szókratész számtalan példát ismer tet ezek közül mint „helyes neveket”. Az ókori görögök kultúrájában minden „helyes név” kapcsolatban állt valamelyik isten misztikus kódrendszerével. EADES szerint a névadás, a dedikáció folyamata a kereszténység megjelenésével még nagyobb szakrális jelentőséget kapott, a keresztelés rituáléja által a név egyfajta összekötő kapoccsá vált a megkeresztelt gyermek és a mindent látó, mindent irányító transzcendens erő között. A fejezet további részében arra a történelmi időszakra is utal a szerző, amikor Angliában még nem a világi közigazgatás irányításával történt az egyes birtok- és településrészhatárok meghúzása, hanem az egyházi szervezetek feladatkörébe tartozott. Ebből kifolyólag a birtokadományozás és -kijelölés folyamatainak egyértelmű részét képezte a szakralitás, a transzcendens hatalomhoz fordulás.

A könyv negyedik részében a nevek neurogeográfiájának fogalmával és részletes értelmezésével találkozhatunk (62–83). EADES szerint a nevek egyszerre értelmezhetők utalásként és az utalások megfejtéseként, valamint feliratként, a nevet viselő helyhez vagy entitáshoz tartozó funkció megjelöléseként, a fizikai megtestesülés és a képviselt minőség közötti kódként. A szerző ennek alátámasztására ismerteti egy adatgyűjtés eredményeit, többek között azt, hogy milyen megnevezéseket használva kommunikálnak a wemindjii indián gyerekek az idősebb generációval, miképpen pozicionálják önmagukat a felnőttekkel folytatott párbeszéd során. A nyelvi félreértésre, illetve a nyelvi tudatosság kialakulásának jeleire is hoz példát a Québec tartományban készített felmérésből.

Az ötödik fejezetben a földrajzi nevek és a politika összefüggését vizsgálja a szerző (84–109). Ugyanitt kerül sor a különböző katasztrófák, járványok, öngyilkossági hullámok alapján kialakuló helynevek vizsgálatára, azaz a kollektív helytörténelmi emlékezet alapján létrejövő településrésznevek értelmezésére. A multidiszciplinaritás jegyében EADES részletesen elemzi a kanadai bennszülött közösségek névadásainak háttérében álló társadalmi jelenségeket is. Meglátása szerint például a térstruktúra átrendeződésével, a közösségi épületek és a sürgősségi szolgálatok felbukkanásával jelentős mértékben csökkent az öngyilkosságok száma. A szerző az adott társadalmi jelenségek politikai nyelven történő megfogalmazására is kitér: JOHN SNOW orvosprofesszort említi, aki a kolerajárvány terjedésének feltérképezésével foglalkozott. Ezzel egy új adatmegjelenítési rendszer vette kezdetét, amely módszereiben EADES szerint kiterjeszthető a névvizsgálat folyamataira is. További elképzelései között szerepel egy általános térképalapú rendszer kialakítása az óslakos és autentikus elnevezések megőrzése érdekében.

A hatodik fejezet a földrajzi és névadási változások közötti összefüggéseket mutatja be (110–137). A föld felülete folyamatosan változik, ez változásokat igényel a közigazgatásban, ennek hatására pedig átalakul a helynévanyag is. A szerző Thomas Hardy példáját említi, aki a változó világot próbálta ábrázolni írásaiban, ennek kifejezésére pedig megalkotta a képzeletbeli, délnyugat-angliai megyét, Wessexet. EADES részletesen elemzi az író Egy tiszta nő című regényében megjelenő névadási hagyományrendszert, illetve az ezen belüli változásokat. Foglalkozik továbbá a Google Térkép névkezelő rendszerével, archiváló tendenciáival és a kollektív nemzettudatok névadásban való megjelenésével.

A hetedik rész a kötet tartalmát foglalja össze (138–149). EADES itt hibrid, leíró, analitikus munkaként határozza meg a művét, amelyben egy névmegjelölő hálózati keretrendszer érvényesül. Ez a keretrendszer a földrajzi név időbeli és térbeli jellegének vizsgálatára szolgál, kimutatja, hogy az őshonos, vallási gyakorlaton alapuló névadási hagyomány az elmúlt időszakban háttérbe szorult az ismertetett területeken. A szerző egy ábra segítségével modellálja az általa említett elméletet, továbbá kisebb részben a filozófia tudományával és különböző irodalmi művekkel való összefüggését is bemutatja.

KOVÁCS VIKTOR

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3467-3313>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

KOVÁCS DOMINIK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8316-7110>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

A Névtani Értesítő szerkesztőségébe 2018-ban beérkezett magyar névtani kiadványok

- BÁRTH M. JÁNOS 2018. *Névföldrajzi térképlapok Erdélyből. A helynévadás területi variabilitása a történeti adatok tükrében*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061189>
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2018. *Helynév-szociológia*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 47. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- HAJBA RENÁTA – TÓTH PÉTER szerk. 2017. „A véges végtelen”. *Tanulmányok Vörös Ferenc 60. születésnapjára*. Savaria University Press, Szombathely.
- HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA 2018. *Régi magyar helynévadás*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KANIZSAI MÁRIA 2017. *Nevek, nyelvek, sorsok. Személynévvizsgálatok a Mura menti horvátok körében 1794-től 1998-ig*. Értekezések, tudományos dolgozatok 26. Eötvös József Főiskolai Kiadó, Baja.
- ÖRDÖG FERENC – OLLÉ VIKTÓRIA – SZÉCHENYI MAGDOLNA összeáll. 2018. *Családnév-mutató Csánki Dezső történelmi földrajzához*. Sajtó alá rendezte SLÍZ MARIANN – IMREH RÉKA. Czupi Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Nagykanizsa–Budapest. <https://doi.org/10.26546/9782662>
- SLÍZ MARIANN 2017. *Anjou-kori személynévtár 1343–1359*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061158>

- SLÍZ, MARIANN 2017. *Personal Names in Medieval Hungary*. Beiträge zur Lexikographie und Namenforschung 9. Baar-Verlag, Hamburg.
- SZOTÁK SZILVIA szerk. 2017. *Őrvidéki házinevek*. Imre Samu Nyelvi Intézet Kiadványai VI. UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet, Alsóőr.
- TUŠKOVÁ, TÜNDE szerk. 2017. *Komlóšske priezviská* [Kolósi családnevek]. Vydavateľstvo Ivan Krasko, Nadlak.
- VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT 2018. *Az írói névadás sajátosságai. Karinthy Frigyes művei alapján*. Magyar Névtani Értekezések 6. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. <https://doi.org/10.26546/4890065>
- VÖRÖS[,] FERENC – LEHOCKI-SAMARDŽIĆ[,] ANNA szerk. 2018. *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig IX. Név és társadalom a magyar nyelvterület peremén. A 2018. május 24–25-i eszéki névföldrajzi tanácskozás előadásai. / Od geografske lingvistike do geografske onomastike IX. Ime i društvo na periferiji madarskog govornog područja. Izlaganja Geografskog društva 24. do 25. svibnja 2018. godine u Osijeku*. Savaria University Press – Glotta Nyelvi Intézet / Institut za jezik Glotta, Szombathely–Eszék/Osijek.